

JYVÄSKYLÄN
YLIOPISTO
TALOUSTIETEEN
LAITOS

JULKAISUJA

TUOMO TAKALA
YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN VASTUUN
KÄSITE SEKÄ YRITYKSEN YHTEISKUNNALLI-
SEN VASTUUN JA YRITYSTOIMINNAN IDEOLO-
GIAT VUOSINA 1930—1940 SEKÄ 1972—1982

N:o 72/1987

||

1

2

3

1

2

3

4

5

6

7

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
TALOUSTIETEEN LAITOS

TUOMO TAKALA

YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN VASTUUN
KÄSITE SEKÄ YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN
VASTUUN JA YRITYSTOIMINNAN
IDEOLOGIAT VUOSINA 1930-1940 SEKÄ
1972-1982

N:o 72/1987

URN:ISBN:978-951-39-9777-9
ISBN 978-951-39-9777-9 (PDF)
ISSN 0357-0770

Jyväskylän yliopisto, 2023

ISBN 951-679-682-6
ISSN 0357-0770
JYVÄSKYLÄ 1987

SISÄLLYSLUETTELO

	sivu
1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen tavoitteet	2
1.2. Tutkimuksen rakenne	4
2. VASTUU JA YRITYS	6
- Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun tutkimuksen suuntaukset	6
3. VASTUUN KÄSITE - YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN VASTUUN FILOSOFINEN PERUSTA	12
3.1. Tarkastelun näkökulma	12
3.2. Vastuun käsite	13
3.3. Vastuun ottamisen ehdot	16
3.4. Altruismi, egoismi ja oikeudenmukaisuuden käsite vastuun ottamisen perusteina	18
3.5. Vastuun käsitteen merkitykset	27
3.6. Vastuu, yritys ja yhteiskunta - yrityksen yhteis- kunnallinen vastuu on monien tekijöiden summa	34
4. YRITYS VASTUULLISENA TOIMIJANA	38
4.1. Yritys ja corporate internal decision making structure	38
4.2. Yritys ja ei-formaali päätöksentekojärjestelmä - kollektiivitajuisuus ja yrityskulttuuri	43
4.3. Yritys ja muut vastuun ottamisen ehdot	45
4.4. Yhteenvedo	46
5. IDEOLOGIA JA YRITYSIDEOLOGIA	48
6. YRITYSTOIMINNAN JA YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN VASTUUN IDEOLOGIAT	54
6.1. Yritystoiminnan ideologiat	54
6.2. Yritystoiminnan ideologioiden viitekehys	56
6.3. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat	61

6.4. Traditionaaliset (fundamentalistiset) käsitykset yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta	63
6.5. Traditionalististen käsitysten kritiikkiä	73
6.6. Moderni yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia	79
6.7. Moralistisia periaatteita painottava yhteis- kunnallisen vastuun ideologia	90
7. YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN VASTUUN JA YRITYSTOIMINNAN IDEOLOGIAT SUOMESSA VUOSINA 1930-1940 JA 1972-1982	97
7.1. Yrityksen empiirinen aineisto	97
7.2. Tutkimuksen näkökulma	99
7.3. Tutkimusmetodi	100
7.3.1. Sisällönanalyysi	100
7.3.2. Tekstianalyysi	102
7.4. Katsaus suomalaiseen yhteiskuntaan ja talouteen ennen toista maailmansotaa	105
7.5. Yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat vuosina 1930-1940: Artikkelien sisällönanalyysi teemoittain	107
7.5.1. Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet	107
7.5.2. Yritysten toiminta	107
7.5.3. Valtion tehtävät yleisellä tasolla	111
7.5.4. Käsitys valtion tehtävistä talouden piirissä .	113
7.5.5. Järjestäytynyt työvoima ja ammattiliitot	114
7.5.6. Sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvot	114
7.5.7. Moraalisia periaatteita painottava yritys- toiminnan ideologia	115
7.6. Työnantajalehtien välittämä kuva yrityksen yhteis- kunnallisesta vastuusta 1930-luvulla	122
7.7. Yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat vuosina 1972-1982: Artikkelien analyysi teemoittain	125
- Ekskursio suomalaiseen talouteen ja yhteis- kuntaan 1972-1982	
7.7.1. Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet .	128

7.7.2. Yritysten toiminta	130
7.7.3. Valtion tehtävät yleisellä tasolla	133
7.7.4. Valtion tehtävät talouden piirissä	141
7.7.5. Järjestäytynyt työvoima ja ammattiliitot	143
7.7.6. Käsitys sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvoista	143
7.7.7. Moraalisia periaatteita painottava yritystoiminnan ideologia	145
7.8. Yhteenvedo	146
7.9. Työnantajalehtien välittämä kuva yrityksen yhteis- kunnallisesta vastuusta 1972-1982	151
7.9.1. Eksplisiittisesti yrityksen yhteiskunnal- lista vastuuta käsittelevät lausumat	151
7.9.2. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun muut alueet - Lausumiin implisiittisesti sisäl- tyvät asenteet ja mielipiteet	156
8. TUTKIMUKSEN TULOKSET: TULKINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	160
8.1. Yritystoiminnan ideologiat vuosina 1930-1940 sekä 1972-1982: vertailu	161
8.2. Käsitys yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta 1930-1940 sekä 1972-1982: vertailu	164
8.3. Loppuarviointi sekä mahdolliset jatkotutkimuksen alueet	172

1. JOHDANTO

Tämän tutkimuksen aiheena on yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsite sekä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologiat Suomessa 1930-1940 sekä 1972-1982.¹⁾

Mielenkiintoni näihin asioihin heräsi vuoden 1982 loppupuolella, jolloin syntyivät tutkimukseni ensimmäiset ja alustavat ideat. Tämän jälkeen on mielenkiintoni suuntautunut useisiin asioihin, jotka kuuluvat yrityksen yhteiskunnallisen vastuun tiimoille. Tuloksena tästä useita vuosia kestäneestä tutkimusprosessista on nyt käsillä oleva tutkimusraportti.

Tutkimuksen aihe on omalla tavallaan vaikea. Ongelman asettelun haltuun ottaminen sekä tätä seuraava tutkimusongelman strukturointi ja täsmentäminen on ollut yllättävänkin problemaattista. Tutkielman peruskehikko on ollut pakko luoda jo alusta pitäen ilman vankkaa teoriataustaa ja empiiristä tutkimustraditiota. Toisaalta tutkimusongelma on ollut minulle henkilökohtaisesti läheinen ja on vanginnut mielenkiintoni kuluneiden kolmen viime vuoden aikana. Oman kannustimensa tutkielman suorittamiselle on luonut havainto, että tämän-tyyppistä tutkimusta ei ole Suomessa tehty. Tämä tutkimus on näin ollen uusia alueita edustava yrityksen taloustieteen kentässä.

Tärkeitä ja oleellisia ideoita olen saanut ennen kaikkea ohjaajaltani professori Pertti Kettuselta, professori Reijo Wileniuselta, Jyväskylän yliopiston yrityksen taloustieteen jatkokoulutusseminaarin osanottajilta sekä myös yhdeksän European Accounting Association -kongressin osanottajilta maaliskuussa 1986 Tukholmassa, jossa esittelin tutkimukseni alustavia tuloksia. Kiitän myös Raija Siltasta huolella suoritetusta konekirjoitustyöstä.

Tutkimusta ovat rahallisesti tukeneet Suomen Akatemia, Kauppateellinen yhdistys, Liikesivistysrahasto sekä Marcus Wallenbergin Säätiö.

1) Tutkimus hyväksyttiin kesällä 1986 yrityksen taloustieteen lisensointitutkielmaksi.

1.1. Tutkimuksen tavoitteet

Tämän tutkimuksen ensisijaisena tavoitteena on tutkia ja määrittää käsiteanalyysin keinoin yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitettä. Tutkimuksessa johdetaan vastuun käsitteen pohjalta yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsite. Tässä tehtävässä ovat olennaisia elementtejä eri eettiset teoriat, yrityksen ja yhteiskunnan väliset suhteet historiallisesta perspektiivistä käsin tarkasteltuna sekä muitten tutkijoitten käsitykset yrityksen yhteiskunnallisen vastuun sisällöstä.

Tutkimuksen toisena tavoitteena on tutkia miten yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat ovat muuttuneet 1900-luvun kuluessa Suomessa. Yritystoiminnan ideologialla tarkoitetaan tällöin niitä arvoja, asenteita ja uskomuksia, jotka ovat olleet vallalla tietynä aikana ja joiden "kantajia" ovat yritys-elämään osallistuvat, yleistä mielipidettä muodostavat henkilöt. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologialla tarkoitetaan niitä arvoja, asenteita ja uskomuksia jotka eksplisiittisesti käsittelevät teemaa: mitä toimintoja yritysten tulisi hoitaa tai mihin toimintojen hoitamiseen yritysten tulisi osallistua yhteiskunnassa.¹⁾ Tutkimuksen empiirisen osuuden lähdeaineistoksi on valittu työnantajalehdet vuosilta 1930-1940 sekä 1972-1982. Näistä lehdistä on valittu tarkemman tutkimuksen kohteeksi artikkelit, jotka sisältävät edellä mainittuja arvoja, asenteita ja uskomuksia. Näiden on ajateltu heijastavan kullekin ajanjaksolle ominaista "yrityselämän henkeä".

1) Myös kuluvalle 1980-luvulle on yrityksen yhteiskunnallinen vastuu ollut usein esillä eri foorumeilla. Esimerkiksi Rooman Klubin kokous kesällä 1984 antoi seuraavan julkilausuman: "Yritysten arvot ovat vanhentuneet. Yritysten on löydettävä paikkansa yhteiskunnan eri osajärjestelmissä ja silti säilytettävä taloudellinen perustehtävänsä, työvoiman muuttaminen tuotteeksi. YRITYSTEN ON YMMÄRRETTÄVÄ YHTEISKUNNALLINEN VASTUUNSA."

Tämä tutkimus hakee kontribuutiota kahdelta eri tasolta. Tutkimuksen ensimmäinen tavoite liittyy käsiteanalyttiseen tutkimustraditioon. Tällä tasolla on tarkoitus tutkia mitä vastuun käsite perimmältään pitää sisällään ja mitä implikaatioita moraalisen vastuun käsitteellä on itse yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitteelle. Tämä osa tutkimusta motivoituu sillä perusteella, että kyseinen tutkimus ja arviointi on meillä Suomessa pitkälti vielä tekemättä.¹⁾ Tämän tutkimuksen eräänä tuloksena odotetaan olevan yrityksen yhteiskunnalliseen vastuuseen liittyvän käsitteistön selkiyttäminen.

Tutkimuksen toinen taso on empiirisen tutkimuksen taso. Toisena tavoitteenahan on tutkia ja kuvata yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologioiden muutosta 1900-luvulla Suomessa. Tuloksena tästä on systemaattinen kuvaus muutoksen suunnasta ja muutoksen sisällön alueista.

Tutkimusongelman ajankohtaisuutta kuvaa, että teema "business and it's moral roots" on valittu yrityksen teorian yhteistyöryhmän avainalueeksi vuodeksi 1986. Se toteaa tiedotteessaan keväällä 1986 mm.: "the often forgotten roots of economics in moral philosophy must be rediscovered and brought back to the attention of business-scholars".²⁾

1) Tällä tutkimusalueella ovat julkaisseet tutkimuksia mm. Kettunen sekä Gustaffson, joskin painotus on ollut näissä erilainen kuin tässä tutkimuksessa.

2) The Research Group of the Theory of the Firm. Academy of Finland. Sisäinen tiedote. 1986.

1.2. Tutkimuksen rakenne

Tämän tutkimuksen lukujen sisältö on lyhyesti kuvattuna seuraavanlainen:

Luvussa kaksi; Vastuu ja yritys esitetään:

- katsaus tämänhetkiseen yhteiskunnallista vastuuta käsittelevään tutkimukseen
- kuvataan alustavasti yhteiskunnan ja yrityksen suhteita Belkaouin laatimalla kolmikohtaisella mallilla, joka käsittelee sitä miten yritys osallistuu tai sen tulisi osallistua yhteiskunnassa
- sekä määritetään tämän tutkimuksen ala suhteessa yrityksen taloustieteeseen, taloussosiologiaan sekä moraalifilosofiaan

Luvussa kolme; Vastuun käsite yrityksen yhteiskunnallisen vastuun filosofinen perusta :

- lähestytään yrityksen yhteiskunnallisen vastuuta vastuun käsitteen kautta selvittämällä mitä elementtejä vastuun käsite sisältää; tutkitaan altruismia, egoismia ja oikeudenmukaisuuden käsitettä vastuunoton perusteina, vastuun ottamista etiikan teorioiden näkökulmasta sekä suhteutetaan moraalinen vastuu, rooli sekä yrityksen synteettinen ja toiminnallinen määrittely.

Luvussa neljä; Yritys vastuullisena toimijana :

Tutkitaan ontologiselta näkökannalta yritysentiteetin olomuotoa tai "olemusta"; sen "olemistapaa". Lisäksi pohditaan voidaanko yritysorganisaatiolle keinoitekoisena luomuksena, artefaktana, olettaa moraalista vastuuta, jonka on todettu olevan vain inhimillisille olennoille tyypillinen piirre. Lopuksi pohditaan "organisaation kollektiivitaajuuden" sekä yrityskulttuurin suhdetta.

Luvussa viisi; Ideologia ja yritysideoologia, tutkitaan mitä ideologia-käsite merkitsee ja todetaan sen olevan joukko mielipiteitä, ajatuksia sekä arvoja. Lisäksi todetaan, että sillä on myös manipulatiivinen funktio. Lopuksi määritellään formaalisti yritysideoologia sekä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia.

Luvussa kuusi; Yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat - sisällöllisen viitekehyksen muodostaminen, annetaan konkreettinen, sisällöllinen määrittely kolmelle yrityksen yhteiskunnallisen vastuun- ja yritysideologialle. Nämä ovat moderni, traditionaalinen ja moraalisia periaatteita painottava ideologia. Ensiksi määritellään eksplisiittisesti yritystoiminnan ideologiat sekä tämän jälkeen yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat.

Luku seitsemän; Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologiat Suomessa vuosina 1930-1940 ja 1972-1982 merkitsee siirtymää tutkimuksen empiirisen aineiston analysointiin. Siinä

- määritellään tutkimuksen empiirinen aineisto ja näkökulma
- määritellään tutkimusmetodi, joka koostuu sisällönanalyysistä sekä tekstianalyysistä
- luodaan katsaus 1930-luvun taloudellisiin ja sosiaalisiin oloihin Suomessa
- suoritetaan 1930-luvulla ilmestyneiden työnantajalehtien sisältämien artikkeleiden analyysi teemoittain (yritysideoologiaanalyysi)
- suoritetaan analyysi työnantajalehtien välittämästä kuvasta yhteiskunnallisesta vastuusta 1930-luvulla
- luodaan katsaus sosiaalisiin ja taloudellisiin oloihin 1972-1982
- suoritetaan yritysideoologia-analyysi teemoittain
- suoritetaan analyysi artikkelien välittämästä kuvasta yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta. Tämä sisältää kaksi alakohtaa:
 - eksplisiittisesti yrityksen yhteiskunnallista vastuuta käsittelevien lausumien analyysi
 - lausumiin implisiittisesti sisältyvien lausumien mielipiteiden ja asenteiden analyysi
- suoritetaan vertailu em. kahden ajankohdan välillä koskien yritysideoologioita ja yrityksen yhteiskunnallista vastuuta

Luvussa kahdeksan; Johtopäätöksiä, vedetään yhteen tuloksia sekä pohditaan ideologioiden muutosta, sen suuntaa ja muutoksen alueita.

2. VASTUU JA YRITYS -

Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun tutkimuksen suuntaukset

Tässä luvussa esitellään yhteiskunnallisen vastuun erilaiset tutkimussuuntaukset. Tällaisia suuntauksia voidaan muodostaa monilla eri kriteereillä ja perusteilla. Itse olen päätenyt seuraavanlaiseen jakoon, joka kuvaa hyvin tämän hetkisen tutkimuksen eri painotuksia.

- 1) Yhteiskunnallisen laskentatoimen tutkimuksen kehittämiseen liittyvä tutkimussuunta
- 2) Taloussosiologisesti painottunut tutkimussuunta
- 3) Moraalifilosofinen, yritysetiikan nimellä tunnettu tutkimustapa

Ensimmäinen tutkimussuunta liittyy yhteiskunnallisen laskentatoimen kehittämiseen. Yhteiskunnallinen laskentatoimi voidaan määritellä lyhyesti esim. seuraavasti:¹⁾

"... se liittyy yrityksen yhteiskunnallisten vaikutusten selvittämiseen"

"... se on perinteisen laskentatoimen laajennus, joka perustuu suuressa määrin laskentatoimen tuottaman informaation hyväksikäyttöön ja uudelleenryhmittelyyn"

Yhteiskunnallisen vastuun analysoimisella ja määrittelyllä pyritään osoittamaan miten vastuun, oikeudenmukaisuuden ja velvollisuuden käsitteet ovat tai miten niiden tulisi olla pohjana erilaisissa laskentajärjestelmissä sekä mitä implikaatioita näillä käsitteillä voi olla kun halutaan kehittää esim. taseinformaatiota tiedottavampaan suuntaan.²⁾ Tällöin on tietenkin tärkeätä määrittellä mitä yhteiskunnallinen vastuu tarkoittaa, millä perusteella sitä voidaan ottaa tai ketä kohtaan sitä tulee tuntea. Tämä sektori on oma mielenkiintoinen tutkimusalueensa, johon ei tässä sen enempää paneuduta (tämän tutkimuksen painopiste on toisaalla).

1) Neilimo, K.: Laskentatoimen ja yhteiskunnallisen laskentatoimen käsitteestä (82), s. 54, 55.

2) Esim. Kettunen, P.: Social Responsibility and Justice (81). Mielenkiintoinen on myös Belkaoui, A.: Socio-Economic Accounting (84).

Toinen tutkimussuuntaus on taloussosiologisesti painottunut tutkimus, jossa tarkastellaan nimenomaan yrityksen ja yhteiskunnan väliä suhteita, analysoidaan näissä suhteissa tapahtuneita muutoksia tai kaavaillaan malleja siitä millainen tämä suhde voisi tulevaisuudessa olla. Tällainen tutkimustapa ja tutkimuskohteen painotus on meillä Suomessa ollut varsin niukalti edustettuna.¹⁾ Sen sijaan muualla Euroopassa ja etenkin USA:ssa kysymys yhteiskunnallisesta vastuusta eräänä yritys-yhteiskunta relaation osana on ollut keskeinen tutkimusongelma koko 1900-luvun ajan. Tämä tutkimuskohde on ollut edustettuna teeman "Corporation and Society" piirissä. Keskeinen pohdittu kysymys on ja on ollut: "Millainen yritystoiminta ja sen harjoittamisen periaatteet ovat hyviä sekä yrityksen että koko yhteiskunnan kannalta ajateltuna." Luonnollista on, että vastakkaisia kantoja on esitetty jatkuvasti. Kun on ollut kyse juuri yrityksen sosiaalisesta vastuusta ovat vastakkain olleet kapean vastuun kannattajat ja toisaalta laajan sosiaalisen vastuun kannattajat. Talousfilosofit, sosiologit ja taloustieteilijät ovatkin koonneet ja laatineet malleja siitä miten yritys osallistuu tai sen tulisi osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan taloudellisen toimintansa lisäksi. Tällaisia malleja on koottu lukuisia,¹⁾ joista esittelen tässä vain yhden ja senkin lyhyesti. Jatkossa tullaan näitä teemoja käsittelemään tarkemmin.²⁾

Belkaoui on koonnut seuraavan jaottelun yrityksen tavoista osallistua (Corporate Social Involvement in Three Enterprise Model):³⁾

The classical view, tämä perustuu klassisen talousteorian mukaisille oletuksille yhteiskunnan ja talouden toiminnasta ja näiden suhteista. Mallissa oletetaan täydellinen kilpailu, jossa:

-
- 1) Uudemmassa tutkimuksesta mainittakoon myös tämän tutkimuksen kannalta keskeinen tutkimus: Kettunen, P.: Stages of Moral Responsibility of the Firm. Scandinavian Journal of Management Studies. Vol. 1. 1984. Tämä artikkeli yhdistää yllämainitut kolme tutkimustyyppiä.
 - 2) Lähinä luvussa "Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat".
 - 3) Belkaoui, ss. 68-79.

- a) The economic behaviour is separated and distinct from others types of behaviour
- b) The objective-function is to maximize profits
- c) The criterion of business performance is economic efficiency and progress.

The responsibility of individuals and firms is to identify and respond to market stimuli and to make profits for share-holder.

The managerial or modern view

Tämän myös "managerialistiseksi paradigmaksi" kutsutun näkökannan mukaan "classical view" ei enää vastannut todellisuutta eli tällä teoreettisella mallilla ei enää ollut tarpeeksi korrespondenssia taloudellisen todellisuuden alueella, jotta sitä olisi voitu käyttää edes heuristisena apuvälineenä selitettäessä talouselämän ilmiöitä. Amerikkalaiset tutkijat Berle & Means olivat ensimmäisiä, jotka kiinnittivät huomiota omistajuuden ja johtajuuden eriytymisen aiheuttamiin vaikutuksiin sekä johtajien lisääntyneeseen valtaan yritysten päätöksenteossa.

"The managers as trustees run these corporations in the interests not only of the shareholders but also of the employees, customers, suppliers and other parties having rights in the organization that are not merely contractual claims. - Manager is the balancer of the interests." 1)

The managerial view is not, however, indifferent to profit maximization. It merely adds an additional consideration in the resource allocation procedure, which is to recognize responsibility for other things besides profit maximization. 2)

Social environmental model

Tämän mallin mukaan yritys ja etenkin suuryritys omaa suuren taloudellisen ja yhteiskunnallisen vallan. Sillä on myös tällöin oltava

1) Op.cit. Belkaoui, s. 71.

2) Ibid.

tätä valtaa vastaavat velvollisuudet. Yritys vastaa kaikkein positiivisimmassa tapauksessa yhteiskunnallisiin vaateisiin sosiaalisesti aktiivisilla toimilla (social activism). Se voi esim. omaehtoisesti työllistää vammaisia, osallistua lähiympäristönsä kehittämiseen jne. Tärkeätä on edelleen, että tämän tyyppiset toiminnan muodot otetaan kiinteäksi osaksi yrityksen päämääriä ja tavoitteistoa.

"In adopting this more social responsible attitude and responding to the pressures of new dimension - social, human and environmental business organizations must have to alter their main objective, whether stockholder wealth maximization or management welfare maximization, to include as an additional constraint the welfare of society at large. This view is referred as social welfare maximization model. Under this model, the firm undertakes all projects that, in addition to the usual profitability objective of the firm, minimize the social costs and maximize the social benefits created by the productive operations of the firm. ... the managers of this type of firm are social responsive managers."¹⁾

Nämä mallit yleisesti sisältävät kukin oman eksplisiittisen käsityksensä siitä mikä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun tulee olla. Nämä osallistumisen tavat etenevät voiton maksimoinnista sosiaalisen aktiivismin kautta yhä laajempaan sfääriin aina koko elollisen ja elottoman luonnon huomiointiin saakka. Belkoui erottaa seuraavat muodot:²⁾

- 1) Restricted profit maximization
- 2) Enlightened self-interest
- 3) Going beyond profit maximization
- 4) Ever widening concentric circles
- 5) Toward social responsiveness

Myös tämä jako noudattelee edellä esitettyä periaatetta.

Muita samantyyppisiä jaotteluita ovat esittäneet mm. Chamberlain, Steiner, Levitt, Beesley & Evans, Walton, Eells & Walton, Davis & Blomström, Jacopy, Sethi, Preston & Post, Dilley, Ackerman & Bauer,

- 1) Belakoui, s. 72.
- 2) Ibid. 72-76.

etc. Yleensä näissä toistuu periaate, jonka mukaan yhteiskunnallinen vastuu voidaan käsittää hyvin kapeasta vastuun oton tavasta koko universumin huomioivaan vastuun ottamiseen.¹⁾

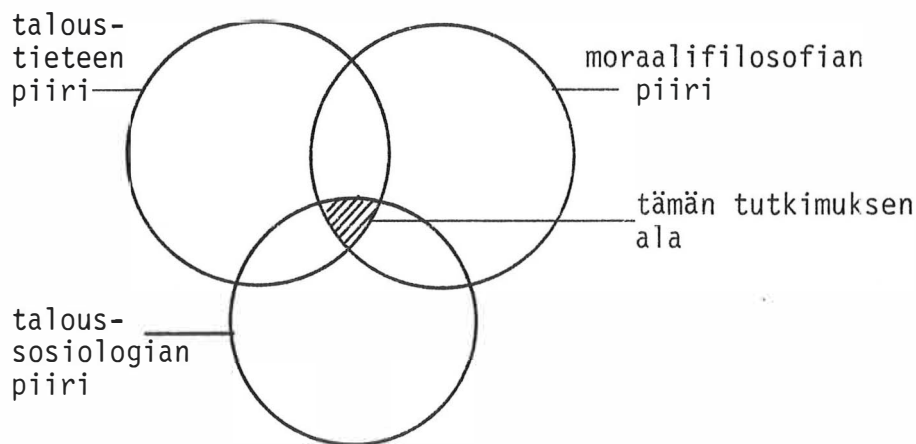
Varsinaista yritysideologia-tutkimusta ei Suomessa ole harjoitettu. Ruotsissa ovat Bringert & Gerlach tehneet tutkimuksen ruotsalaisen yritysjohton ideologioista käyttäen sisällönanalyysia tutkimusmenetelmänään. Keskeinen tutkimus tämän tutkimuksen kannalta on N. Schaeferin väitöskirja, jossa Schaefer tutki myös sisällön analyysin avulla yritysideologian muutosta USA:ssa. Lähteinä hän käytti yritys-elämän julkaisuja. Muista tutkimuksista mainittakoon vielä Haire et al., Kroos, Sutton et al. sekä Heilbronner.²⁾

Kolmas tutkimustyyppi voidaan luokitella moraalifilosofiaan pohjautavaksi ja sieltä peruskäsitteensä hakevaksi. Tämä tutkimustapa sisältää deduktiivisia, moraalifilosofisten käsitteiden kautta yrityksen yhteiskunnallista vastuuta lähestyviä tutkimuksia. Tällöin tavoitteena on usein normatiivisesti määrittää mikä tai millainen yrityksen yhteiskunnallisen vastuun tulisi olla, jos lähdetään deduktiivisesti liikkeelle etiikan teorioista tai jostain taloustieteen aksiomeista. Tämä sisältää myös tutkimuksia, joissa empiirisesti tutkitaan kysely- ja haastattelumenetelmien avulla yritysten johtajien käsityksiä liikemiesmoraalista tai johtamisen etiikasta tai johtajien arvostuksista.³⁾ Suomessa tämän tyyppisiä tutkimuksia on tehty muutama.

-
- 1) Walton, C.: Corporate Social Responsibilities. Eells, C. & Walton, C.: The Conceptual Foundations of Business. Davis, K. & Blomström, K.: Business and Society. Jacopy, N.: The Corporation as Social Activist. Sethi, P.: Corporate Social Policy in Dynamic Society. Preston, L. & Post, J.: Private Management and Public Policy. Levitt, T.: The Dangers of Social Responsibility. Steiner, G.: Business and Society. Chamberlain, N.: The Limits of Social Responsibility. Dilley, S.: What is Social Responsibility. Ackermann, R. & Bauer, D.: Corporate Social Responsiveness. Beesley, M. & Evans, T.: Corporate Social Responsibility.
 - 2) Bringert, R. & Gerlach, A.: Företagsledare-ideologi (68). Schaefer, N.: Change in Business Ideology in USA (77). Haine et al.: Managerial Thinking (73). Kroos, H.: Executive Opinion (70). Sutton et al.: American Business Creed (56). Heilbronner, R.: The View From Top (64).
 - 3) Esim. Pääkkönen, M. & Repo, H.: Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu miten se ymmärretään suomalaisissa yrityksissä (84). Brenner, S. & Molander, E.: Is the Ethics of Business Changing (55).

Kansainvälistä keskustelua käydään Journal of Business Ethics- aikakauskirjassa sekä Journal of Business and Professional Ethics aikakauskirjassa.¹⁾ Myös Suomalaisessa filosofisessa aikakauskirjassa on ilmestynyt yritysetiikkaa käsittelevä artikkeli (Ajatus 1984, Timo Airaksinen: Mitä on sovellettu etiikka).

Tämä tutkimus sisältää osia kahdesta edellisestä tutkimustyypistä. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan yrityksen roolin muutosta yhteiskunnassa niiden arvojen ja asenteiden kautta, joita työnantajalehdistöstä ilmenee. Toisaalta on tavoitteena punnita näitä asenteita tiettyjä etiikan teorioita vasten sekä tutkia artikkeleista ilmenevien arvojen argumentaatiota. Seuraava kuvio havainnollistaa tämän tutkimuksen alaa:

Kuvio 1. Tutkimuksen ala

1) Keskeisiä Journal of Business -aikakauskirjan artikkeleita tämän tutkimuksen kannalta ovat: Pattan, J.: The Business of Ethics and the Ethics of Business, N:o 1, 1984; Manning, R.: Corporate Responsibility and Corporate Personhood, N:o 1, 1984; Bahm, A.: The Foundations of Business Ethics, N:o 2, 1983; Brummer, J.: In Defence of Social Responsibility, N:o 2, 1983; Goodpaster, K.: The Concept of Corporate Responsibility, N:o 1, 1983; Willbur, J.: The Foundations of Corporate Responsibility, N:o 2, 1982; Brummer, J.: Business Ethics, Micro and Macro, N:o 2, 1985; McGric, M.: Democratic Capitalism: Developing a Conscience for Corporation, N:o 2, 1985; Goodpaster, K.: Business Ethics, Ideology and the Naturalistic Fallacy, N:o 4, 1985.

Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu sisältää yrityksen taloustieteelle sekä myös taloussosiologialle että etiikalle ominaisia käsitteitä kuten "yritys, yhteiskunta, valtio", että myös etiikan alaan kuuluvia asioita kuten "vastuu, velvollisuus, arvo, rooli, moraalit" jne. Kyseinen tutkimus on poikkitieteellinen luonteeltaan. Se lähestyy yrityselämän arvojen ja asenteiden muutosta erään taloustieteellisen käsitteen kautta - yrityksen yhteiskunnallisen vastuun kautta.

3. VASTUUN KÄSITE - YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN VASTUUN FILOSOFINEN PERUSTA

3.1. Tarkastelun näkökulma

Tässä luvussa lähestytään yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitettä vastuun käsitteen kautta. Vastuun käsitteen merkitys yrityksen yhteiskunnalliselle vastuulle on itsestäänselvä. Miten voisimme määrittellä tämän käsitteen jos emme tiedä mitä vastuu itsessään merkitsee? Lähtökohdiana on filosofinen tarkastelu. Tämä tarkastelukulma on välttämätön kun on kyse yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta, sillä tämä käsite sisältää implisiittisesti kaikki ne moraalifilosofiset ongelmat, jotka ovat kytkeytyneet vastuun käsitteeseen. Näin on perusteltua lähestyä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitettä juuri vastuun käsitteen kautta.

Koska lähestymistapa on filosofinen, liittyy ko. tutkimustehtäviin tiettyjä ongelmia. Erään ongelman muodostaa tutkimuksen lähtökohdiana käytettävien premissien perusteltavuus. On vaikeata todentaa tiettyjä lähtökohdita konkreettisin empirisin tutkimustuloksia. Tällainen premissi on esim. oletus, että vastuuntunteminen on ihmiselle luonteenomainen piirre. Perusteluna voidaan todeta, että tiettyjä oletuksia on pakko tehdä mikäli halutaan viedä tutkimustehtävä loppuun. Meidän on aina hyväksyttävä tietyt premissit argumentointimme lähtökohdiksi. Toinen ongelma on kuinka syvästi on tarkoituksenmukaista paneutua moraalifilosofian ongelmiin -

tutkimustehtävällähän on pitkälti soveltava luonne. Tekijän harkinnan mukaan etiikan peruskäsitteiden analyysia on suoritettu siinä määrin kuin varsinaisen tutkimustehtävän kannalta on taroituksenmukaista.

Tässä luvussa pyritään siis selvittämään mitä elementtejä vastuun käsite sisältää ja miten vastuu voidaan määritellä. Lisäksi tarkastellaan yrityksen ja vastuun suhdetta soveltaen kussakin luvussa käsiteltyjä teemoja yritykseen ja sen toimintaan yhteiskunnassa.

3.2. Vastuun käsite

Mitä oikeastaan perimmältään tarkoitamme kun sanomme, että olemme vastuussa tai että tunnemme vastuuta jostain seikasta? Jokaisella meillä on ehkä oma käsityksemme siitä mitä vastuu tarkoittaa omalla kohdallamme; mitä vastuu on tai mitä sen pitäisi olla. Kuitenkin jos meitä pyydetään eksaktisti määrittelemään mitä vastuun käsite merkitsee joudumme ilmeisesti pulmallisen tilanteen eteen.¹⁾ Voi käydä niin, että emme osaa sanoa asiasta paljoakaan. Meille tapahtuu samoin kuin kirkkoisä Augustinukselle kun häntä pyydettiin määrittelemään mitä aika on. Tähän hän joutui vastaamaan: "Tiedän mitä aika on, mutta jos pyydätte minua määrittelemään sen tarkasti en siihen pysty." Näin ehkä on myös vastuun käsitteen kanssa. Esiymmärryksessämme tiedämme mitä se meille merkitsee; kuitenkin vastuun eksakti määrittely saattaa olla hyvinkin vaikeaa. Vastuun käsitteen analyttisen tarkastelun avulla tietomme syvenee ja opimme ymmärtämään ko. käsitettä yhä paremmin. En siis pyri heti aluksi antamaan mitään yhtä ainoata "oikeata" vastuun määritelmää²⁾,

1) Esim. Skolimovski toteaa, että vastuun käsitettä on vaikeampi määritellä kuin tulla toimeen ilman sitä.

2) Alustava vastuun määritelmä olkoon seuraavanlainen:
"Responsibility is accountability, answerability, sometimes liability but also rewardability. It is a position of trust, in which others depend on your skills and abilities. Typically it includes authority, built-in 'perks' and a set of relationships (subordinates and superiors) as well." (Solomon, s. 64)

vaan otan esille niitä oleellisia elementtejä ja ehtoja, jotka konstituivat vastuun käsitettä. Kun tutkimusprosessi on tullut loppuunsa on vastuun käsite tarpeellisessa määrin määrittynyt.

Ensiksi on välttämätöntä, että on olemassa joku subjekti (moraalinen agentti tai toimija), joka voi tuntea ja ottaa vastuuta. Väitän, että vastuun käsite ei ole ideaalinen käsite esim. siinä mielessä kuin Platon ideaalisen ymmärtää. Vastuu ei ole aineettoman olevaisen tasolla eksistoiva, kokevasta subjektista riippumaton idea, vaan vastuu syntyy vain kokevan subjektin tietoisuuden myötä. Toiseksi on välttämätöntä, että on olemassa jostain josta subjekti voi ottaa tai tuntea vastuuta (vastuun objekti). Emme voi ottaa vastuuta tyhjästä, ei mistään. Yleensä vastuuta tunnetaan jostain teoista ja toimista tms. sellaisista akteista, joilla on tiettyjä vaikutuksia reaali maailmaan. Esim. lause: "Tunnen olevani vastuussa omista ajatuksistani" ei tunnu mielekkäältä. Toimija on myös aina vastuussa jollekin, joko itselleen tai jollekin muulle toimijalle tai instanssille. Lisäksi voidaan väittää, että kuviteltu maailma, jossa ei vallitsisi minkäänlaisia vastuusuhteita osoittautuisi mahdottomaksi elää. Ihmisten välinen yhteiselämä olisi mahdotonta, jos kaikki vastuusuhteet olisi nihiloitu. Filosofin Immanuel Kantia soveltaen voi todeta, että vastuuttomaan toimintaan kehottavan käskyn ei voi toivoa tulevan yleiseksi laiksi.

Moraalifilosofit ovat olleet yksimielisiä siitä, että vastuun tuntemisen perimmäinen lähde on ihmisen "ihmisyys", ihminen on moraalinen agentti, ihminen on aina syntynyt moraalin piiriin, tiettyyn moraaliseseen kulttuuriin. Jos vertaamme vastuullista toimijaa vastuuttomaan pidämme vastuutonta ihmistä vähemmän hyvänä kuin ihmistä, joka ottaa tekemisistään täyden vastuun. Edelleen aidon vastuuton luonteeseen kuuluu, että vastuuta ei ole ulkoapäin pakolla määrätty. Myös vapaus¹⁾ on vastuuton välttämätön elementti.

1) Jatkossa tulen käsittelemään vapautta vastuun ottamisen ehtona. Tällöin käsittelen vapauden relatiivisessa merkityksessä. Toiset ihmiset ovat vapaampia kuin toiset. Esim. henkilö joka toimii käskystä reflektoimatta käskyä ja toimintansa perusteita ei ole niin vapaa kuin henkilö, joka pystyy vastustamaan ympäristön taholta tulevia normatiivisia paineita. Tällaisia normatiivisia paineita saattavat olla mm. erilaiset roolivoitot.

Hegel korostaa ihmisyyden, vapauden ja vastuuntuntemisen yhteenkuuluvuutta:

"Tämä on ehdottomasti korkean kutsumuksen sinetti, että ihminen tietäisi mikä on hyvää ja mikä on paha. Juuri tämä kutsumus merkitsee joko hyvän tai pahan tahtomista. Sanalla sanoen, hän (ihminen) voi tuntea vastuuta ei vain pahasta vaan myös hyvästä." Ei vain vastuuta tästä tai tuosta vaan vastuuta hänen inhimilliseen vapauteensa liittyvästä hyvästä ja pahasta. "... Vain eläin on yksin syyntakeeton. Mutta tämä vaatii niin laajaa kuin vapautta koskevaa selvittelyä, jotta voitaisiin välttää... väärinkäsitykset siitä, mitä merkitsee syyntakeettomuus..."¹⁾

1) Hegel, s. 40.

Moraalifilosofiassa puhutaan usein moraalisen vastuun komponenteista. Tällöin tarkoitetaan niitä attribuutteja, jotka määrittävät moraalisen vastuun käsitettä. Moraalifilosofisesta teoriasta löydämme ainakin kolme tällaista komponenttia, nimittäin ratiionalisuuden (rationality), kunnioituksen (respect), ja velvollisuuden (duty). (esim. Goodpaster, s. 7)

Rationaalisuus tarkoittaa, että moraalisesti vastuullinen toimija punnitsee tarkoin toimintansa päämäärät, niihin liittyvät ja niihin johtavat eri vaihtoehdot, mahdollisuudet ja riskit sekä niiden seuraukset.

Kunnioitus tarkoittaa, että moraalisesti vastuullinen toimija huomioi myös toisten ihmisten intressit tehdessään päätöksiä. Kantin maksimia soveltaen hän ei kohtele ihmisiä vain välineinä, vaan päämääränä sinänsä.

Näin moraalisella toiminnalla on sekä toimijaan itseensä suuntautunut ulottuvuus (rationaalisuus) ja toisiin suuntautunut ulottuvuus (kunnioitus). Nämä elementit tematisoituvat yksilön päätöksentekoprosessissa, jota voidaan yrittää verrata analogisesti myös yrityksissä tapahtuvaan päätöksentekoon.

Edellä todettiin, että vastuuntunto on ihmiselle olennainen piirre. Lisäksi oletetaan, että vastuuntunnon perimmäisenä lähteenä on velvollisuus. G.H. Wright korostaa teoksessaan *Varieties of Goodness* (s. 178), että se hyväksymekö moraalisten velvoitteiden olemassaolon riippuu pitkälti siitä miten käsitämme moraalin luonteen:

"Not everything which is called a 'duty' is a duty in our sense. Legal duties, e.g., need not be. Whether so called 'moral duties' are or, not will depend upon the view we take of the nature of morality. But I think it is true to say that everything which is a duty in our sense, i.e. is a practical necessity with a view to (promoting or respecting) the good of some being, is in common speech quite naturally called a duty."

Myös fenomenologisen tradition edustaja Sven Krohn korostaa, että jos on velvoitusta on myös vastuuta. Myös Krohnin kanta on, että moraalisesta vastuusta on eri kuin laillisen normin kautta asetettu velvollisuus. (Krohn, s. 257)

Hegelin mukaan siis ihmisen luontoon kuuluu, että hän tuntee vastuuta. Ihminen on vapaa. Eläin on ei-vapaa, eläin on amoraalinen (moraalin sfäärin ulkopuolella oleva olento).

Skolimowski korostaa vastuuntunnon yhteyttä altruistiseen motiiviin: "Vastuun synty kytkeytyy tietoisuuden muuttumiseen itsetietoisuudeksi. Itsetietoisuus ottaa itselleen moraalisen perustan, vastuun muista. Ihminen, joka ottaa vastuuta toimii ainakin osittain altruistisista motiiveista."¹⁾ Tällä tavoin nähtynä vastuu on altruismin muoto. Taipumuksella paeta vastuuta on egoistinen peruste. Pakenemalla vastuuta ihminen saattaa hetkellisesti parantaa omia selviämismahdollisuuksiaan.²⁾

3.3. Vastuun ottamisen ehdot

Filosofit ja tutkijat ovat kautta aikojen pohtineet kysymystä koska ja missä olosuhteissa moraalista toimijaa (ihmistä) voidaan pitää vastuullisena toiminnoistaan ja teoistaan. Aristoteleen mukaan teon moraalinen arvo perustuu siihen minkälainen suhde tekijällä itsellään on ollut tekoonsa. Hän esittää kolme vastuunalaisuuden kriteeriä:³⁾

- 1) Teon on oltava vapaaehtoinen
- 2) Tekijän on tiedettävä mitä hän tekee
- 3) Tekijän tarkoitus perustuu ennen tekoa suoritettuun harkintaan siitä, mikä on vaihtoehdoista paras

Aristoteles esittää edellä kauskantoisen ja aatehistoriallisesti tärkeän erottelun vapaaehtoisen ja tahdonvastaisen toiminnan välillä. Hän toteaa ensiksi, että jonkin teon tekemisen ajatellaan olevan tahdonvastaista jos tekijä toimii ulkoisen pakon alaisena tai jos hän toimii tietämättömydestä. Ulkoinen pakko on tällöin fyysistä ja tietämättömyyden tulee olla sellaista ettei tekijä itse ole tietämättömyyteen syyllinen.

1) Skolimowski, s. 4.

2) Ibid., s. 4.

3) Aristoteles, s. 3, 60-63.

Ensyklopedia of Philosophy antaa vastuun ehdoille seuraavan määritelmän: "A person is regarded as morally responsible for some act or occurrence x if and only if he is believed:

1) to have done x, or to have brought x about and

2) to have done it about freely¹⁾

Eli henkilön on ollut tehtävä teko x ja hänen on ollut tehtävä se vapaaehtoisesti.

Mc Gric²⁾ erottaa seuraavat ehdot sille, että tietty toimija voidaan tematisoida moraaliseksi agentiksi (moral agent). Jotta moraalisen vastuun voidaan katsoa kuuluvan jollekin entiteetille tai toimijalle on vaatimuksena, että ko. toimija on voitava identifioida. Tämä tarkoittaa, että tietyn asiantilan on saanut aikaan joku identifioitavissa oleva agentti. Esimerkiksi tuulta ei voida asettaa vastuuseen siitä, että tuulemisen seurauksena on tiettyjä negatiivisia asiantiloja h,i,j. Toiseksi on välttämätöntä, että moraalinen agentti omaa tiettyä jatkuvuutta ajassa. Jos halutaan moittia, rangaista tai palkita moraalista agenttia on tämän eksistoitava palkitsemis- tai moittimisaktin tapahtuessa. Kolmanneksi agentin on edellytettävä toimineen intentionaalisesti eli tarkoituksellisesti. Moraalisen vastuun allokaatio edellyttää, että agentti ei ollut teon tekemishetkellä sisäisesti tai ulkoisesti pakotetussa tilassa. Sisäinen pakottava tila voidaan tässä ymmärtää esim. psyykkiseksi sairaudeksi. Ulkoinen pakottavuus on tilanteena sen sijaan ongelmallisempi. Tämän piiriin voidaan lukea ainakin fyysinen uhka. Myös voimakkaat taloudelliset pakotteet voidaan lukea joskus ko. pakotteen piiriin.

Eettisten kysymysten analyysi johtaa yleensä kysymykseen vastuusta ja vapaudesta. Jotta vastuun allokaatio ihmiselle olisi mahdollinen meidän on tunnustettava ei-deterministisen ihmiskuvan pätevyys.³⁾ Ihminen tekoineen on syyntakeellinen, ihminen on vapaa valitsemaan.

1) Ensyklopedia of Philosophy, s. 183.

2) Mc Gric, s. 146.

3) Wright (84). Tässä artikkelissa Wright tarkastelee vapaan teon luonnetta.

Ihmisen perimä ja ympäristö vaikuttavat ihmisen luonteeseen, mutta vapaana olentona ihminen voi toimia näitä vastaan. Vaikka ihminen olisikin osittain determinoitu tiettyjen edeltävien tapahtumien johdosta, voi hän "murtaa" tämän determinaation ja täten vapautua siitä tulemalla tietoisesti sitä edeltävistä ilmiöistä ja niiden syistä. Koska ihminen on ajatteleva ja refleктоiva olento, voi hän suorittaa ko. tiedostamisen ja täten olla moraalisesti vastuullinen.

3.4. Altruismi, egoismi ja oikeudenmukaisuuden käsite vastuun ottamisen perusteina

Altruismi, egoismi ja oikeudenmukaisuus ovat keskeisiä käsitteitä pohdittaessa vastuun olemusta. Tämän vuoksi on tarpeen määritellä nämä käsitteet tarkemmin.

Analyttisen etiikan piirissä altruismin, egoismin ja vastuun suhteet ovat keskeisiä tutkimusalueita. Analyttikot ovat yrittäneet määritellä altruismia monin eri tavoin. Yhteinen piirre näissä määritelmissä on, että ne korostavat muiden auttamiseen suuntautuvaa, uhrautuvaista tai muut huomioon ottavaa toimintaa. Ensimmäisen ryhmän muodostavat psykologisesti painottuneet määritelmät: "Altruism is... behavior carried out to benefit another without anticipation of rewards from external sources".¹⁾ Nämä määritellyt painottavat, että teon moraalista arvoa punnittaessa on otettava huomioon sekä teon intentiot että toteutunut seuraus.

Toista tyyppiä olevat määritelmät painottavat intention merkitystä:

"Altruism is not a property of behavior at all but rests entirely on the intentions behind the action."²⁾

Näin teko määrittyy altruistiseksi pelkästään teon intention perusteella.

1) Rushton, s. 427.

2) Op.cit. Rushton.

Kolmatta tyyppiä edustavat määrittelyt lähestyvät jo egoismia:

"By extension the term has come to mean that pursuit of the good of others, whether motivated by either self-centered or other-centered interest, or whether by disinterested duty..."¹⁾

Altruismia painottava vastuunmääritelmä olkoon seuraavan kaltainen:

Keskeistä on vastuun ottaminen muista siten, että oma etuni on alisteinen yhteiselle edulle silloin kuin esiintyy ristiriitoja oman etuni ja yhteisen edun välillä. Tätä voidaan perustella sillä, että ihmisillä on moraalisia velvollisuuksia toisiaan ja koko universumia kohtaan.
VASTUUN PERUSTA ON UHRAUTUVAISUUS.

Toinen mahdollisuus perustella vastuun kantamista on eettinen egoismi. Facione, Scherer ja Attig määrittelevät eettisen egoismin seuraavasti:

"It is the view that human conduct should be based exclusively on self-interest."²⁾

Emmons:

"Everyone ought to concern himself with his own welfare alone."³⁾

Hospers:

"My sole duty is to promote my own interests exclusively."⁴⁾

Williams:

"Everyone ought exclusively to pursue his own interests."⁵⁾

Regis toteaa, että edellä esitetyt määritelmät määrittävät egoismin liian voimakkaasti ihmisen oman edun ajamisen piiriin. Hän esittää, että egoismi voidaan määritellä myös siten, että egoismin käsitettä laajennetaan (egoism in the broader sense). Tällöin egoistisesti toimiva henkilö on oikeutettu tekemään sellaisia tekoja, jotka

1) Rushton.

2) Facione et al., s. 45.

3) Emmons, s. 311.

4) Hospers, ss. 10-16.

5) Williams, s. 250.

hyödyttävät häntä, mutta vain silloin kun teot ja niiden tuottamat seuraukset ovat yhteneviä muitten ihmisten edun kanssa.

Regis ehdottaa seuraavaa määritelmää tämänkaltaiselle valistuneelle egoismille:

"Ethical egoism is the view which holds both that one ought to pursue one's wellbeing and happiness and that one has no unchosen moral obligations or duty to serve the interests of others."¹⁾

VASTUUN PERUSTA ON OMASTA EDUSTA LÄHTEVÄ MOTIIVI.

Tämä egoismin määritelmä hyväksyy sen käsityksen, että subjektin toiminnan on lähdeittävä oman edun ajamiseen tähtäävästä motiivista. Toimijan kannattaa ottaa huomioon toisten ihmisten intressit, mutta mitään moraalista velvollisuutta tai pakotetta tähän ei ole olemassa.

Tällaista valistuneen egoismin mukaista toimintaa voidaan kuvata Platonin Valtio-dialogissa esiintyvän Thrasymakhoksen ja Glaukonin keskustelun avulla.²⁾ Tässä keskustelussa käsitellään oikeudenmukaisuuden ja egoismin välistä suhdetta. Thrasymakhos esittää mielipiteen, jonka mukaan oikeudenmukaisuuden käsitteen määrää pelkästään vahvemman etu: "Huijaa ja petkuta niin paljon kuin vain on mahdollista." Ota huomioon vain oma etusi ja viis veisaa muista ("karkea egoismi). Glaukon taas edustaa "valistunutta egoismia". Hän kysyy: "Miksi minun tulisi ottaa huomioon muitten intressit?" Vastaus tähän kuuluu:

"It is rational for me to heed other people's interests just so far as I need to do so for the sake of my own interests."³⁾

Altruistinen vastuunkantaja toimii siten, että vastuun ottaminen on hänelle enemmänkin päämäärä sinänsä kuin keino oman edun ajamiseen. Egoisti toimii pitäen päämääränään oman edun ajamista.

1) Regis, s. 61.

2) Platon, ss. 7-62.

3) Ibid., sekä Norman, s. 18-19.

Hänelle vastuunottaminen on keino oman edun ajamiselle. Hän lupaa vastuun ottamisesta silloin kun vastuun ottaminen ei enää palvele hänen (itsekkäitä) päämääriänsä.

Vastuun käsitteen sisällön määrittämisen kannalta kolmas tärkeä asia, altruismin ja egoismin lisäksi, on oikeudenmukaisuus. Täysin perustellusti voidaan esittää kysymys kantaako altruistisesta motiivista toimiva moraalinen agentti vastuunsa välttämättä hyvin, oikein tai tasapuolisesti. Tähän voidaan vastata, että mahdollisimman täydellisen ja kattavan vastuun kantamisen varmistava periaate tällöin vielä tarkastelusta puuttuu. Tällainen perspektiivi mahdollistaa vastuun kantamisen ja ottamisen arvostelun, eli sen arvioinnin onko näissä toimittu oikeudenmukaisesti. Tämä periaate on oikeudenmukaisuuden periaate.

Edellistä näkemystä tukevan kannan esittää mm. eräs deonttisen logiikan kärkihahmo, Georg Henrik von Wright, teoksessaan *Varieties of Goodness*. Hän on nimenomaan sitä mieltä, että oikeudenmukaisuus on moraalisen toiminnan (ja moraalisen vastuun kantamisen) kulmakivi:

"The Principle of Justice: No man shall have his share in the greater good of community of which he is a member, without paying his due"... This principle of Justice I would regard as the cornerstone of the idea of morality.¹⁾

1) von Wright, (63) s. 208. Hän toteaa edelleen, että moraalinen oikeudenmukaisuuden perusta: "Lainsäätäjän kannalta on tarkoituksenmukaista, että kansalaisten tulisi suostua lakeihin. Siksi lainsäädäntö pyrkii tavallisesti sopeutumaan vallitseviin käsityksiin siitä, mitkä ovat oikeudenmukaisuuden "vaatimukset". Tällaiset vaatimukset ilmaisevat yhteiskunnan moraalisen tietoisuuden. Tämä tietoisuus ei ole yhdenmukainen. Se vaihtelee yksilöstä toiseen ja se muuttuu historian kuluessa. Muutoksen tärkeimpinä alkuunpanijoina ovat tavallisesti jotkut etevät yksilöt - kuten uskontojen perustajat ja puhdistajat, moraalifilosofit... Näiden yksilöiden voidaan sanoa "muovaavan" oikeudenmukaisuuden ja moraalin käsitettä, jotka yhteiskunnassa vallitsevat... Moraalin voi sanoa ylittävän laillisuuden siinä mielessä, että se sensuroi lakeja ja tuomioistuinten päätöksiä. Toimiakseen mittapuuna, jolla lain oikeellisuutta arvioidaan moraaliperiaatteita ei voida muuttaa positiiviseksi laiksi." (Wright (85), s. 149) Samaa oikeudenmukaisuuden puolueetonta luonnetta korostaa Solomon & Hanson; *Business Ethics*: "Justice, like morality, is an essentially impersonal concern: it goes beyond personal feelings and preferences to general principles that apply to everyone... formal equality is the basic premise of justice.

Edelleen hän esittää, että moraalisen toiminnan motiivi on erilainen kuin altruistinen tai egoistinen motiivi:

"I shall say that an agent acts from moral motive, when he observes his moral duty, neither from a self-interested motive such as fear of revenge or punishment nor from altruistic motive such as love or respect for the neighbour, whose welfare might become affected through his action, but from a will to secure for all the greater good which similar action on the part of his neighbours would secure. Action prompted by a moral motive is thus beyond both egoism and altruism. The moral will is, in characteristic sense, a disinterested and impartial will to justice. Its impartiality, however consists in treating your neighbour as though his welfare were yours and your welfare his. Therefore the moral will is also a love of your neighbour as yourself. When an action takes place from moral motive, observance of the principles of justice has become autonomous, other regarding duty."¹⁾

Erilaisiin yhteiskuntapoliittisiin suosituksiin tähtäävän rakenteellisen analyysin viime vuosien ehkä eniten keskusteltu tutkija, John Rawls, on esittänyt joukon perustavaa laatua olevia oikeudenmukaisen yhteiskunnan kriteereitä, joita voidaan edelleen hienontaa yhteiskunnan hallintajärjestelmien ja myös yrityksen yhteiskunnallisen vastuun analyysin ja arvioinnin perustaksi.²⁾ Kun tarkastellaan hänen oikeudenmukaisuuden käsitettään voidaan tulla tulokseen, että hän määrittää tämän käsitteen melko samalla tavalla kuin Wrightkin. Tämän määrittelynsä pohjalta hän johtaa joukon kriteereitä tai teesejä oikeudenmukaisen yhteiskunnan kehittämiseksi:

1) von Wright, (83) s. 209. Kettunen (84), s. 143 toteaa tämän teesin implikaatiot sosiaalisen vastuun määräytymisen tavoilla: "This means that, if the principle of justice is followed in a society, all its members are internalized the moral code of the principle of justice and no outside codes are needed. Social Responsibility is in its entirely autonomously imposed on themselves by all individuals and organizations. In less ideal situations the social responsibility consists of two parts. There are norms stipulated from outside, legal and other and there are voluntary commitments of the firm."

2) Rawls, J.: Theory of Justice. ss. 67-69, 74-79.
Mielipide Heiskanen s. 34.

- A. Yhteiskunnan perusjärjestys ("perustuslaki" idaalinen yhteiskuntasopimuksen merkityksessä) on laadittava niin, etteivät laatijat itse tiedä omaa asemaansa tälle perustuvassa yhteiskunnassa (veil of ignorance -periaate). Tällöin heille on edullisinta välttää riskiä ja laatia mahdollisimman suureen tasa-arvoisuuteen tähtäävä perussäännöstö.
- B. Yhteiskunnan institutionaalinen rakenne ja sen puitteissa toimivat organisaatiot tulee suunnitella kohdassa A mainitun perussäännösten puitteissa siten, että
1. jokaisella henkilöllä on yhtäläinen oikeus mahdollisimman laajaan toimintojen vapauden järjestelmään, joka on kuitenkin oltava sovitettavissa yhteen kaikkien muiden henkilöiden vastaavien järjestelmien kanssa,
 2. sosiaaliset ja taloudelliset epätasa-arvoisuudet, jotka koskevat yhteiskunnan perushyötyjä (valtaa, varakuutta, tuloja, hyödykkeitä) ovat hyväksyttävissä vain silloin, kun ne
 - a) ovat suurimmaksi hyödyksi yhteiskunnan huono-osaisimmille - kuitenkin ottaen huomioon myös resurssien käytön oikeudenmukaisen ajoittamisen ongelma
 - b) ovat seurauksia yhteiskunnan viroista, toimista ja asemista, joihin pääsyyn kaikilla yhteiskunnan jäsenillä on yhtäläiset mahdollisuudet (potentiaalisen epäoikeudenmukaisuuden näissä viroissa on noudatettava sääntöä yllä).¹⁾

1) alaviite on seuraavalla sivulla

- 1) Heiskanen s. 34. Myös Bowie, N.: Business Ethics, s. 44-45, sekä Velasquez, M.: Business Ethics, s. 83. Tämä kanta on yleisesti tunnettu nimellä "Justice as Fairness". Kts. myös Heiskanen, I.: Julkinen, kollektiivinen ja markkina-perusteinen, ss. 34-37. JUSTICE IS EQUALITY AND LIBERTY unless... Solomon & Hanson: Business Ethics, toteaa osuvasti oikeudenmukais-ta jakoa koskevasta teoriasta: "To be in business is to enlist in a sizable army of those who secure justice in our society. Distributive justice, is concerned with the fair distribution of the goods of the society. Distributive justice is also concerned with the fair distribution of the hardships and responsibilities of society... Justice also requires a fair distribution of the burdens of society... We might well challenge the idea that business has primary responsibility for (distributive) justice?... But in our society business dictates authorita-tively what is available and how it is distributed, ...business controls production and marketing and consequently it determines distribution... Government also controls distribution to a large extent, through promotion of its own research and regulations on business and through taxation... but much of government control is itself part of the business world by way of governmental protection, guaranteed loans and even governmental sponsorship. It is through business, more than through any other organ of our society that the distribution of wealth and work takes place... It is the instrument of distributive justice... The question of government regulation... is a question of making sure that the practice of business succeeds in doing what is its purpose to do, to maximize "the wealth of the nation" and effect the fair distribution of goods..." Solomon toteaa edelleen, että oikeudenmukaisuuden perimmäisenä lähteenä on jokaiselle ihmiselle ominainen oikeudenmukaisuuden-taju: (s. 262) "These feelings... both... are the primitive urgings of our sense of justice. Ultimately, justice is an abstraction that yields principles and disputations, among philosophers..." "Justice lies at the very hearth of morality and the good life: it is our ideal of a fair and harmonious society. Morality consists in part of those principles and traits of character that promote justice, a general concern for other people's interests as well as our own" (Solomon, s. 262) Oikeudenmukaisuus voidaan yksinkertaisimmassa ja samalla tavalli-simmissa muodossaar käsittää periaatteen "Kullekin ansionsa mukaan": "In Plato's Republic, justice is defined simply as giving every person his due, or what is owed by other people and by society in general". (Solomon, s. 263) The same phrase reappears in Roman law "Justitia est constans et perpetua voluntas, ius suum cuique tribuens" and in St Thomas Aquinas: Justice is a habit whereby a man renders to everyone his due by a constant and perpetual will". Näissä voidaan nähdä myös J. Rawlsin "reiluuden periaatteen" alkimuodot. (Ibid.)

Edelliset periaatteet voivat olla pohjana määriteltäessä uutta "moraalisille periaatteille perustuvaa yritysideologiaa. Yritysten olisi tällaisessa yritysideologian toteuttamisessa pystyttävä oikeuttamaan olemassaolonsa osoittamalla, että niiden toiminta toteuttaa taloudellisen ja yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden edistämisen periaatetta. Poikkeus tähän sallittaisiin vain jos yritysten aiheuttamat epätasa-arvoisuudet olisivat hyödyksi yhteiskunnan huono-osaisille.

Bowie on kehittänyt määritelmiä yrityksen tehtäville toiminnoille ja toisaalta rajoituksia näille pitäen lähtökohtanaan oikeudenmukaisuuden käsitettä. Hän esittää kolme määritelmää. Ensimmäinen määritelmä painottaa yrityksen rajoitettuja tehtäviä:

1. The function of corporation is to maximize profits for the shareholders.

Tämä voidaan ilmaista myös lievemässä muodossa:

The function of corporation is to maximize profits so long as profit making does not cause avoidable harm. (s. 31).

Toinen määritelmä perustuu Rawlsin oikeudenmukaisuuden periaatteelle:

2. The function of a corporation is to maximize profits consistent with the universal moral norms of justice (fair play). (s. 33)

Edelliset määrittelyt eivät kuitenkaan häntä vielä tyydytä, vaan hän lisää määrittelyyn kantilaisen deontologisen argumentin, yksilön oikeuksien kunnioittamisen vaatimuksen (respect for individual rights):

3. The function of corporation is to maximize profits consistent with the universal moral norms of justice and with respect for individual rights.¹⁾

1) alaviite on seuraavalla sivulla

- 1) ... The conclusion that justice is a universal norm presupposed by business practice fits nicely with the neoclassical definition of the function of the corporation. Another form of Kantian argument will establish characteristic of the neoclassical definition of the function of the corporation, specifically the characteristic that a corporation must not, as it pursues profit, deny legitimate individual rights. Bowie

Pohdittaessa vastuun ja moraalisen velvoitteen luonnetta nousee esiin myös edelliseen määritelmään implisiittisesti sisältyvä kysymys: "Millä perusteella voidaan tietty teko tuomita moraalisesti oikeaksi tai vääräksi?" Tähän kysymykseen vastaavat etiikan teleologiset teoriat ja deontologiset teoriat eri tavoin.

Tulosteoriat eli teleologiset teoriat, esimerkiksi utilitarismi vastaavat, että teon moraalista arvoa punnittaessa tulee ottaa huomioon teon toteutunut seuraus eli tulos. Tällöin hyvä on perustermi, joka määrittää sen mikä on "oikein". Esimerkiksi talouselämässä on oikein tavoitella rahassa mitattavaa hyötyä, se on tavoiteltava "Hyvä".

Formalistiset eli deontologiset teoriat esittävät, että ihmisen moraalinen velvollisuus on riippumaton teon seurauksista. Teon moraalista arvoa punnittaessa on otettava huomioon teon seurausten lisäksi (tai joskus jopa niiden sijasta) joitain muita deontologisia periaatteita (esim. velvollisuus tai jo edellä esille tullut yksilön oikeuksien kunnioittaminen). Tällaisia ovat normatiiviset "oikein" arvostelmat. Jyrkkä deontologi, kuten esimerkiksi Kant, voi väittää, että on oikein moraaliselta kannalta arvoituna täyttää vastuunsa niistä seurauksista huolimatta, joita vastuun täyttäminen tai täyttämättä jättäminen tuottaa. Tällöin hyvän käsite määrittyy termin "oikein" kautta.

Teoksessaan "Tapojen metafysiikan perustus" hän postuloi oman kantansa moraaliseen tekoon. Hän selittää, että teko voi olla moraalinen vain silloin kun se tehdään hyvästä tahdosta. Kant esitti edelleen ns. "Kategorisen imperatiivin", joka kuuluu seuraavasti: "Toimi vain sen maksimin mukaan, jonka kautta samalla saatat toivoa, että se tulisi yleiseksi laiksi. Tämän eräs tärkeä muotoilu on "Toimi aina siten, että et kohtele itseäsi etkä muita olentoja vain välineinä, vaan päämääränä sinänsä". Bowie muotoilee Kategorisesta imperatiivista kolme versiota:

1. One ought never to act unless one is willing to have maxim on which one acts become a universal law
2. Treat all human kind as ends and never as means only
3. Act as if you were a member of an ideal society in which you were both subject and sovereign.

...To understand what Kant is driving at, one should recall that familiar moral principle - the Golden Rule: Do unto others as you would have them do unto you. Kants moral philosophy can be viewed as an extensive reworking of the Golden Rule. (s. 40) Kts. Kant, I.: Tapojen metafysiikan perustus, ss. 82, 110. Myös Beauchamp, T. & Bowie, N.: Ethical Theory and Business, s. 21. Myös Takala (58), s. 36-37.

Kantia voidaan pitää aitona "vastuun" filosofina, sillä hänelle juuri vastuu ja velvollisuus ovat tärkeimpiä periaatteita, joille ihmistoimintaa ohjaavat maksiimit voidaan perustaa.

Kaksi jälkimmäistä määrittelyä painottavat oikeudenmukaisuuden merkitystä yrityksen yhteiskunnallista vastuuta määriteltäessä, tutkittaessa tai arvioitaessa. Oleellista on, että yritys joka haluaa toteuttaa toiminnassaan laajaa moraalista yhteiskunnallista vastuuta perustaa toimintansa perimmältään oikeudenmukaisuuden periaatteelle. Altruistisesta motiivista toimiminen saattaa olla joskus mahdollista, kuitenkin Kantia mukaillen voi todeta, että emme voi toivoa altruistiseen toimintaan kehottavan lain tulevan yleiseksi laiksi. Sitä vastoin maksiimi: "Toimi aina siten, että toimintasi toteuttaa oikeudenmukaisuuden periaatetta" on yleistettävissä yleiseksi laiksi.

3.5. Vastuun käsitteen merkitykset

Edellä olemme todenneet, että vastuun käsitettä on vaikea määrittellä. Sitä määrittävät useat eri attribuutit. Voisimmekin sanoa, että vastuun käsitteen eri merkityksiä yhdistävät perheyhtäläisyydet. Ludwig Wittgensteinin¹⁾ mukaan on olemassa tilanteita, joihin sovellamme samaa käsitettä, mutta kuitenkin tilanteilla ei ole suoranaisesti mitään yhteistä. Saattaa olla lisäksi jokin kolmas tilanne jolla on yhteistä näiden molempien tilanteiden kanssa, ja siitä syystä karakterisoimme näitä kahta samalla käsitteellä. Saman käsitteen käyttäminen ei siten edellytä mitään yhteistä ydintä tai tunnusmerkkiä kaikille tilanteille, joissa käsitettä käytetään, vaan tilanteet muistuttavat toisiaan erilaisten ominaisuuksiensa puolesta. Siten ei samaan käsiteperheeseen kuuluvilla tilanteilla tarvitse suoranaisesti olla mitään yhteyttä, mutta ne ovat kuitenkin toisiinsa yhteydessä kuten köydensäikeet, jotka ovat punoutuneet köydeksi.

Millaisissa tilanteissa ja merkityksissä sitten käytämme vastuun käsitettä tai ilmaisuja "Tuntea vastuuta", "Olla vastuussa"? Vastuun käsitteen käyttöä voidaan introdusoida seuraavan esimerkkivirkkeen avulla:

1) Wittgenstein, s. 65, kts. myös Aaltola, s. 9-12.

"Yritys X on minusta vastuuntuntoinen yritys. Se on hoitanut yhteiskunnan sille asettamat velvoitteet hyvin. Lisäksi se on oma-aloitteisesti asennuttanut rikkipäästöjä vähentävät savukaasujen puhdistuslaitteet. Kyseinen yritys on vastuussa siitä, että kaupungin Y ilma on puhdistunut melkein saasteettomaksi viimeisen viiden vuoden kuluessa."

Tästä virkkeestä käyvät ilmi vastuu-termin kolme merkitystä:¹⁾

- 1) Vastuu-termi kiitoksena tai moitteena
- 2) Vastuu-termi kausaalimerkityksessä
- 3) Vastuu tiettyjen rooliin kuuluvien velvoitteiden hoitamisena

1. Vastuu-termi kiitoksena tai moitteena²⁾

Tällöin vastuu-termi toimii persoonan tai toimen attribuuttina. Sanoessamme: "Yritys X on vastuuntuntoinen yritys" sanomme jotain (tällä kertaa positiivista) yrityksen persoonallisuudesta ja sen toimista. Tällöin tarkastellaan vastuuta eräänä persoonallisuuden dispositiona.

Tästä psykologisesta aspektista käsin vastuuta ovat tutkineet mm. Gough et al.³⁾ He muodostivat asteikon joka mittaa henkilön persoonallisuuden sosiaalista vastuuta. Soveltaen heidän vastuullisen persoonallisuuden määritelmäänsä yritykseen voidaan vastuullinen yritys määritellä seuraavasti:

"Vastuullinen yritys on sellainen, joka omaehtoisesti hyväksyy, itsenäisesti ja luottamusta osoittaen vastaa toimintojensa seurauksista sekä tuntee ja tietää velvollisuutensa yhteisöä kohtaan."

Brotenfenner⁴⁾ yksinkertaisesti määrittelee vastuullisen persoonan sellaiseksi, joka hoitaa hänelle kuuluvat velvollisuudet.

- 1) Nämä kolme vastuun eri merkitystä esiintyivät kaikissa tutkimisani julkaisuissa, joissa käsiteltiin vastuun problematiikkaa. Yleensä ko. jaot erosivat vain vähän toisistaan.
- 2) Ko. vastuun merkityksistä esim. Helkama, s. 11, Francena, s. 63, Casey, s. 179, Ensyklopedia of Philosophy, s. 183.
- 3) Op. cit. Helkama.
- 4) Brotenfenner, s. 244.

2. Vastuu-termi kausaalimerkityksessä

Vastuu esiintyy tällöin merkityksessä "olla syynä", "olla vastuussa". Tätä merkitystä on tulkittu siten, että tällöin on oikeus syyttää tai kiittää toimijaa X teosta, tilasta tai toiminnosta Y. Tämän tyyppistä tutkimusta on tehty mm. kehityspsykologian piirissä. Tätä vastuu-termin käyttöä kuvaa edellisellä sivulla oleva lause: "Yritys X on vastuussa kaupungin ilman puhdistumisesta".

3. Vastuu tiettyjen rooliin kuuluvien velvoitteiden hoitamisena

Tämän tyyppinen vastuu sisältää tietyn jollakin perusteella toimijalle kuuluvan velvoitteen (duty) hoitamisen.¹⁾ Nyt vastuu yhdistetään tiettyssä asemassa tai roolissa toimimiseen; esim. isänminulla on velvollisuus vastata lasteni hyvinvoinnista, toimitusjohtajan x:n velvollisuudet ja vastuu yritystä Y kohtaan (jota hän johtaa) ovat erilaiset kuin vaihetyöntekijä Z:n velvollisuudet

1) Wright toteaa velvollisuuden ja roolin suhteesta:

"Yhteiskunnan jäsenenä itse kullakin on tavallisesti yksi tai useampia asemia, joiden haltijana hänen odotetaan tekevän tai hänet joskus jopa velvoitetaan tekemään erilaisia asioita. Voidaan sanoa, että jokin tällainen asema ihmisellä on luonnostaan, kuten vanhemman asema: toisia hänellä on esimerkiksi nimityksen tai valinnan perusteella. Mutta molemmissa tapauksissa teot tai tekojen tyypit, joita häneltä odotetaan, määrittävät sen yhteiskunnan eksplisiittisten tai implisiittisten sääntöjen (lait, tavat, sopimukset) mukaan johon hän kuuluu. Kutsun näitä asemia ROOLEIKSI ja niitä asioita, joita roolinhaltijalta odotetaan VELVOLLISUUKSIKSI..."

Roolien tulisi olla sellaisen normatiivisen paineen kehän ympäröimiä, joka tarvittaessa saa ihmiset toimimaan rooliensa mukaisesti, ehkä hieman "vasten tahtoaan", mutta silti sopusoinnussa sen kanssa mitä he haluavat, jottei heille tapahtuisi mitään pahempaa. Tässä suhteessa roolit intentioiden ulkoisina determinantteina vastaavat sääntöjä ja symbolisia haasteita tekojen ulkoisina determinantteina. Mutta kuten sääntöjen niin myös roolien kohdalla käsityksemme toimivasta yhteiskunnasta sisältyy, että roolin mukainen toiminta ei kokonaisuudessaan motivoitu normatiivisen paineen perusteella. Toiminnan tulee olla sisäistettyä, so. velvollisuudet on kiistattomasti hyväksyttävä aikomuksiemme perimmäisiksi determinanteiksi. Wright (85), s. 69.

ja vastuu ko. yritystä kohtaan.¹⁾

Olettaakamme, että henkilö Z on lyönyt laimin hänelle roolin A määrittämät velvoitteet (kohta 3). Tällöin häntä ei voida enää pitää vastuuntuntoisena henkilönä (kohta 1) ja hän on vastuussa (on syyllinen) tämän laiminlyönnin seurauksista (kohta 2).

Yrityskontekstissa roolin merkitys tulee esille kahdella eri systeemi-tasolla: 1) Yksilön rooli yrityksessä

2) Yrityksen rooli yhteiskunnassa

Yrityksen kannalta katsottuna yksilöä voidaan pitää vastuuntuntoisena mikäli hän hoitaa yrityksen hänelle asettamat velvoitteet.

-
- 1) Erään tähän liittyvän ongelman muodostaa kysymys mistä saadaan kriteeri vastuun arvioimiselle, sillä vastuun arviointi on suhteellinen ja monitasoinen prosessi: subjekti voi olla vastuullinen eri lailla kun vastuun arvioinnin viitekehys muuttuu.

Kc. vastuun arvioinnin viitekehysten muuttumista voidaan havainnollistaa systeemiteorian avulla. Tiedetyt supersysteemin alasyteemit ja näiden systeemialkiot voivat toimia vastuullisesti siitä riippuen, millä systeemitasolla tarkastelu tapahtuu. Oletetaan, että yritys A on systeemialkio alasyteemissä B (Suomi), joka on supersysteemin C (Maapallo) osa. Yritys on vastuullinen tai tuntee vastuunsa systeemialkiotasolla, jos se noudattaa ko. yhteisössä (yritysyhteisö) vallitsevia pelisääntöjä. Tällöin vastuun arvioija on yritysyhteisö. Yritys on vastuullinen alasyteemitasolla, jos se täyttää vastuunsa Suomea kohtaan. Vastuun arvioija on nyt Suomen valtio tai kansalaiset. Laajin perspektiivi avautuu kun vastuuta arvioidaan supersysteemitasolla, eli yrityksen vastuuta koko maapalloa kohtaan.

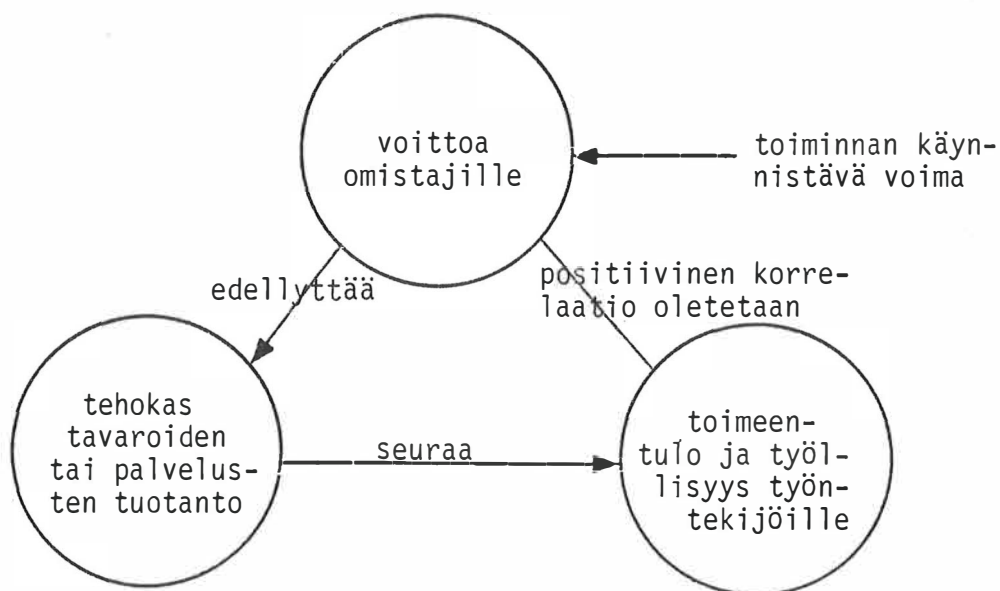
Edellistä päättelyä voidaan havainnollistaa seuraavalla esimerkillä. Yritys A omaa suuret rikkipäästöt ja jostain syystä se ei rakenna suodattimilla varustettuja kivihiilen polttolaitteita. Yritys rakentaa sen sijaan tarpeeksi korkean savupiipun jotta muodostuva rikkidioksidi ei leviä läheiseen alasyteemiin, vaan se koituu kaukaisempien alasyteemien haitaksi. Tällöin haitat näkyvät supersysteemitasolla, joka voi arvostella systeemialkion toiminnan vastuuttomaksi kun taas tietty alasyteemi (esim. Suomi) voi arvostella yrityksen toiminnan vastuulliseksi (koska se ei tässä tapauksessa saastuta Suomea). Esimerkkitapauksessa tuntuu järkevältä olettaa, että supersysteemitasolla tapahtuva vastuun evaluaatio on kaikkein relevantein. Tältä tasolta voidaan parhaiten arvostella yritysten toimintojen vaikutusta systeemikokonaisuuteen.

Henkilö toimii tietyssä roolissa ja täyttää rooliin kuuluvat velvoitteet. Ongelmia alkaa esiintyä silloin kun yksilön eri rooleihin liittyy toistensa kanssa ristiriidassa olevia velvoitteita. Tästä voi seurata ristiriitoja, jotka tulevat esiin esim. erilaisten psykologisten ja sosiaalisten ongelmien muodossa.

Toisen tason kysymys on yrityksen rooli yhteiskunnassa. Tämän roolin piiriin kuuluvat velvoitteet määrittävät eri tavoin riippuen siitä kumpi yrityksen määrittely otetaan lähtökohdaksi:

- 1) Yrityksen synteettinen määrittely
- 2) Toiminnallinen määrittely

Yrityksen synteettisen määrittelyn mukaan yritys on sosiaalisessa yhteisössä se yksikkö, joka huolehtii tuotannosta. Yritys nähdään tällöin markkinoilla voiton tavoittelussa toimivana yksikkönä, joka pyrkii koko ajan lisäämään hallussaan olevia resursseja.¹⁾ Yrityksen tehtävät yhteiskunnassa ovat tällöin seuraavat:²⁾

Kuvio 2. Yrityksen tehtävät (perinteinen näkemys)

1) Kettunen (80), s. 5.

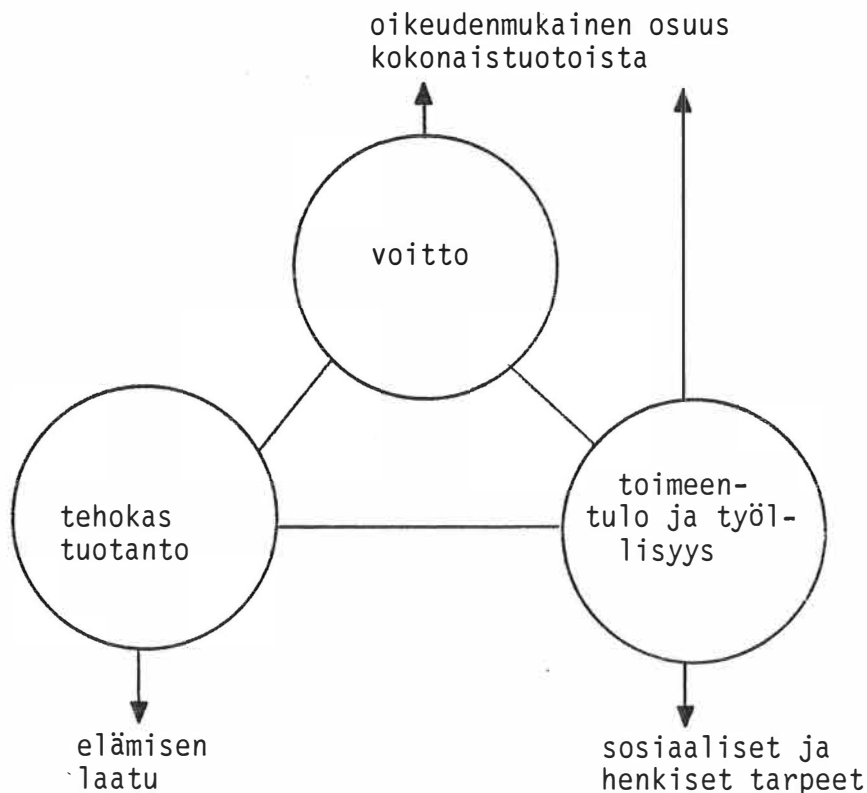
2) Ibid., s. 11.

Tämän määrittelyn mukaan yritys on instituutio, joka huolehtii aineellisten tarpeiden tyydyttämisestä.

Jos valitaan lähtökohdaksi yrityksen toiminnallinen määrittely laajenee yrityksen vastuualue yhteiskunnassa. Kettunen määrittelee yrityksen tehtävät tästä näkökulmasta: "Yritys on pysyväksi tarkoitettua ja organisoitua ihmisten yhteistoimintaa, jonka tavoitteena on tarpeiden tyydyttäminen ja jonka tulokset ohjataan ihmisille vaihdannan kautta."¹⁾

Tämän määritelmän mukaan omistajat saavat oikeudenmukaisen osuuden kokonaistuotoista, yritys luo toimeentuloa ja työllisyyttä sekä tyydyttää aineellisten tarpeiden lisäksi työntekijöiden että muiden sidosryhmien henkisiä että sosiaalisia tarpeita.²⁾

Näitä uusia tehtäviä voidaan kuvata seuraavasti:

Kuvio 3. Yrityksen uudet tehtävät

1) Kettunen (80), s. 6.

2) Kettunen (80), s. 13.

Esimerkkivirkkeessä (sivu 28) oleva lause: "Yritys X on oma-aloitteisesti (1. vapaaehtoisesti) asentanut rikkipestöjä vähentävät puhdistuslaitteet" introdusoi käsitystä yrityksen laajentuneesta funktiosta yhteiskunnassa. Yritys toimii elämänlaadun kohottajana huolehtimalla siitä, että paikkakunnan Y ilma puhdistui. Samalla esimerkki havainnollistaa laajentunutta käsitystä yrityksen sosiaalisesta vastuusta. Sosiaalinen vastuu ei ole eikä sitä pysty tämän määritelmän mukaan hoitamaan pelkällä voitontavoittelu- ja tuotantotehtävien täyttämällä.

3.6. Vastuu, yritys ja yhteiskunta - yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on monien tekijöiden summa

Elinkeinoelämän valtuuskunnan tiedotteessa todetaan seuraavasti: "Markkinatalousmaissa yritysten merkitys on yhteiskunnassa keskeinen. Nykyajan organisaatioista yritys on kaikkein merkittävin. Markkinatalous ja yritykset muodostavat kokonaiskulttuurin. Yritys ja ihminen ovat sidoksissa toisiinsa lukemattomin eri tavoin. 1980-luvun yritys ei ole enää mikään irrallinen, pelkästään erityistehtävään perustettu pienorganisaatio. Yritys ei voi irrottautua toimintaympäristöstään, vaan se on elimellinen osa yhteiskuntaa." Sitaatista käy ilmi, että yritys ja yhteiskunta ovat monin tavoin yhteydessä toisiinsa. Niin myös yrityksille voidaan identifioida useita eri funktioita yhteiskunnassa.

Yrityksille voidaan määritellä kolme olemassaolon tarkoitusta:

- voiton tuottamistehtävä
- tavaroiden ja palvelusten tuottamistehtävä
- elämän laadun edistämisen tehtävä

Voiton tuottamistehtävä koetaan yrittäjien taholta hyvin tärkeänä: "Voitto on välttämätön"... "Yrityksen menestyksen mittari markkinataloudessa on voitto. Voiton määrä ilmaisee, kuinka hyvin yritys on kyennyt tehtävässään yhdistelemään käytettävissä olevia voimavaroja. Voitto on viesti yrityksen uudistumiskyvystä... Yrittäjälle ja yrityksen omistajille voitto on palkkio yrittämisen riskeistä ja palkka yrittämisestä. Se on kiihoke, joka saa ihmiset yrittämään ja ottamaan riskejä. Voitto voidaan yhteiskunnan toimenpitein leikata pois, mutta silloin leikataan pois myös yrittäjäys."¹⁾ Tässä voitto nähdään edellytyksenä tavaroiden ja palvelusten tuottamiselle sekä palkkiona yrittäjälle.

Usein kuitenkin käy, että nämä kolme tehtävää ovat ristiriidassa keskenään, etenkin siten, että elämän laadun edistämisen tehtävä on ristiriidassa kahden muun tehtävän kanssa. Tällöin on kyse makrotason rooliristiriidasta.

1) EVA (85), s. 37.

Tällainen näennäinen makrotason rooliristiriita voidaan ajatella vallitsevan ainakin silloin kun yritys harjoittaa hyväntekeväisyyttä kannattavan toiminnan kustannuksella. Yrityksen panostus voittoa tuottamattomaan hyväntekeväisyyteen ilmentää konfliktia yrityksen voiton tuottamistehtävän ja muiden yleisinhimillisten velvoitteiden välillä. Eräs selitys tähän on, että elämä nähdään jakautuneena eri lohkoihin, jossa kussakin vallitsee oma moraalinsa (Grove s. 140, tällainen näkemys on konstruoitavissa Groven teoksesta). Tällaisia lohkoja ovat talouden ja markkinoiden sfääri, yhteiskunnallisen ja sosiaalisen elämän sfääri sekä "ihmisyyden" sfääri.¹⁾

Yrityksessä toimiva liikkeenjohto kokee, että taloudellisen elämän alueella oman edun tavoittelu on paras toimintaa ohjaava motiivi kaikkien osapuolten kannalta; eli jos liikkeenjohto toimii oman edun pohjalta tulee vastuu täytettyä hyvin sillä loholla elämää, johon kuuluvat talouden transaktiot. Toisaalta liikkeenjohto kokee, että yhteiskunnallisen ja sosiaalisen elämänlohkolla moraalialia määräävät yhteiskunnallisen lainkäytön periaatteet, jotka perustuvat kansalaisten solmimalle sopimukselle. Moraalia siis määräävät sopimusvelvoitteet. Moraalinen ohje on tällöin sopimuksen pitäminen ja tähän päästään säädettyjä lakeja noudattamalla. Kolmatta sfääriä voidaan nimittää "ihmisyyden" sfääriksi. Tämä on luonteeltaan kattavin ja tilanteesta riippuen muut ylittävä moraalialia. Toiminnan motiivi ei ole oma etu eikä lain noudattaminen, vaan huoli esimerkiksi jonkun toisen ihmisen elämästä.

Yrityksen johtajiston mielestä kullakin alueella saattaa päteä oma moraalialia periaatteistonsa ja siitä johdettava moraalialia käytäntöä ohjaava koodeksi. Oma liiketoiminta voidaan nähdä hyvin tiukkana, mutta reiluna pelinä, jossa toimitaan tiukasti omaa etua ajaen, mutta samalla lakia noudattaen. Toisaalta yleistä yhteiskunnallista elämää ohjaavana sääntönä nähdään laki, joka samalla määrittää rajan yhteiskunnalliselle vastuulle. Näiden lisäksi, kuitenkin ehkä vain harvoissa poikkeustapauksissa, koetaan universaalisen moraalialia prinssiipin ylittävän edellä mainitut kaksi muuta periaatetta. Normaalia liiketoimintaa ajatellen em. kolmannen moraalialia alueen (ihmisyyden sfääri) piiriin kuuluvana yritysjohto saattaa nähdä esimerkiksi katastrofiavun lähettämisen yrityksen varoista onnettomuuden uhreille.

1) Grove, s. 140.

Yritys, joka tuntee yhteiskunnallisen vastuunsa pyrkii toiminnassaan ratkaisemaan kyseiset ristiriidat mahdollisimman tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti. Yrityksen yhteiskunnalliseen vastuuseen kytkeytyvät kysymykset ovat käytännössä hyvin monimutkaisia. Yrityksissä tehtävien päätösten yhteiskunnalliset vaikutukset ovat hyvin monitasoisia. Tietyn tuotantoyksikön sulkeminen paikkakunnalla Y saattaa lisätä työllisyyttä jossain toisella paikkakunnalla X. Toinen paikkakunta voittaa ja toinen häviää, ongelmana on aina oikeudenmukaisen ratkaisun tekeminen.

Solomon & Hanson toteavat, että yhteiskunnallinen vastuu ei voi olla pelkästään kustannuksissa ja hyödyissä mitattava asia. Kuitenkin nämä eivät ole irrelevantteja asioita pohdittaessa "millä hinnalla" yhteiskunnallisia ongelmia on ratkaistava:

"Suppose, for example, a firm could solve the local minority unemployment problem at minimal cost to itself. Does it have social obligation to do so? Most people would say "yes", and in most cases the figures would show that the company would actually benefit, financially as well in public esteem. But suppose that another company, could also solve the local unemployment problem but only at a distasteful cost, perhaps sufficient to put it out of business and all of its employees out of work. Does it have an obligation to solve the same problem? It is difficult to imagine a affirmative argument. Cost and benefit are not irrelevant.¹⁾

Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että yrityksillä on vain silloin yhteiskunnallista vastuuta kun ne itse sen kantamisesta hyötyvät:

"But it is surely wrong to suppose that a business has a social responsibility only when it benefits financially in solving it and does not have a responsibility if it loses money, no matter how little... Social responsibility have certain priority, but not to the exclusion of economic interests, except perhaps in most extreme situations.

1) Solomon & Hanson, s. 243.

"...But more important point is that the argument against unemployment is ethical, not economical argument. The social responsibility to eliminate unemployment is not a matter of cost/benefit analyses but of concern for others."¹⁾

Tämän tyyppisiin kysymyksiin yritykset joutuvat ottamaan kantaa hyvinkin usein. Näiden kysymysten ratkaisujen luonteesta voidaan puolestaan päätellä ja määritellä se yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia, jota yritys toteuttaa.

1) Ibid.

4. YRITYS VASTUULLISENA TOIMIJANA

Edellä olevissa kappaleissa on tarkasteltu vastuun käsitettä, vastuun ottamisen ehtoja ja perusteita, vastuun eri merkityksiä sekä vastuuta, yrityksiä ja yhteiskuntaa. Eräs perustavaa laatua oleva havainto joka tehtiin, oli että moraalinen vastuu on ainoastaan ihmiselle tyypillinen ominaisuus. Eläimet, koneet yms. ovat amoraalisia, moraalin piirin ulkopuolella olevia. Tällä havainnolla on merkitystä myös silloin kun tutkitaan onko mahdollista atributoida moraalista vastuuta yritykselle joka ei ole inhimillinen olento, vaan ihmisten luoma kollektiivinen toimija, organisaatio. Toiseksi, jos yritystä ei voida pitää kollektiivisesti vastuullisena niin mikä ryhmä yrityksessä on tematisoitava vastuulliseksi agentiksi.

4.1. Yritys ja "Corporate internal decision-making structure"

Yritys tai mikä tahansa muu organisaatio on aina ihmisten muodostama yhteenliittymä, kollektiivi. Ts. yritys on elävien olentojen muodostama aggregaatti, joka sisältää eri toimijaryhmiä ja toimijoita. Yrityksestä puhuttaessa käytetään usein termiä "sidosryhmä". Organisaatiot ovat aina myös tavoitteellisia yksiköitä. Esimerkiksi yrityksellä on oma liikeideansa, jota toteutetaan erilaisten päämäärien ja tavoitteiden kautta ja johon muodostettu organisaatio toimii välineenä. Yritys on tavoitteellinen ihmisten yhteenliittymä, joka omaa sosiaalisen ja psykologisen ulottuvuuden.

Kun sanotaan, että organisaatio toimii, tämä tarkoittaa että yrityksessä työskentelevät ihmiset toimivat. Tästä prosessista on seurauksena organisaation tavoitteellinen toiminta, joka siis on eri toimijoiden kollektiivinen tuote. Yksilön teko konstituoi organisaation tekoa. Tällöin yksilön teosta tulee sosiaalinen teko, joka tapahtuu organisaation nimessä. Yksilön teon muuttaa organisaation teoksi organisaation (yrityksen) Corporate internal decision-making structure, jota Herbert Simon kuvaa seuraavasti:

"The central concept with which we must deal is that of a decision (or action) that is attributable more to the organization than to the individuals who are actually involved in the decision process. The decision is regarded as the organizations decision even though it is made by certain individuals acting as its representatives. The latter make the decision only for and on behalf of the organization. Their role is, i.e. is supposed to be, impersonal. Such nonindividual decisions will be, impersonal. Such nonindividual decisions will be called social decisions."¹⁾

Yrityksen päätöksentekojärjestelmässä yrityksen johtajistolla on keskeinen asema. Johtajisto muodostaa sen avainhenkilöjoukon, joka kantaa päävastuun yrityksen päämäärien valinnasta, tavoitteiden asettamisesta strategioden valinnasta sekä näiden toteuttamisesta että toteutumisen seurannasta. Johtajisto vastaa myös yrityksen toiminnasta eri sidosryhmille. Tälle johtajistolle voidaan allokoida päävastuu yrityksen toiminnasta, sillä tämä osa päätöksentekojärjestelmää muodostaa sen "rakenteen", joka toimii yrityksen jatkuvuuden, persoonallisuuden ja "intentionaliteetin kantajana". Tätä korostaa myös Peter French:

French toteaa: "I shall argue that a corporations CID Structure (the Corporate Internal Decision Structure) is the requisite redescription device that licenses the predication of corporate intentionality... When operatively and properly activated the CID structure accomplishes a subordination and synthesis of the intentions and acts of various biological persons into a corporate decision."²⁾

Tämä Corporate internal decision making structure (eli CID) tarkoittaa muodollista eli formaalia osaa yrityksen sisäisestä päätöksentekosysteemistä. Tämä sisältää organisaatiokaavion, siihen liittyvät vastualueiden määrittelyt, toimenkuvaukset jne. sekä formaalit säännöt, yrityksen toimintaperiaatteiden määräämät ohjeistot, kirjallisesti määritellyt yrityspolitiikat yms. French toteaa edelleen CID:n merkityksestä:

1) Simon, H.: Administrative Behavior. New York. 1965.

2) French, P.: Corporate Social Responsibility, s. 177. Teoksessa Beauchamp, T. & Bowie, N.: Ethical Theory and Business. New Jersey. 1979.

"...and as such its primary function is to draw experience from various levels of the corporation into a decisionmaking and ratification process...
...A functioning CID-structure incorporates acts of biological persons..."¹⁾

Yrityksen päätöksentekojärjestelmä syntetisoi yksilöiden erilaiset intentiot ja tavoitteet yrityksen toiminnoiksi. Jos tarkastelemme arkikielen käyttöämme voimme havaita tämän ilmiön. Voimme sanoa esimerkiksi, että Nestle on vastuuntunnoton yritys tai Kymi on hoi-
tanut työllistämisvastuunsa hyvin. Tällöin tietenkin yrityksen nimen taa kätkeytyy joku inhimillinen toimija tai ryhmä, esim. yrityksen johtokunta, hallitus tai toimitusjohtaja. Kuitenkin näiden toimijoi-
den toiminnan summana on yrityksen "persoonallisuus", tai kuten Galbraith toteaa:

"From the interpersonal exercise of power, the interaction of the participants, comes the personality of the corporation"²⁾

Yksilön ja yrityksen välistä suhdetta tiettyyn tapahtumaan E, joka on kausaalisesti kummankin toimijan tuottama, voidaan havainnollis-
taa seuraavan esimerkin avulla:

Voimme kuvitella tapahtumaa E kahdelta eri näkökulmalta. Eli tapah-
tuma E voidaan kuvata kahdella ei-identtisellä tavalla:

Olkoon tapahtuma E seuraava: Työntekijä A irtisanottiin yrityksestä
Y hetkellä t johtaja B:n toimesta. Tätä tapahtumaa voidaan kuvata
seuraavasti:

- 1) Johtaja B teki teon z (erotti työntekijän A)
- 2) Yritys teki teon w (yritys sanoi irti työsopimuksen työntekijän A kanssa)

Yrityksen teolla ja yksilön (johtaja B) teolla voi olla erilaisia ominaisuuksia. Kuitenkin vaikka teoilla on eri kausaalisyyt, ovat

1) Ibid. s. 177.

2) Op.cit. French. Tämä ajatus on heijastunut taloustieteeseen myös tutkimuskäytännön tasolla. Useissa taloustieteellisissä tutkimuk-
sissa on tutkittu ja pyritty identifioimaan yrityksen "persoonal-
lisuutta". (Kts. esim. Tamminen)

ne kuitenkin kausaalisessa mielessä erottamattomia. Tällöin kausallinen erottamattomuus johtuu siitä, että yrityksen päätöksentekojärjestelmä sitoo yksilön teon ja yrityksen teon erottamattomasti yhteen.

Edellä on esitetty, että yrityksen päätöksentekojärjestelmä toimii yrityksen persoonallisuuden kantajana. Tämän järjestelmän puitteissa tehtävät päätökset ovat roolitoimintaa. Roolitoimintaa yrityksessä kuvaavat erilaiset roolimallit.¹⁾ Roolimalli on luonteeltaan organisaatiomalli, sillä roolit edustavat organisatorisia tehtäviä ts. tehtäviä, jotka määräytyvät roolinhaltijan aseman mukaan organisaatiossa/organisaatioyksikössä. Roolien luonteesta seuraa, että näiden kautta voidaan lähestyä organisatorista tapahtumakulkua. Roolimalliin tukeutuen McGric toteaa, että yrityksessä tiettyä toimintaa hoitavan henkilön jokainen teko ei ole tematisoivissa organisaation teoksi. Vain ne teot, jotka ko. henkilö on suorittanut hänelle kuuluvan roolin puitteissa ovat tematisoitavissa yrityksen teoksi. Tällaisia tekoja hän kutsuu välineellisiksi teoiksi²⁾ (instrumental actions). Kun yritys "toimii", muodostuu sen toiminta yrityksen jäsenten suorittamista välineellisistä teoista.

Päätöksenteko tapahtuu yrityksissä siis eri roolien puitteissa. Roolit pyrkivät eliminoimaan toimijoiden omat motiivit pois päätöksenteosta: "Corporations can act for reasons or goals set up by its character, board of directors, etc. and thus intentionally even though the motivations of the consistuting individuals may differ."³⁾

-
- 1) Pihlanto esittää kuvauksen eri roolimalleista. Pihlanto, P.: Roolimallin organisatoriset ja yksilötason ulottuvuudet laskenta-toimen näkökulmasta. TKK:n julkaisuja. A2:1984.
 - 2) McGric, J.: Democratic Capitalism: Developing a Conscience for Corporation, s. 146. Journal of Business Ethics. N:o 2. 1985.
 - 3) Ibid. s. 147. Velasquez, s. 17. Since corporate acts depend on human individuals it is these individuals who must be seen as the primary bearers of moral duties and moral responsibilities... But organizations have moral duties and are morally responsible in a secondary sense... Myös Solomon & Hanson, s. 211: "People, not corporations, have responsibilities." Tämä tarkoittaa tietenkin, että ihmisillä on vastuuta sen mukaan mikä on heidän panoksensa päätöksentekoprosessissa ja mahdollisuutensa vaikuttaa kollektiivisiin päätöksiin.

Yritykset voivat omata tietynlaista intentionaliteettia. Tämä on kuitenkin ns. sekundaarista intentionaliteettia kun taas inhimillisten toimijoiden intentionaliteetti on primääristä luonteeltaan:

"However we must distinguish between what may be termed 'primary intentionality' which resides in conscious rational agents... and the 'secondary intentionality' of the corporation. Secondary intentionality is analogous to secondary actions in that it is a decision made by the authorized corporate decision-making body to act for some corporate goal."¹⁾

Myös Ozar kysyy mikä tekee yksityisen ihmisen teosta sosiaalisen teon, organisaation "teon":

"What is it that makes some of the activities associated with a nation, clubs, (enterprises) count as actions of the nation or club as single entity and other not? Nations and clubs and many other sorts of groups as well, are constituted and structured by systems of rules accepted by those who participate in and deal with them."

Tämä sääntö - ja normijärjestelmä on koostunut sekä eksplisiittisesti ilmaistusta että implisiittisistä säännöistä. "...and those rules which have no formal pedigree, but which the persons involved accept and count as applying to them in their activities within and in relation to the group."²⁾

Ozarin käsitys tulee siis lähelle Frenchin CID-struktuurin käsitettä. Kumpikin painottaa sekä formaalista että informaalista säännöstöä yrityksen toimintaa ohjattaessa. Myös Suomessa on yrityksessä oltava jo lainkin vaatimusten vuoksi tietyt formaalit ja eksplisiittiset säännöt ja määräykset (esim. työsäännöt). Osakeyhtiölain mukaan jokaisella osakeyhtiöllä täytyy olla tietty hallinnollinen rakenne sekä yhtiöjärjestys, joka määrittää oy:n toiminta-alan. Yhtiöjärjestys luo myös perustan yrityksen toimintaa ohjaavalle formaalille säännöstölle. Tämän elementtejä ovat esim. organisaatiokaavat, suunnittelukäsikirjat, erilaiset menettelyoppaat jne.

1) Ibid. s. 147.

2) Ozar, D.: The Moral Responsibility of Corporations, s. 245. Teoksessa Donaldson, T. & Werhane, P.: Ethical Issues in Business. New Jersey. 1979.

4.2. Yritys ja ei-formaali päätöksentekojärjestelmä - kollektiivitajuisuus ja yrityskulttuuri

Formaalin toimintasääntöjen lisäksi organisaation toimintaan vaikuttavat ei-formaaliset säännöt. Nämä ovat syntyneet eri henkilöiden, tavallisesti "merkittävien hahmojen" toimesta osittain historiallisen prosessin tuloksena. Tällainen säännöstö, joka ilmaisee vallitsevaa arvohierarkiaa voidaan nähdä johtajayhteisön kollektiivisten tapojen, sääntöjen ja normien konstituoimana abstraktina päätöksentekoa ohjaavana koodeksina. Sosiologian klassikon, Emil Durkheimin, käsite: "Kollektiivitajunta" kuvaa hyvin organisaatiossa vallitsevaa, em. elementtien aiheuttamaa "painetta". Kollektiivitajunta tarkoittaa tekoihin liittyvää tajuntaa.¹⁾ Se on "tajunnallinen" puoli tavoista ja normeista, se esiintyy yksilön ulkopuolella ja määrää pakottavalla voimalla ihmisen yksityisiä tekoja ja niihin liittyvää yksilötajuntaa. Esim. yrityksen yhteiskunnallinen vastuu voidaan nähdä kollektiivitajuisena tuotteena, siten että johtajayhteisön käsitys sosiaalisesta vastuusta on tietyn kehitysprosessin tulos, jolloin eri aikoina vastuun luonne on ollut myös erilainen.

Yrityksen yhteiskunnallista vastuuta kollektiivitajuisena ilmauksena on tutkinut mm. Bruan, hän toteaa:

"A concept of corporate social responsibility adds a moral imperative to social consciousness. Social responsibility can be defined as the capacity of occupational groups to respond to the problems between themselves and other groups with some measure of fairness and equity."

"...Corporate executives were another occupational group in the nineteenth century who expressed a low degree of responsiveness and accountability to the labor force today. Labor was looked upon impersonally as an item to be bought in the marketplace. This market perception of labor force may remain in some measure today in the minds of many executives, but its character has no doubt changed. ...This paradigm of "collective conscience" forming among occupational groups in history can also be applied to the corporate system today. Contemporary corporate groups have different degrees of consciousness and responsibility toward each other. The relationship between laborers and stockholders, f.e.g., would likely to show a low degree of consciousness and responsibility."²⁾

1) Durkheim, E.: Elementary Forms of Religious Life. Illinois. 1947.

2) Bruan, S.: Social Economy. New York. 1977. s. 77.

Yritysorganisaation formaalia päätöksentekojärjestelmää täydentää siis informaalinen puoli organisaation viestintä- ja valtajärjestelmää:

"The Cultural Network: As the primary (but informal) means of communication within an organization, the cultural network is the 'carrier' of the corporate values and heroic mythologies. Storytellers, spies, priests, cabals and whisperers form a hidden hierarchy of power within the company... A strong culture is a system of informal rules that spells out how to behave most of the time..."¹⁾

Empiirisissä tutkimuksissa on havaittu, että yrityskulttuuri on tavallisesti pitkäaikainen ja strateginen.²⁾ Kulttuuria on hyvin vaikea muuttaa. Kulttuuri on juurtunut syvälle vaalittuihin uskomuksiin ja arvoihin. Nämä luovat tilannormeja, jotka manifestoituvat toimijoiden käyttäytymisessä. Kulttuuri luo siis yritykselle oman persoonallisuuden, jota ei voida lyhyessä ajassa muuttaa vaikka ylimmässä johdossa tapahtuisi vaihdoksia ja tiettyjen kulttuurien osien muutosta haluttaisiin. Esimerkiksi on todettu, että vastoin vallitsevaa yrityskulttuuria toimiva jauri yrityksen johtoon noussut johtaja on erotettu hieman nimittämisensä jälkeen.³⁾

Edellä esille otettu yrityksen "kollektiivitajunta" muodostuu osaksi näistä yrityskulttuuria konsituoivista normeista, uskomuksista, tavoista ja säännöistä. Nämä luovat yritykselle omaa persoonallisuutta, jota on vaikea muuttaa, vaikka siihen ilmenisikin halua. Lisäksi nämä elementit luovat yksityisistä henkilöistä riippumatonta jatkuvuutta yrityksen toiminnalle sekä eräänlaista sekundääristä intentionaliteettia.

1) Deal, T. & Kennedy, A.: Corporate Cultures. Mass. 1982. s. 15.

2) Schwartz, H. & Davis, A.: Yrityskulttuuri ja liiketoimintastrategia, s. 15. Yritystalous. N:o 7/1985.

3) Ibid.

4.3. Yritys ja muut vastuun ottamisen ehdot

a) Identifioitavuus

Edellisessä luvussa tuli esille moraalisen agentin identifioitavuus vastuunoton ehtona. Yritys voidaan identifioida itsenäiseksi toimijaksi, joka voi ottaa tietynlaista moraalista vastuuta. Tämä vastuu on kuitenkin luonteeltaan ns. sekundääristä vastuuta. Yritys koostuu inhimillisistä päätöksentekijöistä ja näille asettuu primäärinen ja perimmäinen vastuu yrityksen toiminnasta. Lisäksi yritys on oikeushenkilö. Se on siis myös tässä mielessä identifioitavissa vastuulliseksi toimijaksi, jolla on oikeuksia ja velvollisuuksia.

b) Jatkuvuus

Moraalisen toimijan olemassaolon jatkuvuus on myös eräs vastuun ottamisen ehto. Edellisissä kappaleissa on esitetty, että yritys voi omata persoonallisuuden. Sille voi myös kehittyä tietynlaista "tietoisuutta", niiden yrityskulttuuria konstituovien tapojen, rituaalien ja symbolien kautta, jotka luovat jatkuvuutta yrityksen toiminnalle. Yritys voi omata jatkuvuutta, vaikka siinä työskentelevät henkilöt vaihtuisivatkin aikojen myötä.

c) Pakotettavuus

Voidaanko yritystä "pakottaa" tiettyihin toimiin tai ryhtymästä näihin toimiin. Yritys on keinotekoinen kollektiivinen toimija ja tämän vuoksi on syytä tarkastella teemaa "Yritys ja pakotettavuus" kahdella eri tasolla:

- 1) Voidaanko yrityksessä toimivaa henkilöä pakottaa niin kovasti että häneltä voidaan katsoa riistetyn moraalisen toiminnan välttämätön ehto: toimijan vapaus.
- 2) Voidaanko yritysorganisaatiota kollektiivina pakottaa.

Ensimmäisen kysymyksen kohdalla on olennaista tarkastella minkälainen yhteenliittymä yritys on ja mikä on se vapaaehtoisuuden aste, jonka puitteissa ihmiset osallistuvat yrityksen toimintaan. Yrityksissä ihmiset toimivat oman vapaan tahtonsa perusteella, he voivat erota yritysorganisaatiosta jos niin haluavat. Yritys on hyötyorganisaatio¹⁾ eikä pakko-organisaatio. Voimme katsoa, että tietyn pakko-organisaation toimintaa ohjaavien sääntöjen luonne on niin autoritaarinen, että yksilö ei niitä pysty vastustamaan. Sen sijaan yritysorganisaation sääntöjen normatiivisuus ei ole läheskään yhtä pakottava. Kysymys kaksi käsitteli kollektiivin pakottamisen mahdollisuutta. Yrityksen ollessa kyseessä voidaan tällaista pakottamista ajatella tulevan eri instanssien taholta. Sekatalousjärjestelmässä toimivat yritykset voivat kokea joskus voimakasta pakottamista mm. valtion taholta. Valtio voi esimerkiksi määrätä tietyn tuotteen valmistuskieltoon tms.

4.4. Yhteenveto

Yritysorganisaation toimintaa on ohjaamassa kaksi erityyppistä ohjausjärjestelmää.

Ensimmäinen näistä on ns. formaalinen eli muodollinen ohjausjärjestelmä. Tätä voimme kutsua myös nimellä "Corporate Internal Decision-Making Structure". Tämä järjestelmä sisältää formaaliin muotoon puettut säännöt ja ohjeet. Tällaisia ovat mm. vastualueiden määritykset, toimenkuvaukset, yhtiösopimukset, työsopimukset jne. Tämän systeemin puitteissa tehdyt teot ovat roolitekoja. Tietty rooli määrittää yksilön tehtävät hänen vastualueensa organisaatiossa. Tällaiset teot ja organisaation teot ovat kausaalisesti erottamattomia.

Yrityksen intentionaliteetti on ns. sekundääristä intentionaliteettia. Se muodostuu organisaatiossa toimivien ihmisten rooliteoista 1. välineellisistä teoista.

1) Etzioni, A.: Nykyajan organisaatiot.

Toinen yrityksen toimintaa ohjaava järjestelmä koostuu informaalisista normeista, käskyistä, tavoista jne. Nämä konstituoivat yrityskulttuuria ja "kollektiivitajuutta", joka pyrkii jatkamaan olemassaoloaan erilaisten rituaalien, symbolien ja riittien avulla. Nämä luovat yritykselle omaa persoonallisuutta, jota on mahdotonta hetkessä muuttaa, vaikka halua tähän olisikin.

Lopuksi tarkasteltiin kysymystä pystyykö yritys täyttämään pakotettavuus, identifioitavuus ja jatkuvuus -ehdot. Tässä tultiin myönteiseen lopputulokseen.

5. IDEOLOGIA JA YRITYSIDEOLOGIA

Kuten jo tutkimuksen nimestäkin voi päätellä punoutuvat tämän tutkimuksen keskeiset teemat ideologian käsitteen ympärille. Tämän vuoksi on tarpeen tarkastella ja tutkia mitä ideologia-käsite pitää sisällään. Etymologisesti tarkasteltuna ideologia-sana tulee kreikan sanoista idea (hahmo, mallikuva) sekä logos (sana, tieto).¹⁾ Näin ideologia-termi voi tarkoittaa tieto-oppia, ideoita itseään tai myös tietoa ideoista tai malleista.

Nykyisin käytetään ideologian käsitettä yleensä kahdessa päämerkityksessä. Ideologialla voidaan tarkoittaa uskomusten joukkoa, aatteistoa tai asenteita ja arvoja, jotka ainakin jossain määrin muodostavat rakenteellisen kokonaisuuden (ideologian sisältö) ja joihin tietyn ihmisryhmän (ideologian kantajat) voidaan katsoa perustavan toimintansa. Gerald Gavanagh on tutkinut ideologioiden kehittymistä ja muuttumista USA:ssa. Hän määrittelee ideologian seuraavasti:

"An ideology is a coherent, systematic and moving statement of basic values and purpose. It is an constellation of values generally held by a group and those in the group tend to support one another in that ideology. An ideology seeks and provides some systematic answer to these questions: What are we about? Why are we doing this?... Ideology posses some common features to these questions. They are selective in the issues they treat and in the supporting evidence and argument they use. They are straightforward and uncomplicated, even when the actual material is quite complicated. Their content is limited to what is commonly acceptable. Finally, although ideologies are answers to questions and hence address the intellect, they nevertheless do so in a manner that also engages the emotions. ... An ideology is an explication of values. It is a spelling out of attitudes, feelings and goals... When an ideology is spelled out it can be examined, challenged, altered, as conditions change and new needs arise."²⁾

Toinen ryhmä ideologia-käsitteen määritelmiä painottaa ideologiaa enemmän mielipiteen muovaamisen välineenä ja manipulatiivisena instrumenttina. Ideologia nähdään tällöin välineenä, jonka avulla

1) Wilenius, R.: Tietoisuus ja yhteiskunta. Jyväskylä. 1972. s. 28.

2) Cavanagh, G.: American Business Values in Transition. New Jersey. 1976. s. 13.

pyritään vaikuttamaan tiettyjen yksilöiden tai/ja ryhmien käyttäytymiseen haluttujen vaikutusten aikaansaamiseksi. Tämä tapahtuu vetoamalla yksilöiden ja ryhmien tajuntaan erilaisin järkeen ve-toavien tai emotionaalisiin keinoin. Esimerkiksi Monsen määrittelee ideologian käsitteen juuri tästä näkökulmasta:

"...an ideology is a set of beliefs that individuals or groups use to rationalize or justify their actions to themselves or others. Thus ideologies are inherently instruments of argument, justification and propaganda."¹⁾

Ideologian käsitteeseen liittyy siis joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti normatiivinen aspekti. Tietyn ideologian omaava ryhmä vakuuttaa muille yksilöille tai ryhmille, että ideologiaa "kantava" ryhmä on oikeassa. Tällöin "oikeasta" muodostuu toiminnan peruslähtökohta, josta implikoituu normatiivinen sääntö. ... "Ideology is perceived as a normative conception of society, a map of possible social reality, a Weltanschauung."²⁾

Ideologia-käsitteen määrittelyssä on ilmeisesti tarpeellista huomioida kummatkin edellä esitetyt näkökannat.³⁾ Ideologia on varmasti osaltaan pelkkää retoorista ilmausta tai propagandaa, mutta tämän lisäksi tietyn ideologian ja sen muutoksen voidaan olettaa myös olevan ilmaus ideologian kantajan arvoista ja asenteista. Oletankin, että ideologiassa tapahtuneet tai tapahtuvat muutokset omaavat tietyn korrespondenssin niiden arvojen ja asenteiden tasolla, joille esim. yritys-elämä perustaa käytäntönsä.

Tutkimusmetodisesta näkökulmasta tarkasteltuna ideologiat ovat abstraktisia käsitteitä, jotka tutkija konstruoii, jotta hän pystyisi paremmin ottamaan haltuunsa tutkittavan monimutkaisen ilmiön. Tämä koskee myös tätä tutkimusta. On syytä konstruoida eri yritys-ideologioiden "weberiläisiä ideaalityyppejä", jotka sisältävät kaikkein

1) Monsen, R.: Modern American Capitalism. Boston. 1963. s. 3.

2) Mannheim, K.: Ideology and Utopia, London. 1954. s. 57.

3) Schaefer, S. 15.

olennaisimmat elementit yrityselämän arvoista ja asenteista. Schaefer oli käyttänyt tutkimuksessaan samaa metodologiaa. Hän toteaa yritysideologian sisällöstä seuraavaa:

"Business ideology is seen here as a particularistic ideology dealing fewer subjects than all embracing ideologies... In the formulation of business ideology only those ideas and values will be selected that are most frequently used in the connection with the major subjects that business deals with..."¹⁾

Tällaisia keskeisiä alueita ovat esimerkiksi yrityselämän asenteet seuraavia teema-alueita kohtaan:

- Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet
- Yritysten toiminta
- Valtion tehtävät yleisellä tasolla
- Valtion tehtävät talouden piirissä
- Järjestäytynyt työvoima ja ammattiliitot
- Sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvot

Näitä teema-alueita apuna käyttäen on mahdollista tiivistää tietyn yritysideologian olennainen sisältö. Näitä myös käytetään tässä tutkimuksessa.

Jos verrataan yrityskulttuurin käsitettä yritysideologian käsitteeseen ilmenee erääksi erottavaksi tekijäksi yritysideologia-käsitteen kattavuus verrattuna yrityskulttuurin käsitteeseen. Yrityskulttuuri on ilmentymää tietyssä yrityksessä toimivien ihmisen arvoista ja asenteista, jotka manifestoituvat erilaisissa käytännön muodoissa sekä yhteisöllisinä tapoina, yritysrituaaleina, symboleina jne... Yritysideologia on kattavampi, sen kantajia voivat olla muutkin kuin esim. yrityksissä toimivat henkilöt, esim. talouselämän vaikuttajat, työnantajajärjestöjen johtajat jne. Nämä luovat omalta osaltaan yritysideologiaa oman toimintansa, lausuntojensa ja kirjoitustensa kautta. Voidaan hyvin olettaa, että tiettyinä ajanjaksoina vallitsee oma yritysideologiansa, joka kokee muutoksen kun ajat sekä myös yritysideologian kantajat vaihtuvat.

1) Schaefer, s. 14.

Yritysideologia¹⁾ koostuu siis yrityselämän taholta esitetyistä kaikkein keskeisimmistä arvoista ja asenteista, jotka koskettavat yrityksen ja yhteiskunnan suhdetta, mutta sisältävät myös yleisempiä arvostuksia, kuten esim. suhde työhön ja talousjärjestelmän muotoon.

Tietty ideologia ja sen muutokset vaikuttavat koko yhteiskuntaan ja sen eri instituutioihin.²⁾ Tällöin ideologiat luovat legitimiteettia, jonka avulla instituutiot voivat oikeuttaa olemassaolonsa sekä vallan käytön laajuutensa että sen keinot. Ideologian avulla instituutiot perustelevat miksi ne ovat välttämättömiä koko yhteiskunnan toiminnan kannalta. Niin kauan kuin ideologian tarjoamat

-
- 1) Chatov korostaa yritysideologian "rationalisaatio" aspektia: "I define corporate ideology as the sum of conscious and unconscious beliefs held by corporate members, past and present, which affects, justifies and defends corporate behavior." Chatov, R.: The role of Ideology in the American Corporation. Teoksessa Sethi, P. & Votaw, O.: Traditional Values versus Contemporary Problems. 1973. New Jersey. s. 48. Solomon & Hanson nimittävät yritysideologiaa "makroettiseksi" ilmiöksi. "Business is a distinctively modern activity, circumscribed and defined by a set of ideas - an ideology. The study of these ideas and the institutions that give them substance in society is the province of what we call "macroethics"... Macroethics is the study and evaluation of business activity as such... the examination of the values of business is the business of macroethics. It takes these values as given and tries to clarify and understand them. It evaluates the values themselves and asks, essentially, do these activities and institutions called "business" in fact serve the good of society? We might say that "MICROETHICS" IS REFLECTION ON A PERSON'S PARTICIPATION IN THE PRACTICE OF BUSINESS, while macroethics questions the nature and purpose of the practice itself, THE IDEOLOGY THE DEFINES AND JUSTIFIES IT... (s. 29) Edelleen itse ideologian käsitteestä. "Ideologies may be illosory but more often they simply refer to our values, the way we see the world and our place in it. Ideologies are sometimes rationalizations, but they are also the very structure of what we believe, how we think of ourselves and what we do. An ideology, properly conceived, is nothing but the way we conceive and perceive of our world, through the ideas we have about it". (s. 30)
- 2) Esim. Heiskanen käyttää nimitystä "superideologia" hyvin laajoista koko yhteiskunnan kattavista ideologioista. Tällaisia ovat esim. "jatkuvan taloudellisen kasvun ideologia", "hyvinvointi-ideologia" Tällainen "superideologia" ilmeisesti heijastuu puolestaan suppeampaan ideologiaan, esim. yritysideologiaan.

selitykset ovat hyväksyttävissä, pystyvät instituutiot oikeuttamaan toimintansa periaatteet muun yhteiskuntakokonaisuuden silmissä.¹⁾

Eräs tällainen yhteiskunnallinen instituutio on yritys. Se huolehtii taloudellisen funktion täyttämisestä yhteiskunnassa. Yleisesti hyväksytty periaate on, että juuri taloudellisen tehtävän hoitaminen on yrityksen päätarkoitus. Esim. EVA toteaa: "Yritysten päätehtävänä on huolehtia kannattavuudesta ja yleensä taloudellisesta tuloksesta".²⁾ Tätä tarkoitusta toteuttaessaan yritys toimii tiettyjen toimintaperiaatteiden mukaan, joihin se joutuu hankkimaan oikeutuksen yhteiskunnalta. Yritystoiminnassa mukana olevat toimijat, etenkin suuryritysten johtajat, muodostavat yritysten toimintaperiaatteet ja strategiat tiettyjen arvojen pohjalta³⁾, jotka ovat osaltaan heijastusta yhteiskunnan taholta tulevasta normatiivisesta paineesta. Esim. EVA:

"Ihmiset seuraavat yhtä valppaammin vallankäyttäjien toimia. Myös markkinatalouteen ja elinkeinoelämään sen osana tulee kohdistumaan jatkuvaa kritiikkiä. Kysytään suosiiko talousjärjestelmä itsekkyyttä, ohjaako mainonta ihmisiä väärille teille, viekö kireä kilpailu kovuuteen ja häikäilemättömyyteen. Ovatko yritykset vain taloudellisen vallan ihmiskulisseja..."⁴⁾

-
- 1) Esim. Cavanagh, s. 200: "The legitimacy of any institution depends on the extent to which that institution can justify to its constituency and the larger society to its right to exist. It is a political necessity that those who wield power in a society must establish their right to do so."
 - 2) EVA (85), s. 21. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia käsittelee omalta osaltaan eksplisiittisesti sitä tapaa ja niitä muotoja joilla yritykset hoitavat yhteiskunnallisia tehtäviään ja velvoitteitaan täyttäessään tätä päätehtäväänsä.
 - 3) Arvojen pohdinta, joihin toiminta siis perustuu, jää ilmeisesti vähälle yrityselämässä toimittaessa voimakkaiden taloudellisten pakkojen alaisena. Esim. EVA, s. 21: "Arvokysymysten käsittely jää yleensä vähälle yritystoiminnan päivänpaineissa".
 - 4) EVA (85), s. 21.

Toisaalta taas yritysten toiminta, joka siis perustuu tietyille arvoille, muokkaa jatkuvasti ympäröivän yhteiskunnan arvoja ja asenteita. Näin erilaiset ideologiat törmäävät jatkuvasti vastakkain. Tätä voidaan nimittää oikeutetusti "dialektiseksi prosessiksi", jonka kuluessa yritysten toimintaperiaatteet hioutuvat vallitsevan yhteiskunnan kannalta legitimeiksi.

Vetäkäämme yhteen tämän kappaleen oleellisin asia. Yritystoiminnan ideologia koostuu siis seuraavista elementeistä:

- 1) Joukosta uskomuksia, mielipiteitä ja arvoja, jotka ovat tyypillisiä ideologian kantajina toimiville subjekteille ja joihin nämä subjektit perustavat toimintansa. Yritystoiminnan ollessa kyseessä ko. subjektit voivat olla esimerkiksi suuryritysten johtajia, yritysten keskusjärjestöjen edustajia, talouselämän "merkittäviä hahmoja" tms.
- 2) Edellä mainitut mielipiteet, uskomukset ja arvot toimivat samalla myös normatiivisina mielipiteen muokkausvälineinä,
 - a) jolla pyritään subjekteja yhdistävän viiteryhmän¹⁾ koheesion vahvistamiseen, että
 - b) myös vaikuttamaan viiteryhmän ulkopuoliseen yleisöön haluttujen toimintojen aikaansaamiseksi

Jos halutaan tutkia empiirisesti mitä tietty yritystoiminnan ideologia pitää sisällään on tarpeen konstruoida "ideaalityyppejä" jotka toimivat käsitteellisenä viitekehysenä empiiriselle tutkimukselle.

Yritystoiminnan ideologia luo myös legitimiteettiä yritysten toimintaperiaatteille. Tämä ideologia on luonteeltaan muuttuva. Se muotoutuu yritystoiminnan ja ympäröivän yhteiskunnan vuorovaikutuksen tuloksena.

1) Kyseisessä tutkimuksessa ko. viiteryhmän muodostavat erilaiset yritystoiminnassa mukana olevat tahot, joista keskeinen on yrityksen johtajisto.

6. YRITYSTOIMINNAN JA YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN VASTUUN IDEOLOGIAT

6.1. Yritystoiminnan ideologiat

Tässä luvussa on tarkoitus antaa konkreettinen ja sisällöllinen määrittely yritystoiminnan ja yhteiskunnallisen vastuun eri ideologioille. Näitä kumpiakkin on muodostettu kolme kappaletta, traditionaalinen, moderni ja moraalinen ideologia. Yritystoiminnan ideologiat ovat sisällöltään kattavampia kuin yhteiskunnallisen vastuun ideologiat. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat ovat siis suppeampia ja ne käsittelevät, minun määrittelyni mukaan, eksplisiittisesti yrityselämän käsityksiä yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta.

Kuten edellä todettiin, käytetään tässä tutkimuksessa kolmeluokkaista luokitusta kuvattaessa ja tutkittaessa ideologioiden sisältöä ja muutosta. Tähän valintaan on kaksikin eri syytä. Ensiksi, alustavan empiiriseen aineistoon tutustumisen perusteella tuntui kolmiluokkainen jaottele sopivimmalta. Suurempi luokkien määrä olisi saattanut keskittää huomion pois oleellisista asioista ja toisaalta luokkien vähäisempi määrä ei ehkä olisi pystynyt tuomaan esiin kaikkia keskeisiä yritysideoitoiden piirteitä. Toiseksi, mielestäni oli tarpeellista käyttää aemmin tehtyjä yritysideoitoiden tutkimuksia tätä tutkimusta strukturoivana viitekehystenä. Näistä oli saatavana sekä formaalia että sisällöllistä ainesta kyseiseen tutkimukseen. Yleensä näissä tutkimuksissa oli käytetty kolmiluokkaista jaottelea.

Keskeisiä tutkimuksia ovat Norbert Schaeferin USA:ssa yrityselaan lausumien ja kannanottojen pohjalta tekemä tutkimus yritysideoitoiden muutoksesta USA:ssa vuosina 1950-1952 vrt. 1970-1972. Sekä R.L. Heilbronnerin tekemä tutkimus "The view from Top: Reflections on a Changing Business Ideology. Hän itse kuvaa tutkimuksen tarkoitusta seuraavasti: This essay is a critical... investigation into the way in which the commanding executives

of some of our largest corporations see the economic world, into the justification and rationalizations they offer to themselves about 'the way things are', and, beyond that, into the adequacy of their conception of society viewed against the pressures and dysfunctions - the challenges of - our times."¹⁾

Sutton et al. toteuttama jo klassiseksi luokiteltu tutkimus, johon myös Schaeferin tutkimus pitkälti perustuu. Sekä Kroosin tutkimus "Executive Opinion: What business leaders said and thought 1920's - 1960's". Kuten nimestäkin voi päätellä em. tutkimus käsittelee yrityselämän johtajien mielipiteitä ja kannanottoja yrityksiä ja yhteiskuntaa koskeviin kysymyksiin viidenkymmenen vuoden ajanjakson aikana.

Lähdettäessä suorittamaan tätä tutkimusta perusoletuksena oli, että Suomessa on tapahtunut 1900-luvun kuluessa saman tyyppinen muutos talousjärjestelmässä ja taloudellisessa kulttuurissa kuin muualla länsimaissa sekä samansuuntainen siirtymä yritysideologiassa.²⁾

1) Heilbronner, s. 1.

2) Esimerkiksi tutkijat Harvey, Smith & Wilkinson (op.cit. Koistinen) ovat todenneet siirtymää yritysideologiassa Englannissa tehdyssä tutkimuksessa. Oman tutkimukseni viitekehukseen valitut tutkimukset ovat siis ulkomaalaisia. Pääluokituksen malli on lainattu Schaeferin tutkimuksesta, joka on tehty amerikkalaisesta datasta (sanomalehti-artikkeleita). Perusoletuksena on ollut, että kulttuuriero ei muodostu liian suureksi, jotta viitekehystä ei voitaisi tällä tavoin muodostaa. Esimerkiksi talousjärjestelmä on eräs keskeinen tekijä, joka vaikuttaa yritysideologiaan. Sekä Suomen että USA:n taloudet ovat ns. sekatalouksia kuten taloustieteilijä Belkaoui toteaa: "In the economy of United States... the production of goods and services is shared both by the public and private sectors. The output of the public sector includes products such as education, national defense, police and fire protection. The output of the the private sector includes commodities such as food, medical care, housing, and investment goods such as residencies, business structures, and producer's equipments and inventories. This type of economy, which combines outputs produced by both the public and private sectors, is preferred as to a mixed economy. The nature of the mixed economy in terms of the public and private sectors' contribution to the GNP has been changing over the years. While the trend seems toward a steady increase of public sectors' contribution, there is a lack of public consensus on which sector should be dominating." Viitekehysten valinnan tarkoituksenmukaisuudelle on tärkeätä, että myös Suomessa vallitsee ns. sekatalous. Suomi on myös kokenut samantyyppisen kapitalisoitumistendenssin kuin muut länsimaat ja USA.

Sutton et al. sekä myös Schaeferin tutkimukset perustuvat tradi-
tionaalisen ja modernin ideologian muodostamiselle. Tämä on
kahtiajako joka voisi tarjota riittävän viitekehysten myös tämän
tutkimuksen perustaksi. Kuitenkin olen nähnyt tarpeelliseksi ot-
taa mukaan näiden kahden lisäksi myös kolmannen ideologian, jota
nimitän moraalisia periaatteita painottavaksi yrityksen yhteis-
kunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologiaksi. Nimitän tä-
tä ideologiaa näin koska siinä on tärkeitä tiettyjen eettisten
periaatteiden mukaan toimiminen.

Luvussa 3 sivuilla 18-27, on tarkasteltu altruismia, egoismia ja
oikeudenmukaisuuden periaatetta vastuun ottamisen perusteina.
Oleellista on, että moraalisen vastuun ottamisessa ja kantamises-
sa toiminta toteuttaa oikeudenmukaisuuden periaatetta: moraalinen
yritystoiminnan ideologia ja yhteiskunnallisen vastuun ideologia
painottavat siis "ihmisyyden sfäärissä" pätevää moraalikoodek-
sia.

Tämän ideologian ottamista mukaan viitekehukseen voidaan perustel-
la mm. seuraavalla syyllä. Tutkimukset, joiden perusteella kaksi
muuta ideologiaa on muodostettu on tehty eri aikoina ja eri mais-
sa kuin nyt käsillä oleva tutkimus. Hypoteettinen oletus on,
että 1970-luvun Suomessa on mahdollisesti alkanut ilmetä uuden-
laista sosiaalista vastuuta ilmentäviä lausumia sekä uudenlaista
yritystoiminnan ideologiaa.

6.2. Yritystoiminnan ideologioiden viitekehys

Keskeisiä yritystoiminnan viitekehysten osia ovat eri teemaryhmät.
Nämä strukturoivat viitekehystä ja mahdollistavat empiirisen tut-
kimusaineiston luokittamisen. Seuraavilla sivuilla esitetään lyhyes-
ti ja tiivistetyssä muodossa aikaisempien tutkimusten pohjalta
konstruoidut teemaryhmät¹⁾. Näitä ovat seuraavat:

1) Schaeferin tutkimuksessa on esitetty näiden teemojen laajempi
ja tarkempi esittely ja erittely. Kukin teemaryhmä on hajoitet-
tu edelleen alateemoihin eli kategorioihin, jotka kukin käsit-
televät spesifimpää asenne- ja mielipidealuetta.

1. Talouden ja yhteiskunnan toimintaperiaatteet
2. Yritysten toiminta
3. Valtion tehtävät yleisellä tasolla
4. Valtion tehtävät talouden piirissä
5. Yrityselämän asenne järjestäytyneeseen työvoimaan ja ammattiliittoihin
6. Sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvot

Seuraavilla sivuilla on esitetty teemaryhmien sisältö tiivistetysti.

Taulukko 1. Aiemmin tehtyjen tutkimusten perusteella muodostettu modernin ja traditionaalisen yritysideoogian sisältö

Traditional businessideology

Modern businessideology

a) conception of economy and society

The classical businessideology conceives the economy and to a large extent society to be one giant market. It trusts the market mechanism- the forces of supply and demand working under freely competitive conditions - will lead to the most desirable state of affairs.

The main hindrance to the benevolent workings of the market mechanism is the presence of monopoly power created by government or some private corporation

The modern ideology conceives society and economy as a system. To achieve a socially desirable state of affairs performance goals must be set and achievements of the goals must be planned for

Traditional businessideology

Modern businessideology

b) attitudes toward the functions of business institution

Market mechanism must be free to respond to the dictates of the forces of demand and supply

Capitalism or free enterprise system has its foundations in the market mechanism and it guarantees business not only the freedom, but also the right to respond to the dictates of market

Such a free enterprise system is part and parcel of western tradition. Furthermore this form of capitalism has produced the highest standard of living

However free enterprise system is under attack and thus it has become necessary to defend free enterprise and to oppose all kind of control

The modern ideology sees the economy and society as changed and still changing. In this environment the market mechanism can no longer be trusted to achieve a social optimum in the system

Because business is part of the economical and social system it falls upon the managers of the corporations to act in a responsible manner and direct the resources under their control to the social optimum. The managers must therefore keep desires of the public in mind in their decision making process. If the public is concerned with pollution and social problems, the managers must respond to those concerns

c) general role of government

The government is the greatest threat to the free enterprise system. The role of g. is to be limited to a few functions.

Any attempt on the part of g. to interfere in the market through planning or controls or to infringe upon the rights and freedoms of business is a direct threat to the economy.

Government is the decision-maker or the manager of the whole social system:

It sets goals.

It regulates and controls sub-systems.

It supports and initiates welfare programs.

It passes measure of effectiveness in achieving assessed goals.

Because government and business are part of the same social system their attitude should not be one of confrontation but cooperation.

Traditional businessideology

Modern businessideology

d) role of government in the economy

The economy follows the laws of supply and demand and government intervention would lead to a worsening of the economic situation. Whether depressions are natural in the economy or are brought about by government interference is not clearly stated, but a major depression is seen as possible.

To have the minimum distorting impact on economy, government expenditures are to be kept to a minimum and the expenditures should be balanced against tax revenues in a fiscally responsible manner.

Keynesian economics is viewed with more than suspicion because deficit finance with its accompanying increase in public debt would lead to economic disaster.

Government is the prime decision maker or manager of the economic system and is thus charged with regulating the system in such a manner that it runs smoothly.

e) organized labor themes

Organized labor represents monopoly power within a market economy. Labor uses this power to disrupt the economy and society to achieve its ends.

This monopoly power, the various misuses of power are a threat to the free enterprise system.

Unless this power is checked the nation may come to some dire end such as socialism or tyranny.

Organized labor is another member of the pluralistic society with powers granted to it by society.

Labor is also a part of the economic system, and as such must take into consideration the welfare of a whole system.

At present however, labor does not act in a socially responsible manner because it is using its force to enforce excessive wage demands. These wage demands create inflation which threatens the welfare of the total system.

Traditional businessideology

Modern businessideology

f) values within business ideology

Two sets of values were an important part of the classical business ideology

- freedom
- desirable character traits.

Because political freedom was tied to economic freedom and free capitalism, latter was seen as the foundation on which the western democracy stood.

The market system operated in such a manner that it rewarded certain character traits, such as frugality, perseverance, hard work and punished others such as sloth and waste and leisure.

The modern ideology appears to have only two sets of values.

The first is the evaluation of a manager of a system and his decisions according to the effectiveness with which he has achieved a set of goals, and the efficiency with which he used the resources placed under his discretion.

Second the manager must keep the ultimate client, the society in mind. He must practice social responsibility in all of his decisions.

6.3. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat

Tässä kappaleessa on tarkoitus määritellä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun eri ideologioiden pääperiaatteet. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia on yritysideologian osaideologia. Osaideologia se on siinä mielessä, että se käsittää ne ideologiset asenteet ja mielipiteet, jotka viittaavat eksplisiittisesti yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitteeseen. Yritys on vastuussa monille eri sidosryhmille ja monilla eri tavoin. Nämä vastuun muodot (miten ja mistä ja millä perusteella yritys on vastuussa) sekä kenelle yritys on vastuussa (esimerkiksi ulottuvuudella firm - talouselämä - yhteiskunta) konstituivat yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologioita. Tietyt yrityksen yhteiskunnallisen vastuun muodot liittyvät tiettyihin yritystoiminnan periaatteisiin. Erillinen tarkastelu antaisi vaillinaisen käsityksen siitä, mitä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun piiriin eri ideologioissa kuuluu. Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa tarkastellaan yrityksen yhteiskunnallista vastuuta yritysideologian sisältä löytyvänä erityisenä osa-alueena.

Aikaisemmin esiteltyt tutkimukset (kts s. 10) ovat keskittyneet nimenomaisesti tutkimaan ja konstruoimaan yritysideologioita eivätkä ne eksplisiittisesti ole keskittyneet yrityksen yhteiskunnalliseen vastuuseen kuten tässä on tutkimuksessa on tarkoitus tehdä. Tutkimuksen empiirinen tutkimusaineisto on valittu juuri tätä tarkoitusta varten. Tutkimusaineistoon on valittu sellaisia ideologisia lausumia, jotka keskeisesti käsittelevät yhteiskunnallista vastuuta. Tästä aineistosta on myös muodostettu eri yritysideologiat. Tutkimuksen aineisto on siis selektiivisesti valittu yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologioiden konstruoimista että yritysideologioiden konstruoimista varten.

Seuraavissa kauppaleissa tulee esille useita erilaisia käsityksiä yhteiskunnallisesta vastuusta. Nämä käsitykset ovat perustana kun on muodostettu kolme eri yhteiskunnallisen vastuun ideologiaa; traditionaalinen, moderni ja moraalisia periaatteita painottava

ideologia. Seuraavassa taulukossa on esitetty lyhyesti eri ideologiat ja eräitä näiden mukaisia käsityksiä edustavia tutkijoita:

Taulukko 2. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat

Yhteiskunnallisen vastuun ideologia	Edustaja:
1. Traditionaaliset eli fundamentalistiset käsitykset yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta	M. Friedman, J. Mullen F. Hayek, H. Manne T. Levit jne.
2. Laajempaa sosiaalista vastuuta puoltavat käsitykset - moderni systeeminäkemykselle perustuva yhteiskunnallisen vastuun ideologia	J. Gilliland, Jacopy K. Davis CED R. Holmes H. Schreuder
3. Laajinta sosiaalista vastuuta puoltavat käsitykset - moraalisia periaatteita painottava yhteiskunnallisen vastuun ideologia	Belkaoui: Social welfare maximization model Steiner: Social responsible manager Elkins: Corporate morality

Traditionalistisen (eli kapean) näkemyksen yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta voi tiivistää tämän kannan pääasiallisena talousteoreetikkona ja talousfilosofina toimineen Milton Friedmanin teesiin: "the sole social responsibility of the firm is to maximize it's profit".

Laajempaa yhteiskunnallista funktioita ja yhteiskunnallisten intressien huomioon ottamista edustaa tässä ideologia, jota nimitetään moderniksi, systeeminäkemykselle perustuvaksi, yhteiskunnallisen vastuun ideologiaksi.

Laajinta sosiaalisen vastuun kantamista edustaa moraalistinen ideologia. Sen mukaan tärkeätä yrityksen toiminnassa on toimia ettisten periaatteiden pohjalta sekä osallistua edellistä ideologiaa enemmän yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen.

6.4. Traditionalistiset (fundamentalistiset) käsitykset yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta

Traditionaalinen tai klassinen näkemys yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta perustuu perinteiseen liberalistiseen doktriiniin talouden ja yhteiskunnan välisistä suhteista. Fundamentalismi hyväksyy ns. "markkinasopimusmallin" korrespondenttina kuvauksena yhteiskunnan ja taloudellisten instituutioiden välisistä suhteista. Samalla se myös pitää mallin esittämiä periaatteita normatiivisinä sääntöinä taloudellisen vaihdon muodoille.

Tämän mallin mukaan jokainen yksikkö yhteiskunnassa (yksilö tai yritys) tekee implisiittisesti sopimuksen muiden yhteiskunnan yksiköiden kanssa. Tällöin yritys on sitoutunut tuottamaan palveluita ja tuotteita muille yhteiskunnan jäsenille siten, että yritys sekä tuotteita ja palveluita käyttävät yksiköt saavat optimaalisen hyödyn vaihtotapahtuman kautta. Vapaan kilpailun vallitessa markkinoiden kautta tapahtuu niukkojen resurssien optimaalinen jakautuminen ja käyttö.¹⁾ Yritysjohdon tehtävänä on vastata markkinoilta tuleviin kuluttajien vaateisiin, muun tyyppinen yhteiskunnan asioihin puuttuminen katsotaan haitalliseksi koko yhteiskunnan tasolla. Jacopy nimittää tätä klassiseksi markkinamalliksi: "The classical market model did not contemplate involvement by the firm in the solution of social problems, in the sense that we now understand it. Guided by the rule of profit maximization the enterprise was considered to have discharge its responsibilities to society if it efficiently met market demands for its products. Such essentially was the view of business social responsibility up through the initial decades of twentieth century."²⁾

Tämän ajattelutavan mukainen käsitys yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta ilmenee hyvin myös seuraavasta sitaatista: "This

1) Preston & Post, s. 30.

2) Jacopy, s. 191.

position which I shall call 'the minimalist theory of social responsibility', is this: If business executives are said to have social responsibility at all, it is responsibility to merely to meet their fiduciary obligations to the shareholders of a firm in conformity with the laws and regulations of federal state, and local governments. Beyond this, executives have no added social responsibilities which they are required to meet. From this point of view, then by producing a healthy return to shareholders such executives meet the sole important responsibility of their profession and they provide significant benefits to consumer, workers and the wider society."¹⁾

Tämä ajattelutapa ei tavallaan kiellä sosiaalisen vastuun olemassaoloa, vaan selittää että maksimaalisen voiton tavoittelu takaa niin yritykselle kuin yhteiskunnallekin parhaan mahdollisen utilitaarisen hyvän. Yritys on jopa vastuuton, jos se ottaa voiton hankintaa vaikeuttavia sosiaalisia velvoitteita. Aatteellinen tausta tälle näkemykselle voidaan löytää Adam Smithin opeista, liberalismista ja individualismista. Petit nimittää tämän ajattelutavan johtoajatusta voittoetiikaksi, the Profit Ethic.²⁾

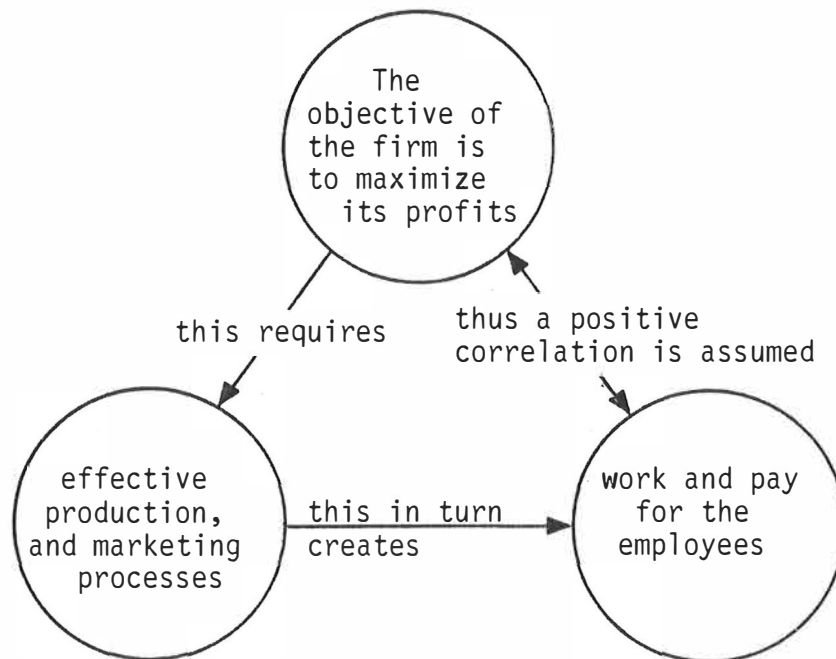
Eräs vaikutusvaltaisimmista moderneista talousteoreetikoista, Milton Friedman, on edellisen ajattelutavan voimakas puolesta-puhuja: "... there is one and only one social responsibility of business - to use its resources and engage in activities designed to increase its profits so long as it stays within the rules of the game, which is to say, engages in open and free competition, without deception or fraud".³⁾ Tällöin oletetaan vallitsevan seuraavassa kuviossa havainnollistuva riippuvuus tehokkuuden, voiton maksimoinnin ja työtilaisuuksien välillä:⁴⁾

1) Brummer, s. 111.

2. Petit, s. 125.

3) Friedman, s. 133.

4) Kettunen (82), s. 2.

Kuvio 4. Voiton maksimoinnin, tehokkuuden ja työtilaisuuksien välinen positiivinen riippuvuus

Tällaista voittoetiikkaa toteuttava yritys siis pyrkii tavallaan turvaamaan yhteiskunnan hyvinvoinnin utilitaarisen maksimin ja tämä tapahtuu asettamalla primääriksi yrityksen tavoitteeksi voiton maksimointi. Näin yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on tämän logiikan mukaan hyvin kapea: yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on maksimoida voittoa.

Fundamentalistisen ajatussuunnan edustajat esittävät monia perusteluja ajatuksilleen. Ensinnäkin he korostavat relevantin funktionaalisen työnjaon merkitystä. Jokaisen yksikön ja yksilön tulee tuottaa ja toimia jonkin tarkoituksenmukaisen funktion puitteissa yhteiskunnan eri tehtävissä. Tämä oikeuttaa yksiköt saamaan yhteistuotoksesta kullekin kuuluvan osan. Jos yksilöt ja ryhmät voivat toteuttaa jotain funktiota paremmin yhteistyössä verrattuna yksikköjen erillistyöskentelyyn, on kannattavaa siirtyä organisoituun toimintaan, jotta tehokkuus maksimoituisi. Jos tällöin jokainen yksilö ja organisaatio pyrkii toteuttamaan sille sopivaa

mahdollisimman erikoistunutta tehtävää mahdollisimman tehokkaasti, tulee yhteiskunnan kokonaistuotos olemaan maksimaalinen.¹⁾

Näin fundamentalistit ajattelevat että jokainen pyrkimys, jolla yritetään vaatia yritysjohtajistolta osallistumista muiden yhteiskunnallisten funktioiden puitteisiin kuuluvien tehtävien hoitoon (esim. vaateet yhteiskunnan kokonaisedun huomioimisesta voiton tuottamistehtävän kustannuksella) on merkki siitä, että koko talouden rakenne ja koordinaatiomekanismit ovat heikentyneet. Tällöin sopiva korjaava toiminta ei ole sitä, että johdolta vaaditaan voiton tuottamistehtävän ylitse meneviä velvoitteita, vaan oikea toiminta on käyttää tehokkaammin vapaan markkinatalouden mekanismeja.

Epätavallisen suuret voitot, hyvin korkeat palkat ja muut tehokasta toimintaa seuraavat palkkiot ovat merkkejä siitä, että yksilö tai organisaatio toteuttaa juuri sellaista funktiota jota koko yhteiskunta erityisesti arvostaa.

Siis kuten Friedman toteaa: "Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on pyrkiä saavuttamaan mahdollisimman paljon voittoa".

Toinen ja edellistä osaksi täydentävä näkökohta on, että fundamentalistit korostavat taloudellisten oppiensa yhteensopivuutta tiettyjen arvojen kanssa, tällaisia ovat mm. poliittinen vapaus ja moniarvoisuus. Tämän takana on päättelyketju, jonka mukaan yksilöiden ja instituutioiden voimakas taloudellisiin tavoitteisiin pyrkiminen tuottaa monia eriytyneitä sosiaalisen ja taloudellisen vallan keskuksia. Lisäksi syntyy useita eri väyliä innovaatioille sekä poliittisen ajattelun monimuotoisuutta.

Toisaalta nämä johtopäätökset perustuvat oletuksille, jotka ovat osoittautuneet liian yksinkertaistetuiksi vangitsemaan koko

1) Kts. Preston et al., s. 31. Myös Mc Kie, s. 18-19.

taloudellisen todellisuuden. Kuitenkin laajaa kannatusta nauttiva fundamentalismi USA:ssa nojaa näihin klassisen talousteorian perusolettamuksiin.

Toinen argumentti, johon fundamentalistit vetoavat on ns. legalistinen peruste.¹⁾ Suomessa siis esim. osakeyhtiön yhtiöjärjestys määrittäisi koko yhteiskunnallisen vastuun käsitteen alan. "Yhtiön toimiala on aina määrättävä yhtiöjärjestyksessä... Yhtiön toimialaa koskevasta ilmoituksesta ei sitä vastoin selviä, mikä on yhtiön toiminnan lähempi päämäärä tai yhtiön tarkoitus. Täksi ilmoitetuksi tarkoitukseksi oletetaan voimassa olevien säännösten ja määräysten puitteissa tapahtuva voiton tuottaminen osakkeenomistajille."²⁾ Lisäksi korostetaan johtajiston laillisia velvollisuuksia itse yritystä kohtaan. Esim. osakeyhtiölaista käy selvästi ilmi, että toimitusjohtajan on ajettava yhtiön etua toimiessaan ko. tehtävässä.³⁾ Näin ammattijohtajiston asema on selvä, se toimii osakkeenomistajien agenttina ja sen tehtävä on toteuttaa näiden vaateita niin tehokkaasti kuin mahdollista

Osakeyhtiölaki ei siis anna yritysjohdolle harkintavaltaa kysymyksessä, pitääkö sen pyrkiä mahdollisimman suureen voittoon. Sen sijaan laki antaa johdolle laajan toiminta- ja harkintavallan millä keinoin tähän päämäärään pyritään. Samoin on myös voitonjakoa koskevissa asioissa.⁴⁾

Kuten jo edellä on todettu pitävät fundamentalistit kaikentyypistä "sosiaalista" toimintaa haitallisena. Koska markkinat eivät pysty takaamaan mitään varmaa testiä sille, että yrityksen harjoittama sosiaalinen toiminta tuottaa myös yrityksen oman edun mukaisia voitollisia seurauksia, on tästä kustannuksia lisäävästä toiminnasta pidättäydyttävä. On parempi sijoittaa

1) Esim. Walters, s. 42.

2) Pentinsaari, s. 46.

3) Ibid., s. 143.

4) Pentinsaari, s. 34.

sosiaaliseen toimintaan suunnatut varat osakkeenomistajia välitömämmin hyödyttäviin investointeihin.

"In a free enterprise, private property system a corporate executive is an employee of owner's of the business. He has direct responsibility to his employers. That responsibility is to conduct business in accordance with their desires, which generally will be to make as much money as possible while conforming to the basic rules of the society... In so far as his actions in accord with his 'social responsibility' reduce returns to stockholders, he is spending their money. In so far as his actions raise the price to customers, he is spending the customers money. In so far as his actions lower the wages of some employees, he is spending their money."¹⁾

Fundamentalistit palauttavat vastuun - myös yrityksen yhteiskunnallisen vastuun - legaalisten eli laillisten normien noudattamiseen. Näin kielletään perimmältään eettisten tai moraalisten seikkojen huomioonotto johdon päätöksenteossa. Johdon tulee siis toteuttaa niitä velvoitteita, joita sille asettuu laillisen "johdon roolin" puitteissa, sen minimoitava omien eettisten arvostustensa mukaanotto liikeasioista päätettäessä.

Jos yrityksen yhteiskunnallinen vastuu määriteltäisiin laajemmin kuin pelkäsi voitontuottamistehtäväksi täytyisi yritysjohdon muotoilla toimintapolitiikkansa uusilla kriteereillä kuin aiemmin jolloin vaadetta laajempaan vastuuseen ei vielä ollut. Jos tällöin heidän alkuperäinen toimintansa oli tehokasta esim. kustannusten hintojen ja teknologian suhteen, saattaa uudelleen muotoiltu politiikka aiheuttaa taloudellisen tehokkuuden alenemisen. Esim. tehokkaampien jätteen puhdistuslaitteistojen asennus kuin mitä lain vähimmäismääräykset edellyttävät on "ei-tehokas investointi" siinä mielessä, että ne voivat alentaa voiton määrää lyhyellä tähtäyksellä. Sitä ei kuitenkaan kiellätä että nämä investoinnit

1) Friedman, s. 13-14.

olisivat hyödyllisiä ja tarpeellisia koko yhteiskunnan kannalta, ne kuitenkin olisi tehtävä "tehokkuuden" kustannuksella joka takaa voiton saannin.¹⁾

Fundamentalistit esittävät myös usein, että yritysjohdolla ei ole kompetenssia hoitaa ja identifioida niitä sosiaalisia seikkoja, joita yhteiskunta odottaa yritysten hoitavan. Tämä osaamattomuus on seurausta siitä spesifistä eriytymisestä, joka on seurannut yhteiskunnan monimutkaistumista. Jos sosiaalisiin seikkoihin puuttuminen tulisi yleiseksi tavaksi olisi seurauksena varojen allokoituminen väärin kohteisiin ja tästä seuraava taloudellisten resurssien tehoton käyttö. Jos joku "osaisi määritellä mitä on yleinen etu", niin tämä ryhmä ei ole ainakaan yritysjohto:

"If businessmen have a social responsibility other than maximizing profit for stockholders, how are they to know what it is? Can self-selected private individuals decide what burden they are justified in placing themselves and their stockholders to serve that social interest? Is it tolerable that public functions of taxation, expenditure and control be exercised by the people who happen at the moment be in charge of particular organizations, chosen for those posts by strictly private groups?"²⁾

Edelleen traditionalistit esittävät, että yrityksen sisällään pitämää johtajiston valtastruktuuriin liittyvää auktoriteettia ei pidä ulottaa muualle yhteiskunnallisiin instituutioihin.³⁾

Aiemmin tuli alustavasti esille yritysintituution yhteiskunnallinen luonne, yrityksen asema yhteiskunnassa tematisoituna legaaliseksi entiteetiksi. Yrityksen aseman legitiimisyys (oikeutus) on jo alun perin perustunut yksityisomistuksen periaatteelle. Jos johtajisto alkaa suunnata yrityksen varoja muualle kuin selvästi omistajien taloudellisia intressejä hyödyttäviin kohteisiin on tästä seurauksena, että omistajilta tavallaan riistetään heidän

1) Kts. esim. Davis, The case for and against business assumption of social responsibilities, s. 100. Teoksessa Luthans...

2) Friedman, s. 133-134, myös Hacker, E.

3) Preston, s. 35.

omaisuuttaan ja auktoriteettiään. Tällä on myös se seuraus, että koko yritysinstituution perusauktoiriteetti järkkyy, jos sen primäärifunktion piiriin aletaan olettaa muita tehtäviä kuin pääoman luominen omistajille. Näin traditionalistit ajattelevat, että yritys muokata yksityisomistukseen perustuvaa yritysinstituutiota enemmän julkiseksi instituutioksi, jota hallittaisiin poliittisten näkökantojen pohjalta "yleisen edun" mukaan, aiheuttaisi vain yritysinstituution peruslegitiimisyden turhan kyseenalaiseksi asettamisen.

"Political notions like shareholder democracy, constituent boards of directors and public interest proxy fights suggest to the unsophisticated that the corporations are something like governments, and that shareholders are like citizens born into a particular sovereign regime. The result is a false perception of the corporation, as a social trusteeship, with a public, rather than private character."¹⁾

Ajatus yrityksestä "julkisen miehen toimessa" (corporate as public trusteeship) mitätöi yrityksen legaalina baasista kahdella eritavalla. Ensinnäkin se laajentaa yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitettä liiaksi niin, että markkinamekanismin tarjoama evaluaatio häviää. Tästä seurauksena on, että ei voida enää päätellä toimiiko yritys legitimoitun auktoiriteettinsa puitteissa (legitimate authority) vai ei, tai onko yrityksen harjoittama sosiaalinen vastuu hyödyllistä vai haitallista koko yhteiskunnan mittakaavassa. Toiseksi, poliittisen hallinnointisysteemin tullessa yritysorganisaatioon tapahtuu väistämättä omistajuussuhteiden, kontrollin ja valvonnan uudelleenmäärittely.²⁾ Tämä siis merkitsee, että tällöin hylätään myös traditionaalinen käsitys yrityksestä legaalina yksityisomistuksellisena instituutiona. Poliittisten mekanismien mukaantulo yrityksen toimintaa ohjailtaessa johtaa siihen, että yritys ei toimi enää vapaaehtoisuuden pohjalta sovituna yhteenliittymänä, vaan se muuntuu pakottavuuden periaatteelle toimivaksi instituutioksi. Kaikki edellä mainittu siis viittaa siihen, että yrityksen yhteiskunnallisen vastuun alan

1) Manne, s. 130.

2) Preston, s. 36.

laajentaminen johtaa yrityksen legitimitetin häviämiseen eräänä yhteiskunnallisena instituutiona.

Traditionalistit väittävät edelleen, että suurien yhteiskunnalliseen toimintaan sekaantuneiden yritysyksiköiden syntyminen, joista jokainen on kietoutunut toisten samanlaisten ja valtion kanssa mitä moninaisimpiin toimintoihin, muodostaa uhkan sosiaaliselle ja poliittiselle pluralismille. Tuloksena on sosiaalisen ja taloudellisen kontrollin vähittäinen lisääntyminen ja lopulta kaikkien yritysten kansallistaminen. Hayek korostaa, että yritysten yhteiskunnallisen vallan ja vaikutuksen lisääntyminen aiheuttaa yhä lisääntyvän vaateen poliittisen kontrollin voimistamisesta:

"The more it comes to be accepted that corporations ought to be directed in the services of specific public interests, the more persuasive becomes the contention that, as government is the appointment guardian of the public interest government should also have power to tell corporations what they must do."¹⁾

Tätä korostaa myös Levitt kuuluisassa artikkelissaan, missä hän varoittaa laajan yhteiskunnallisen vastuun vaaroista:

"Welfare and society are not the corporations business. Its business is making money, not sweet music. The same goes for unions. Their business is 'bread and butter' and job rights... Government job is not business and business's job is not government... In the end of danger is not that government will run business, or that business will run government, but rather that the two of them will coalesce... into single power, unopposed and unopposable."²⁾

Fundamentalistit kieltävät, että voisi olla olemassa jotakin sellaista kuin "valistunut itsekkyyys" (enlightened self-interest) yrityksen toimintaa motivoimassa:

"The answer is that there are nothing wrong with enlightened self-interest except that it should not be confused with

1) Hayek, s. 116, Op. cit. Preston, s. 37.

2) Levitt, s. 47. Kts. myös Kolasa, s. 9.

social responsibility... the advocate of enlightened self-interest would seek to convince us that business community must serve society's interests in order to serve its own interests and vice-versa. No-businessman has ever succeeded to put it quite baldly as General Motor's Charles Wilson when he noted that 'What is good for GM is good for the country'.

In reality, however, business corporations do not seek the social good, rather they seek to conditions from society:

1) that there be a political and economic stability in the nation state and 2) that there be a minimum governmental regulation and interference... Where social responsibility is consistent with these goals business acts responsibility."¹⁾

Sitaatista käy ilmi egoistinen korostus, jonka eksplikaatio:

"Mikä on hyvää meille on hyvää myös koko kansakunnalle", on väänös lauseesta: "Mikä on hyvää kansakunnalle on hyvää myös meille". Tämä periaate esiintyy fundamentalistien ääri laidan argumenteissa joissa kiistetään periaate, että yrityksen ja yhteiskunnan etujen yhteneminen on välttämätöntä menestykselliselle liiketoiminnan harjoittamiselle. Tässä on taustalla ns. "inherence theory of business", jota eksplikoi saksalainen Otto von Gierke. Sen mukaan yritys manifestoituu vapaiden yksilöiden yhteenliittymänä eikä sen tarvitse ottaa huomioon mitään yhteiskunnan taholta uhkaavia sanktioita.²⁾

Fundamentalistien piirissä termi "sosiaalinen vastuu" käsitetään ei-voittoa maksimoivaksi toiminnaksi, joka tuottaa utilitaarista hyötyä myös muille kuin osakkeenomistajille. He eivät kuitenkaan vastusta sen tyyppistä yrityksen harjoittamaa sosiaalista osallistumista, joka hyödyttää täysin varmasti osakkeenomistajia. Esim. yrityksen ylläpitämä ammattikoulu, joka tuottaa ammattitaitoisia työläisiä yrityksen käyttöön, tai rahalliset avustukset tietyille yritysten etuihin välittömästi vaikuttaville ryhmille ovat katsottavissa tällaiseksi toiminnaksi. Fundamentalistien mielestä tätä

1) Mullen, J.: Corporate social responsibility: a Critical appraisal. Teoksessa Cilliland, s. 82.

2) Op.cit. Evans, s. 9.

toimintaa ei pidä sulkea käsitteen "yrityksen yhteiskunnallinen vastuu" piiriin, sillä heidän mielestään ko. käsite viittaa yrityksen toiminnan kokonaisuuteen eikä pelkästään välineinä käytettäviin strategioihin. Sosiaalista toimintaa tässä mielessä harjoitettaessa on ehdoton paino annettava yrityksen edulle ja kaikki tällainen toiminta on lopetettava jos se uhkaa vähäisimmässäkään määrin voiton tavoittelutehtävää.

6.5. Traditionalististen käsitysten kritiikkiä

Fundamentalistisia käsityksiä kohtaan esitetty kritiikki pohjautuu siihen, että tietyt tutkijat ovat tulleet tulokseen, jonka mukaan fundamentalistien peruslähtökohdat ovat vieraita vallitsevalle todelliselle tilanteelle. Tällaisia oletuksia ovat fundamentalistien käsitykset yritysorganisaation legaalista statuksesta ja "pelin säännöistä", markkinasopimusmalliin sisältyvät klassisen talousteorin mukaiset oletukset, sekä suurten ja vaikutusvaltaisten yrityskompleksien vaikutusten huomioonottamatta jättäminen.

Fundamentalistit ovat joutuneet myöntämään, että yritysten on ollut pakko suostua toimimaan sosiaalisten voimien ja lakien muodostaman pakon alaisina:

"In a free enterprise system, a corporate executive is an employee of the owners of the business. He has direct responsibility... to conduct the business in accordance with their desire, which generally will be to make as much money as possible while conforming to the basic rules of society, both those embodied with law and those embodied with ethical custom."¹⁾

Edelleen kehitys on johtanut siihen, että yritys yhteiskunnallisena instituutiona on poliittisten voimien ja harjoitetun yhteiskuntapolitiikan tuote ja näin ollen yhteiskunta voi halutessaan

1) Friedman, M., New York Times magazine.

muuttaa "pelinsääntöjä".¹⁾ Yritys ei enää pysty olemaan täysin riippumaton ympäröivästä yhteiskunnasta ja toimimaan "inherence theory of business" periaatteiden pohjalta.

Lisäksi on ilmeistä, että fundamentalistien väite, jonka mukaan yrityksen legaalinen status rajoittaa sen kykyä harjoittaa sosiaalista toimintaa, jättää huomiotta sen tosiasian, että lakipykälissä ilmenevät normit jättävät yritysjohdolle tulkintavaraa etenkin keinotasolla.²⁾

Näin käsitys yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta pelkästään laissa ilmenevien säännösten mukaan toimimisena menettää tarkoituksenmukaisuuttaan:

"The legal status of the managerial unit is not its principal or determining characteristic. As economic and organizational relationship change over time, the legal and governmental framework of social activity changes as well. Hence the fundamentalist argument that socially useful tasks cannot be performed by business organizations because of implicit or explicit legal limitations on their activities, involves as basic confusion between cause and effects. Over the long run, the political legitimacy of business organizations depends upon their ability to³⁾ serve the needs of society, not the other way around."

Suomessa tiukkaa legalistista tulkintaa on puoltanut Pentinsaari. Tutkimuksessaan hän on päätenyt siihen, että osakeyhtiön toimitusjohtajalta ei voida lain perusteella vaatia voiton tuottamistehtävän ylitse meneviä velvoitteita. Tämän ylitse menevät sosiaaliset toimenpiteet kuuluvat moraalisen vastuun piiriin, jota puolestaan rajoittaa osakeyhtiölaissa mainittu velvoite voitontuottamistehtävän primääriseen toteuttamiseen:

"Edellä on todettu, että oikeudellisena käsitteenä yhteiskunnallinen vastuu ei ole hyväksyttävissä. Tätä asiaa koskeva keskustelu sekoittaa keskenään oikeusjärjestyksen antamien normien noudattamisen, tilinpäätöstietojen

1) Preston, s. 39.

2) Kts. esim. Miettinen, myös Pentinsaari, s. 34.

3) Preston, s. 39. Myös Rhenmann on tullut tällaisiin tuloksiin, esim. s. 20-80.

uudelleen muotoilun ja sen lisäksi moraalien puuron kuuluvia sekä vapaaehtoisuuden ja hyvän tahdon piiriin kuuluvia asioita. Näistä viimeksimainitusta puhuttaessa ei tietenkään voi olla kyse mistään oikeudellisesta velvollisuudesta tehdä jotakin eikä tekemättä jättämisestä johtuvasta vastuusta..."¹⁾

Aiemmin on kuitenkin todettu, että keinotasolla toimitusjohtajalle jää mahdollisuus toteuttaa moraalista vastuuta. Hän on yrityksen päätöksentekoprosessissa nk. "merkittävä hahmo",²⁾ jonka arvot ja normit määräävät pitkälle millaiseksi yrityksen toimintastrategia muovataan. Toimitusjohtaja voi tietoisesti kehittää sosiaalisesti vastuullisia strategioita, jos hänen henkilökohtainen valveutuneisuutensa riittää tiedostamaan tällaisen toiminnan moraalisen pakottavuuden.

Fundamentalismia voidaan siis kritikoida siitä, että se asettaa legaalisen vastuun liian korostetusti ja poissulkevasti moraalisen vastuun edelle.

Toinen pääasiallinen kritiikin aihe on ollut klassisen markkinamallin validiteetti ja ne oletukset, joille se perustuu. Edellä esitettyssä muodossaan fundamentalistien talousteoriaa vastaan on argumentoitu voimakkaasti muiden taloustieteellisten koulukuntien taholta. Tällaisia kritiikin kohteita ovat olleet mm. resurssien optimaalinen allokaatio automaattisesti vapaassa markkinataloudessa voiton tavoittelun seurauksena.

"This discussion concludes that profits have played a basic role in our economy, but that the challenge that we can erase the profit system is a very real one, compounded by underlying moral resentment about unearned income by the coldness and delaterious effects of social relationship engendered by the universal property system by the obvious failures of the economic system in unemployment and resource allocation, and finally, by

1) Pentinsaari, s. 100.

2) Kts. Miettinen, s. 81, Norman, s. 32. Miettinen esittää lisäksi useita tutkimuksia, joissa on löydetty strategioita, joiden motiivina on pidettävä johtajiston halua toimia yleisen edun edistäjänä.

the successful operation of non-profit-oriented societies and units within our own system."¹⁾

... sekä suurien yritysten vaikutuksen kieltäminen vapailla markkinoilla toimittaessa: ... it can scarcely be argued that large and powerful firms are subject to the discipline of the market with either the intensity or the speed necessary for effective operation of the market contract mechanism... even greater importance is the fact that all participants in modern industrial societies do not have equal access to the market mechanism itself.²⁾

Edelleen on argumentoitu usein väitettä vastaan, jonka mukaan laajan sosiaalisen vastuun harjoittamisen seurauksena olisi kokonaistaloudellinen tehottomuus ja resurssien väärä allokoituminen:

"There are two types of situation in which the simple rule of maximizing profits is socially inefficient: the case in which costs are not paid for, as in pollution, and the case in which the seller has considerably more knowledge about his product than the buyer particularly, with regard to safety. In these situations it is clearly desirable to have some idea of social responsibility that is to experience an obligation, whether ethical, moral, or legal."³⁾

Tässä kuuluisassa artikkelissaan Arrow pyrkii osoittamaan, että sosiaalinen vastuullisuus on välttämätöntä koko taloudellisen systeemin tehokkuuden kannalta. Jos yritys pyrkii vain maksimoimaan voittoa ottamatta huomioon liiketoiminnan ulkoisia vaikutuksia on toiminnan tulos kaukana optimaalisesta koko kansantalouden mittakaavassa tarkasteltuna. Tosiasiaan on, että nykyään yritykset eivät maksa kaikkia tuotannosta aiheutuvia kustannuksia. Tehtaan sijoituspaikka, joka yrityksen kannalta on edullisin, saattaa yhteiskunnalle merkitä ylimääräisen tien rakentamista, viemäröintiä, koulun siirtämistä uuteen paikkaan, tarvetta rakentaa uusia asuntoja jne. Yhteiskunta vastaa yleensä työntekijän koulutuksesta, lasten päivähoidosta, julkisesta liikenteestä.

1) Arrow 1978, s. 61.

2) Preston, s. 40.

3) Arrow 1973, s. 303-.

Pelkästään voitonmaksimointi-ideologian periaatteella toimivan yrityksen kannattaa sysätä kustannuksiaan yhteiskunnalle aina kun se vain on mahdollista, silloinkin kun yrityksen säästöt ovat vain murto-osa yhteiskunnan menojen lisäyksestä. Mitä suurempi osa tuotannon tosiasiallisista kustannuksista koituu muiden kuin asianomaisten maksettavaksi, joko suoranaisin menoina tai muuten vain elämän vaikeutumisenä, sitä huonompi kehityksen ohjaaja markkinamekanismi on.

Myös väite, että suuret yritykset omaavat laajaa vaikutusvaltaa kaikkiin yhteiskunnan sektoreihin näiden on saanut laajaa tukea. Yritykset muokkaavat yhteiskunnan arvoja ja usein vielä siten, että tämä tapahtuu pitäen etusijalla juuri yritysten intressejä. On esitetty väitteitä, että yritykset eivät pelkästään tyydytä kuluttajien tarpeita, vaan pyrkivät uusia tarpeita luomalla saamaan kuluttajat ostamaan yhä enemmän.

Galbraith on esittänyt, että yritykset ensin määrittelevät mitä ne haluavat tuottaa ja tämän jälkeen kehittävät markkinointiohjelman, joka vakuuttaa suurelle yleisölle uuden tuotteen tarpeellisuutta. Tällöin tietenkin ilmenee relevantiksi kysymys: jos yritys haluaa osoittaa yhteiskunnallista vastuullisuutta, mutta samalla manipuloi kuluttajien tarpeita, niin miten yrityksen motiivi tässä suhteessa on käsitettävä? Eikö olekin todennäköistä, että yritys vain käyttää yhteiskunnallista vastuuta todellisten tarkoitustensa "ehosteena".¹⁾

Myös Jacopy toteaa yrityksen olevan merkittävä arvojen luoja: "... it is here that each person acquires and assigns priorities of his values. Only after values have been so ordered does the business corporation enter the scene of a satisfier of the value based wants of the public. However, it would be naive to assert that the corporation not come to play a significant role in the formation of individual and social values... Clearly the

1) Galbraith, s. 208.

corporation is, to some extent, a creator of values as well as responder to them."¹⁾

Johtopäätös, että yritys ainakin jossain määrin pystyy toiminnan arvojen luojana ja vaikuttamaan omalla käyttäytymisellään markkinoihin vähentää tuntuvasti klassisen markkinamallin validiteettia.

1) Jacopy, s. 203.

6.6. Moderni yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia

Kuten jo aiemmissa luvuissa on alustavasti todettu ovat yrityksen ja yhteiskunnan suhteet muuttuneet aikojen kuluessa. Yritys joutuu yhteiskunnallisena instituutiona ottamaan huomioon sitä ympäröivän yhteiskunnan ja toimimaan entistä enemmän yhteiskunnan ehdoilla.¹⁾ Yritys on siis joutunut mieltämään itsensä erääksi yhteiskunnan osajärjestelmäksi, joka joutuu toimimaan kokonaisuutensa ehdoilla.

-
- 1) Esimerkiksi Rhenman on tutkinut yrityksiä ja niiden ympäristöä. Hän toteaa, että vapaalle arvoympäristölle (eli laissez-faire-ympäristölle) on tunnusomaista, että vallitsevat normit ja arvostukset ovat organisaatioon suuntautuneita. Yksinkertaisimmassa tapauksessa arvostellaan suhteet kaikkiin sidosryhmiin vapailla markkinoilla ja ylimpänä mittana on organisaation tuottama voitto. Tässä ympäristössä on mahdollisimman vähän kieltäviä ja määrääviä normeja ja ne ovat erittäin yleisluontoisia koskien kaikkia organisaatioita... puhumme laissez-faire-ympäristöstä niin kauan kuin ylemmillä arvostuksilla tarkoitetaan pääasiassa sitä, että organisaatiota arvostellaan sen oman menestyksen kannalta, vaikka sen mittaamiseen käytettäisiinkin muita mittoja, esim. kokoa, tutkimusresursseja jne.

Sekaympäristö on ympäristö, johon sisältyy sekä ympäristöön että organisaatioon suuntautuvia arvioiteja sekä kohtuullinen määrä kieltäviä ja määrääviä sääntöjä. Tämä ympäristö sijoittuu laissez-faire ja poliittisen ympäristön väliin. Organisaation suhteita työympäristöönsä arvioidaan siinä yleensä vapailla markkinoilla, mutta myös eri mittoja käyttäen, mikä merkitsee, että organisaation odotetaan alistuvan suuremman järjestelmän vaatimuksiin. Organisaatiota arvostellaan osaksi organisaation suuntautuneiden perusteiden esim. voiton, volyymin lisäyksen avulla, mutta myös ympäristöön suuntautuneiden mittojen avulla, esim. markkinoilla saadun maineen, yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen liittyvien aikaansaannosten perusteella. Tällainen on mm. yritys, jolle asetetaan alalla tavanomaisia menestyksen mittoja, voittoa ja laajenemista koskevia vaatimuksia ja jossa yhteiskunta kohdistaa siihen odotuksia myötävaikutuksesta työllisyys ja koulutusongelmien ratkaisemiseen sekä odottaa sen yleisesti paneutuvan autioituvan seudun ongelmiin.

Tällaisilla sekaympäristöillä on ollut mm. pohjoismaissa yhä kasvava merkitys. Sekä vapaat että poliittiset ympäristöt ovat muuttuneet sekaympäristön suuntaan. Perinteisesti laissez-faire-ympäristöissä toimiville yrityksille jatkuvasti asetetaan muita vaatimuksia kuin voiton osoittaminen ja menestyminen. (Rhenmann, E.: Menestyvä yritys ja sen ympäristö, s. 41-44)

Tämän muutoksen on oletettu heijastuvan myös yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiaan siten, että traditionaalinen "atomistista" yhteiskuntanäkemyistä edustanut ideologia on vaihtunut monimutkaisempaan moderniin ideologiaan, joka korostaa yhteiskunnan ja sen osasysteemien sisäistä riippuvuutta ja toimimista kokonaissysteemin ehdoilla. Tällöin yritys kokee oman olemassaolonsa välineeksi kokonaissysteemin hyvinvoinnin optimimiselle

Yritys, joka omaa tällaisen systeminäkemyselle perustuvan laajempaa yhteiskunnallista vastuuta toteuttavan yhteiskunnallisen vastuun ideologian mieltää yhteiskunnallisen vastuun olevan osan omaa hengissäsäilymisstrategiaa. Kun traditionaalisen yhteiskunnallisen vastuun käsityksen mukaan kannattavuus ja voitto ovat yhteiskunnallisen vastuun täyttämisen mittarit, niin moderni ideologia korostaa yhteiskunnallisiin tehtäviin osallistumista eräänä yrityksen menestyksen mittarina. Yrityksellä on tällöin kannattavuus - ja voittotavoitteen lisäksi joitain muita yhteiskunnallisia tehtäviä, jotka eivät kuitenkaan mitenkään kiinteästi kuulu yrityksen tavoitteistoon.

Toisaalta yrityksen toimintaperiaatteiden moraalinen pohdinta saattaa olla vain vähäisen pohdinnan kohteena (kts. esim. EVA). Keinot, joilla "rahaa tehdään" eli voittoa pyritään tuottamaan saattavat olla ristiriidassa sen moraalin kanssa, joka kehoittaa yrityksen kannalta ei-voittoa tuottavaan hyväntekeväisyyteen, esim. lahjoituksiin ja kehitysapuun. Yrityksen sisäinen moraali-koodeksi saattaa olla selkiintymätön täytettäessä yrityksen oman olemassaolon kannalta välttämätön voitontuottamistehtävää ja toisaalta täytettäessä yhteiskunnallista vastuuta. Voitontavoittelussa voidaan käyttää hyvinkin häikäilemättömiä keinoja samanaikaisesti kun hyväntekeväisyys voi olla runsasta. Tällöin moraaliselta näkökannalta tarkasteltuna yrityksen toimien "kokonaisuutena" arvostelu on aina problemaattista.

Modernia yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiaa luonnehtivat useat eri aspektit. Eräs tärkeä ajatus laajan yrityksen

sosiaalisen vastuun käsitteen on, että se määritellään tavallisesti yrityksen vastuun piiriin kuuluvaksi siten, että yritys ottaa hoidettavakseen sosiaalisia velvoitteita, joiden ottamiseen laki ei suoranaisesti pakota yritystä. Yritys voi myös ottaa toimintansa piiriin toimintoja, jotka eivät suoranaisesti lyhyellä tähtäyksellä lisää sen voittoa.

Kuitenkin voitontavoittelun tehtävänä on käsitetty primääriksi arvosteltaessa yritystoiminnan hyväksyttävyyttä:

"In the mean time other business goals have been recognized such as continuity, growth, increasing the market share and the value of the firm. But profit is, ofcourse, a derivative of these goals and has remained the ultimate criterion in business actions and decisions."¹⁾

Kuten jo edellä todettiin, eräs modernin yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologian tunnusmerkki on vaatimus lain pykälien ylitse menevästä sosiaalisesta velvoitteiden ottamisesta:

"If the business merely complies with the law, is it being socially responsible? The obviously more responsible is one which seeks to respond to social needs beyond the minimal requirements of law?"²⁾

"...Although legality of activities is a minimum basis for action business responsibility necessarily goes beyond this minimum. Responsible actions and decisions are in reality a part of a broadened concept of long-run profits of the firm... Clearly, the concern for profits must be a basic responsibility of decisionmaker, as it affects the continued life of the enterprise."³⁾

"...Many, if not most, business firms have allways attempted to adhere to a code of business ethics and would observe them even without compulsion... Laws fixing the minumum rules of a game are required to restrain a small minority. Moreover there is allways a voluntary ethical code over and above the letter of the law."⁴⁾

1) Schreuder, s. 77.

2) Gilliland, s. 2.

3) Davis, s. 39.

4) Mc Kie, s. 24.

Lakia siis tarvitaan turvaamaan tietty vähimmäistaso yritysten käyttäytymisen vastuullisuudelle. Lait takaavat vähimmäisohjelmiston sille missä rajoissa yrityksen sosiaalisen vastuullisuuden tulee olla. Jos yritystoiminnan pelisäännöt tai muu informaation normisto on eettisesti liian kehittymätön täytyy lain määrittää vastuullisuuden vähimmäisrajat. Kuitenkin yritys, joka toiminnassaan pitäytyy vain lain kirjaimen noudattamiseen ei ole ko. ideologian mukaan vielä tarpeellisessa määrin sosiaalisesti vastuullinen.

Esim. Holmes määrittelee yrityksen yhteiskunnallisen vastuun vaihtoehdot seuraavasti:¹⁾

1. Corporations ought not to assume social responsibilities
2. Corporations may (but aren't obligated) to assume social responsibilities
 - a) When doing so is consistent with profit maximization, or
 - b) Even at the expense of profit maximization
3. Corporations ought to assume social responsibilities
 - a) When doing so is consistent with profit maximization
 - b) Even at the expense of profit maximization

Tällöin positio 1 vastaa edellä esitettyä klassisen 1. fundamentalistisen ideologian mukaista käsitystä yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta. Positio 2 edustaa modernia yrityksen pitkän tähtäyksen edun mukaista toimintaa. Sosiaalisesti vastuullinen toiminta nähdään tällöin vapaaehtoisena toimintana ilman minkäänlaista pakotetta. Näistä kohta 2a ilmentää selvästi yrityksen pitkän tähtäyksen edun ja voiton maksimoinnin yhteenlankeavuutta. Kohta 2b sallii sosiaalisen toiminnan voiton vähenemisen kustannuksella. Kohta 3 sisältää edellistä kohtaa voimakkaamman moraalisen pakotteen, eettisen maksimin, jonka mukaan yrityksen on toimittava. Tässä on selvä "pitämisen" modaliteetti, joka

1) Holmes, R., The Concept of Corporate Responsibility, s. 151 teoksessa Beauchamp.

velvollisuusetiikkaan vedoten vaatii yrityksiä toimimaan yhteiskunnallisesti vastuullisella tavalla.

Usein siteerattu määrittely on myös Schreuderin käsitys sosiaalisesta vastuusta:

"Social responsibility is the performance (or non-performance) of activities by a private enterprise without the expectation of direct economic gain or loss, for the purpose of improving the social well-being of community or one of its constituent groups. These activities are generally recognized by society as beneficial to the well-being of society."¹⁾

Schreuderin käsityksen mukaan yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsite merkitsee eettisen näkökulman mukaanottoa taloudellisessa päätöksenteossa. Sosiaalinen vastuu merkitsee Schreuderin mukaan sitä, että yritys huomioi toimintojensa välittömien taloudellisten vaikutusten lisäksi toimintojensa muut ulkoiset vaikutukset yritysympäristöön. Schreuder näkee yrityksen vastuukysymyksen toisaalta päätöksentekotilannetta rajoittavana asiana ja toisaalta taas yrityksen aktivointina uusien ja uudentyyppisten tavoitteiden saavuttamiseen.

Vaikka Schreuder korostaakin eettisten seikkojen mukaanottoa yrityksen päätöksenteossa, päätyy hän suosittelemaan yrityksen yhteiskunnallista vastuuta vain rajoittavassa mielessä:

"Restraining aspect: business is asked not to perform certain activities, although these promise to be profitable in a traditional economic analysis. However, when social consequences are taken into account, it is felt that the social harms outweigh the economic gains."²⁾

Hän ei preferoi sosiaalisen vastuun aktivoivaa muotoa, sosiaalista aktivismia: "When we mean the activating sense (that business

1) Schreuder, H.: The Social Responsibility of Business, s. 71 teoksessa van Dam.

2) Ibid., s. 79. Katso myös Neilimo, s. 60.

should include social goals in its goal system) we could speak of "social activism."¹⁾

Syynä edellä mainittuun hän esittää syyn, joka tuli esille jo fundamentalistien esittämän kritiikin yhteydessä:

"Business has the primary task of putting capital most productive use, thereby contributing to the welfare of society... ...When economic and social goals are pursued by one and the same organization there is a real danger that no clear-cut choices will be possible, but only packagedeals."

Schreuder siis hyväksyy yrityksen yhteiskunnallisen vastuun laajennetun, modernin version, joka korostaa moraalisten aspektien huomioimista, mutta vain silloin kun tämä ei vaaranna voitontavoittelufunktiota.

Voitontavoittelun ja sosiaalisten, lyhyellä tähtämellä voittoa vähentävien toimenpiteiden välinen ristiriita on tiedostettu ja tämän konfliktitilanteen ratkaisuksi on tarjottu käsitettä, joka sisältää sovituksen, tämä on yrityksen valistunut itsekkyyks, "enlightened self-interest of firm".

'Evidently, American business corporations have tended to follow the principle of enlightened self-interest, rather than that of pure philanthropy, in making such contributions... ...It is the enlightened self-interest of the corporation to devote resources to improving the environment in which it operates because it is dependent upon the goodwill of society, which can sustain impair₂) its existence through public pressures on government."

Tämä käsite sisältää ajatuksen, jonka mukaan yrityksen kannattaa rajoittaa oman edun tavoitteluaan ja osallistua tiettyihin jopa voittoa pienentäviin sosiaalisiin toimiin, sillä tämä strategia takaa sille ympäröivän yhteiskunnan hyväksymisen.

1) Ibid., s. 81.

2) Jacopy, s. 199.

More important point is that corporation does and should engage in socially ameliorative activity because it serves its enlightened self-interest and because it is powerful. Enterprise must balance an equation of social pressures with social action... the firms social involvement should be based on political and economic grounds."¹⁾

Toiminnan motiivina on siis rajoitettu egoismi, altruistiset motiivit eivät kuulu yrityksen toimintaan, vaan jotta pitkän tähtäyksen etu tulisi maksimoiduksi, on yrityksen otettava tiettyjä sosiaalisia lain kirjaimen yli meneviä velvoitteita.

"Social responsibility don't try to remake people: rather it asks to them only that they consider the broader social system and try to act in a way which benefits others as well as themselves. In this manner they serve their self-interest not their selfish interest."²⁾

Valistuneen itsekkyyden strategia liittyy puolestaan toiseen modernin ideologian pääperiaatteeseen, jonka mukaan yritys toimii ikään kuin kansalaisen roolissa (corporate citizenship).

"A fifth basic proposition is that beyond social costs business institutions as citizens have responsibilities for social involvement in areas of their competence where major social needs exists. ...Business will benefit from a better society just as any citizen will benefit... Such involvement is expected of any citizen, and business should fullfill a citizenship role... Business will not have primary responsibility for solving problems, but it should provide an significant assistance."³⁾

Yritys, joka toimii kansalaisen roolissa voi vaikuttaa positiivisesti arvoympäristöönsä. Näin se vahvistaa myönteistä asennoitumista toimintaansa kohtaan ja samalla turvaa omien tuotannontekijöidensä saannin, esim. yritys voi turvata työvoiman jatkuvan

1) Jacopy, s. 197.

2) Davis & Blomström, s. 39.

3) Davis 1975: Five propositions for social responsibility, s. 173 teoksessa Beauchamp...

kiinteään säilyttämisen tarjoamalla työsuhdeasuntoja. On realistista arvioida työsuhdeasuntojen tarjoaman tuoton pääomalle olevan niin pieni, että pääoma tuottaisi jossain muussa sijoituksessa suuremman tuoton. Kuitenkin valistuneen itsekkäästi toimien yritys ei pyri lyhyellä tähtäimellä maksimoimaan voittoaan tältä osin, vaan takaa itselleen yhden tuotannontekijän varman saannin pitkällä tähtäyksellä.

Yrityksille sosiaalisen vastuun malleja kaavailnut Committee for Economic Development toteaaakin:

"It is in the enlightened self-interest of corporations to promote the public welfare in a positive way. The doctrine have gradually been developing in business and public policy over the past decades to the point where it supports widespread corporate practices of a social nature, ranging from philanthropy to investment in attractive plants and other programs designed to improve the company's social environment... Since major corporations have especially long planning horizons, they may be able to incur costs and forego profits in the short run for social improvements that are expected to enhance profits or improve the corporate environment in the long run."¹⁾

"Valistuneen itsekkyyden" ja "yritys kansalaisen roolissa" periaatteet lähtevät siis siltä periaatteelta, että yritys voi toimia sosiaalisesti vastuullisella tavalla, jos yrityksen toiminta lähtee primääristi egoistiselta pohjalta. Kun yritys pyrkii ajamaan omaa etuaan, ottaen huomioon myös yleisen edun, on sen toiminta sosiaalisesti vastuullista. Toiminnan luonne on tällöin teleologisen etiikan sävyttämä, sillä toiminnan primääri motiivi on yrityksen etu. Toiminta ei tapahdu deontologisen velvollisuusetiikan periaatteiden pohjalta, vaan omaa hyötyä tavoitellen. Deontologien mielestähän vain teon mieli määrää sen moraalisen arvon, esim. Kant toteaa:

1) Social Responsibilities of Business Corporations, s. 27
Committee for Economic Development.

"On tosin velvollisuudenmukaista, että kauppias ei kisko liikaa kokemattomalta ostajaltaan. Siellä missä vaihto on suuri, ei sitä teekään ymmärtäväinen kauppias, vaan pitää kiinteätä hintaa kaikille... Palvelus on tällöin rehellistä, mutta se ei riitä lähestulkoonkaan tekemään uskottavaksi, että kauppias on menetellyt siten velvollisuudesta ja rehellisyyden periaatteiden takia. Hänen oma etunsa vaatii sitä... Niin muodoin teko ei ole tapahtunut velvollisuudesta eikä välittömästä halusta vaan yksinomaan itsekkäässä tarkoituksessa."¹⁾

Kantin mielstä vain velvollisuudesta ja halusta tehty teko on aidosti moraalinen. Näin tiukasti deontologiselta näkökannalta valistunut itsekkyyks ei pysty tarjoamaan moraalista motiivia sosiaaliselle vastuullisuudelle, vaan teon itseks mieli tekee koko toiminnasta epämoraalisen.

Kuitenkin valistunut itsekkyyks tarjoaa edellämainitusta huolimatta realistisen toimintaperiaatteen tämän hetken markkinatalousjärjestelmässä toimiville yrityksille. Voimakkaat systeempakot voivat johtaa siihen, että yritys joka haluaa toimia pelkästään altruistisista motiiveista lähtien tekee konkurssin. Valistunut itsekkyyks ja yritys kansalaisen roolissa -periaatteet tarjoavat ja edustavat jo korkeampaa evolutiivista astetta yrityksen yhteiskunnallisen vastuun tunnustamisessa kuin pelkkä voiton maksimointi-ideologia.

Useat tutkijat ovat pyrkineet luokittelemaan erilaisia konkreettisia yhteiskunnallisen vastuun muotoja juuri toiminnan motiivin pohjalta. Richard Elkins nimeää useita ko. strategioita: Corporate Morality, Protective Strategy, Public relations and Advertising, Profit Seeking Labeled Social Responsibility.

Näistä Corporate Morality kuvaa sosiaalisen toiminnan deontologisen ja altruistisen motiivin tuotteena, Protective Strategy kuvaa selvimmin modernia, myös yhteiskunnan edun huomioivaa, toimintatapaa. Profit Seeking Labeled Social Responsibility puolestaan

1) Kant, s. 81.

esittää fundamentalistisen ideologian mukaista näkemystä: sosiaalinen toiminta on pelkästään veruke voiton maksimoinnille.

Corporate Morality: Some corporate executives obviously do treat social activity as an ethical imperative, they feel that they are responding to 'higher' moral principles and exhibit a missionary zeal in directing corporate activities to socially oriented ends... The important points is that corporations get involved in good actions.

Protective Strategy: For many firms corporate social responsibility is extremely inexpensive insurance. They engage in social responsibility for fear of physical loss if they do not, or to try to placate aroused, militant communities... One can pass normative judgments on the propriety of paying to keep the firm secure, but in positive terms, this defense posture is a legitimate explanation for social involvement.

Profit seeking labeled social responsibility: for some corporations and managers, social responsibility is just traditional profit-seeking clad in another garb. For example, computer manufacturers have done complete work flow surveys for cities and states in order to sell the computer installation and the various software packages, although the efficient operation of state and local governments may be advertised as the goal of the effort. 1)

Viimeksimainitulle periaatteelle ovat löytäneet tukea myös Parker ja Eilbirt.²⁾ He havaitsivat empiirisissä tutkimuksissaan, että yritysten voiton määrä korreloi sosiaalisen aktiviteetin kanssa siten, että voiton määrän vähetessä laski myös yritysten sosiaalisten toimintojen määrä. He toteavat, että sosiaalista vastuuta pidetään tällöin vain eräänä kilpailukeinona eikä toiminnan tavoitteena sinänsä.

Edelleen moderniin yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiaan liittyy käsitys yrityksen johtajistosta "trusteeship ja balancer"-rooleissa. Tällöin yrityksen johtajiston käsitetään toimivan ikäänkuin "uskotun miehen toimessa", joka tasapainottaa omistajien ja muiden intressittiryhmien vaateita. Johtajisto ei siis

1) Elkins, s. 128.

2) Op. cit. Miettinen, s. 83.

pelkästään huomioi ja aja omistajien intressejä, vaan se ottaa huomioon myös työntekijöiden, asiakkaiden ja tuottajien etuja aina mahdollisuuksien mukaan.

"The modern professional manager also regards himself, not as an owner disposing of personal property as he sees fit, but as a trustee balancing the interests of many diverse participants and constituents in the enterprise, whose interests sometimes conflicts with those of others. The chief executive of a large corporation has the problem of reconciling the demands of employees for more wages and improved benefit plans, customer for lower prices and greater values, vendors for higher prices, government for more taxes, stockholders for higher dividends and greater capital appreciation - all within a framework that will be constructive and acceptable to society."¹⁾

Hyväksyttäessä em. käsitys johdon roolista nousee esille kysymys millainen paino tulee antaa eri ryhmien asettamille vaateille. Tai pitääkö muille intressenttiryhmillä omistajien lisäksi järjestää edustus yrityksen päätöksentekoaikoina. Tällöin voi myös syntyä tilanne missä johtajan lailliset ja moraaliset velvollisuudet joutuvat keskenään voimakkaaseen konfliktiin. Sutton et al. onkin tutkimuksissaan havainnut empiiristä evidenssiä väitteelle: "...The moral responsibilities toward others which the managerial view would have him assume are numerous, conflicting and incommensurable... if he must balance the merits of claims to higher wages lower prices, and higher dividends, he is a judge rather than a businessman."²⁾

Tässä tilanteessa lankeaa paljon vastuuta juuri johtajiston omalle arvostruktuurille, joka on puolestaan osaltaan heijastusta kunkin johtajan henkisen kehityksen asteesta. Toisaalta johtajiston arvostruktuuri voidaan nähdä myös johtajayhteisön kollektiivisten tapojen, sääntöjen ja normien konstituoimana abstraktina päätöksentekoa ohjaavana koodeksina. Se miten hyvin johtaja pystyy toimimaan tiettyssä yrityksessä oikeudenmukaisena tasapainottajana riippuu paljon myös näiden sääntöjen moraalisisesta tasosta.

1) Committee for Economic Development, s. 22.

2) Sutton et al., s. 358.

6.7. Moraalisia periaatteita painottava yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia

Tämän ideologian piiriin kuuluvia mielipiteitä, asenteita ja arvoja, jotka koskevat yrityksen yhteiskunnallista vastuuta on ollut vaikeampi konstruoida kiinteän viitekehyksen muotoon verrattuna kahden edelliseen ideologiaan. Aikaisemmissa tutkimuksissa ei tämän tyyppistä ideologiaa ole pyritty konstruoimaan ainakaan käytännön ideologiatutkimuksen tasolla. Kuitenkin alustava perehtyminen empiriseen tutkimusaineistoon antoi sen kuvan, että artikkeleissa oli muutamia teemoja, jotka sisälsivät "Corporate Morality" -tyyppisiä sävyjä. Näin ollen oli tarpeellista konstruoida myös tällainen ideologia, näiden lausumien luokittamiseksi.

Moraalisia periaatteita painottava yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia voidaan erottaa modernista ideologiasta sillä perusteella, että moraalinen ideologia painottaa nimensä mukaisesti moraalisia periaatteita yrityksen toimintaperiaatteita ja strategioita laadittaessa. Yritys toimii nykyään voimakkaassa vastuusuhteessa yhteiskuntaan nähden. Yhteiskunta antaa yrityksille perimmäisen toimintaluvan ja yrityksellä on kaikkien perimmäisin vastuu juuri yhteiskuntaa kohtaan. Yritys ei enää työskentele "atomistisena" saarekkeena täysin vapaassa "laissez-faire" -ympäristössä kuten ehkä joskus on ollut mahdollista. Yrityksellä on siis nykyään kahtalainen velvollisuus, velvollisuus huolehtia voiton tuottamisesta sekä hyödykkeiden tuottamisesta ja velvollisuus ottaa huomioon yhteiskunnallisia аспекteja kun se tätä taloudellista tehtäväänsä hoitaa. Jotta yritys selviäisi elossa taloudellisessa kilpailussa on sillä oltava omat sisäiset tuloksen saavuttamiseen tähtäävät tavoitteensa. Yleisesti käytettyjä tavoitteita ovat kasvutavoitteet, kannattavuustavoite, myynnin lisäämistavoitteet jne.

Yritys toimii voimakkaiden taloudellisten pakkojen alaisena. Nämä ns. systeemipakot rankaisevat yritystä, joka ei menesty kilpailussa, eli yritys joka ei menesty on vaarassa tehdä konkurssin. Tässä on ehkä selitys sille, että moraalisia periaatteita painottava ideologia ei ole tällä hetkellä kuin vähäisessä määrin vallitseva

yrittöstoiminnassa. On ilmeisesti epärealistista olettaa, että nyky-aikainen suuryritys noudattaisi toiminnassaan näitä jo useasti mainittuja eettisiä periaatteita.¹⁾ Empiirisissä tutkimuksissa on havaittu, että yritysjohtajien oma henkilökohtainen vakaumus useasti olisi valmis toteuttamaan näitä periaatteita myös yrittöstoiminnassa.²⁾ Kuitenkin taloudelliset pakot aiheuttavat sen, että "moraalin tasoa" on laskettava kun toimitaan liike-elämässä. Kuitenkin, jos yritys haluaa noudattaa, vaikka osittainkin moraalista ideologiaa voi se toimia siten, että tietyt yrityksen politiikat suunnitellaan ja toteutetaan ottaen lähtökohdaksi jonkun yhteiskunnallisesti arvokkaan "hyvän asian" toteuttamisen. Tämä voi merkitä monia asioita. Yleensä tämä ilmenee tällä hetkellä jonkun tyyppisen hyväntekeväisyyden muodossa. Jotta tällainen toiminta olisi aidosti moraalista on keskeistä, että tällaiset toimet suunnitellaan ilman oman voiton pyynnin motiivia. Esim. hyväntekeväisyys, jota harjoitetaan liiketoiminnan edistämisen vuoksi (esim. yrityskuvan kiillottamiseksi tehdyt lahjoitukset) ei tällöin olisi luokiteltavissa moraalisen yhteiskunnallisen vastuun ideologian piiriin. Tämän periaatteen mukaisen toiminnan erottaminen ja määrittäminen on käytännössä hankalaa, sillä on vaikeata erottaa millä motiivilla jokin sosiaalinen vastuullinen teko yrityksessä suunnitellaan ja toteutetaan.

Kuitenkaan tällaiset lähinnä hyväntekeväisyyden piiriin kuuluvat toimet eivät ole riittäviä tekemään yhteiskunnallisesta vastuusta mitenkään kovin täydellistä tai kattavaa. Usein tällaiset toimenpiteet ovat varsin marginalistisia. Sen sijaan korkealla yhteiskunnallisen vastuun tasolla toimiva yritys on sisäistänyt oikeudenmukaisuuden ja Golden Rule -periaatteen toimintaansa ohjaavaksi

1) Golden Rule: "Toimi aina niin, että käytät ihmistä, sekä omaa että jokaisen muun persoonaa, aina samalla tarkoituksella eikä koskaan pelkästään välineenä" (= Kantin kategorinen imperatiivi, jonka eräs muunnos myös Golden Rule on). Periaate yleensä esiintyy muodossa: "Do unto others, as you would have others do unto you." Näitä sääntöjä pidetään yleisesti kaiken moraalien perustana. Yhteiskuntaelämän käytäntöjä kuten lakien ja yhteiskunnallisten sopimusten noudattamista arvostellaan suhteessa edellisiin eettisiin periaatteisiin: (Reese, J.: Dictionary of Philosophy and Religion). Oikeudenmukaisuuden periaatteesta katso sivu 18-.

2) Esim. Pääkkönen & Repo.

velvollisuudeksi. Tämän periaatteen ulkoista ilmausta on esim. uusien, oikeudenmukaista jakoa toteuttavien, päämäärien ja tavoitteiden ottaminen kiinteäksi osaksi yrityksen toiminta-ajatusta. Keskeistä on edelleen, että moraalisia periaatteita painottavassa ideologiassa yritys nähdään korostetusti sosiaalisena instituutiona.

George Steiner nimittää teoksessaan "Business and Society" laajaa ja uusille moraalille arvoille perustuvaa yhteiskunnallisen vastuun ideologiaa ja sen kantajia eli yritysjohtoa nimellä "SOCIAL RESPONSIVE MANAGER". Hänen mukaansa vielä tänä päivänä on harvinaista, että tällaista toimintaa esiintyy. Kuitenkin hän ennustaa tämän ideologian voittavan sijaa tulevaisuudessa:

"Business decision-making today is a mixture of altruism, self-interest and good citizenship. Managers do take actions which are in the social interest even though there is a cost involved and the connection with long range profits is quite remote... The kind of managers we are discussing can be called SOCIAL RESPONSIVE MANAGERS. In their decision making they give substantial weight to social inputs along with economic and technical inputs, and they seek to provide social outputs for a wide variety of claimants. The change toward this type of role will take years, but the trend is clear... In order to perform their new socio-economic role effectively business leaders need to develop value systems that recognize responsibilities to claimants others than stockholders. There is strong evidence that managers already have this kind of value systems."¹⁾

Amed Belkaoui kutsuu moraalisia periaatteita painottavaa ideologiaa nimellä "Social welfare maximization model". Hänen mukaansa tämä eroaa traditionaalisesta ideologiasta (classical view) sekä modernista ideologiasta (managerial view) sen perusteella, että tässä mallissa yritys ottaa tavoite- ja päämääräohjelmistonsa uudentyyppisiä toimintatavoitteita:

"In adopting this more socially responsible attitude and responding to the pressures of new dimensions - social, human and environmental - business organizations may have to alter their main objective whether stockholder wealth maximization or management welfare wealth

1) Steiner, s. 168-169.

maximization, to include as an additional constraint the welfare of society at large. This view is preferred to as social welfare maximization model. Under this model:

"The firm undertakes all projects that, in addition to the usual profitability objects, minimize the social costs and maximize the social benefits created by the productive operations of the firm."¹⁾

Sivulla 88 kuvattiin aikaisempien tutkimusten perusteella havaittuja yhteiskunnallisen vastuun ilmenemismuotoja. Tällöin mainittiin myös strategia, jota Elkins kuvasi termillä "Corporate Morality". Tätä sosiaalisen vastuun muotoa toteuttavat yritysjohtajat kokevat tärkeäksi tehtäväksi eettisten periaatteiden toteuttamisen johtamisessaan yrityksissä. Heidän mielestään on tärkeää, että yritykset joiden johdossa he toimivat suuntaavat toimintojaan myös sosiaalisten epäkohtien lievittämiseen yleiseen tasa-arvon lisäämiseen sekä ihmisoikeuksien edistämiseen.

Edellä esitettyjen ajatusten pohjalta voidaan konstruoida seuraavankaltainen malli, joka kuvaa yrityksen yhteiskunnallisen vastuun jatkumana suppeasta vastuun käsityksestä laajaan vastuun käsitykseen.

1) Belkaoui, s. 72.

Kuvio 5. Definitions of the ideologies

Traditional ideology:

Conception of Social Responsibility is narrow

Firm's objectives:

Internal profitability of the firm etc.

Firm's purpose:

Firms purpose and function is to produce and by this way gather wealth as much is possible (profit maximization)

Motive of action:

pure self-interest
- egoism

Modern ideology:

Firms has some external objectives in addition to profit making, feg. charity. However there are no fixed and stable social goals. Internal moral codex which guides the practice of business is uncoherent and unexplicit.

Firms purpose and function is to produce products and make profit, and in addition to this take care of some social ills, if that is in the interest of the firm.

Motive of action:

- something between egoism and duty

Moral ideology:

Firms has many social, external objectives which are a stable part of the objectives of the firm.

The firm has committed itself to the democratic society and decision-making which decides the course of action in details.

The moral codex of the firm is coherent and non-ethical practices are not introduced, operations which may unacceptable consequences are not entered into.

The firms operate in a way in which the moral point of view is decisive in their action.

Motive of action:

universal ethical principles
- justice, duty

Kaavion sisältämän ajatuksen sisältö lyhyesti on:

Positio I: Traditionaalisen ideologian mukainen näkemys yhteiskunnallisesta vastuusta on kapea.

Voitto- ja kannattavuustavoitteet mielletään keskeiseksi yhteiskunnallisen vastuun muodoksi. Yritys korostaa sisäisten, tulokseen lisäämisen pyrkivien tavoitteiden merkitystä. Tämän ylimeneviä yhteiskunnallisia tavoitteita tai tehtäviä ei haluta ottaa. Yrityksen sisäinen moraalissäännöstö määräytyy liike-elämän sisäisten "pelinsääntöjen" pohjalta.

Positio II: Moderni ideologia: laajempi näkemys yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta.

Tätä ideologiaa noudattavalla yrityksellä on jo jotain yrityksen ulkopuolisia yhteiskunnallisia funktioita. Tämä merkitsee sitä, että jonkintyyppistä "eettistä linjaa" on alettu toteuttaa. Toisaalta saattaa ilmetä ristiriitaisuuksia moraalisen ja ei-moraalisen käytännön välillä. Tällaisia voi ilmetä esim. ristiriitaisuuksina yrityksen sisäisten kannattavuustavoitteiden toteuttamisen ja ulospäin suuntautuneiden yhteiskunnallisten "sosiaalisen vastuun" piiriin kuuluvien toimien välillä, jos näitä arvostellaan eettilliseltä näkökannalta. Tämä selittyy osaksi sillä, että liike-elämän johtajat kokevat elämän eri alueilla vallitsevan erilaisen moraalin.

Positio III: Moraalinen ideologia: laajin näkemys sosiaalisesta vastuusta.

Tätä ideologiaa toteuttavalla yrityksellä on voimakkaasti ulospäin suuntautunut yhteiskunnallinen funktio. Yritys toimii voimakkaassa "Corporate Morality" ja "Corporate Responsiveness" -hengessä. Yritys kokee olevansa oikeudenmukaisuuden ja eettisten periaatteiden toteuttaja. Tämä ajatus hallitsee voimakkaasti yrityksen toiminta-, ajatus-, päämäärä-, strategia-, ja taktisia ratkaisuja. Tämä merkitsee sitä, että yhteiskunnalliset tavoitteet on kytketty kiinteäksi osaksi yrityksen toimintasuunnitelmaa.

Yrityksen päämäärät ovat tavallaan ulkopuolisia sille itselleen. Yrityksen päämäärä ja tarkoitus on edistää sitä ympäröivän yhteisön että myös koko yhteiskunnan elämänlaatua. Tämä merkitsee myös sitä, että yrityksen on tingittävä voitontavoittelutehtävästään aina tilanteesta ja konfliktin kohteesta riippuen, mikäli konflikteja ilmenee voitontavoittelufunktion ja elämän laadun edistämisen funktion välillä.

7. YRITYKSEN YHTEISKUNNALLISEN VASTUUN JA YRITYSTOIMINNAN IDEOLOGIAT SUOMESSA VUOSINA 1930-1940 JA 1972-82

7.1. Tutkimuksen empiirinen aineisto

Edellä olevissa luvuissa on ollut tarkoituksena määrittää ideaalityyppejä muotoja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologioille. Tämä on tapahtunut siten, että on konstruoitu kolmen yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologioiden ideaalityypit, joita vasten tässä luvussa on tarkoitettu tutkia ja eritellä kyseessä olevan tutkielman empiiristä tutkimusaineistoa. Tämä koostuu työnantajalehdistä vuosilta 1930-1940 ja 1972-1982 valitusta selektiivisestä näytteestä, joka sisältää implisiittisiä ja eksplisiittisiä yrityksen yhteiskunnallista vastuuta ja yritystoiminnan ideologioita konstituivia, yrityselämän tuottamia mielipiteitä, asenteita ja arvoja.

Työnantajalehdet ovat yrittäjäjärjestöjen omia mielipidekanavia, tarkemmin sanoen ne ovat teollisuuden järjestäytyneiden yrittäjien omia julkaisuja, jotka sekä tiedottavat ja jakavat informaatiota yrittäjien välillä että antavat informaatiota yrityselämän näkökulmasta yhteisön ulkopuolisille.¹⁾ Lähdeaineistona käytettyjä julkaisuja ovat:

- 1) Työnantaja. Alkoi ilmestyä v. 1968. Lähdeaineisto kattaa vuodet 1972-1982.
- 2) Teollisuuslehti. Ilmestyi mm. 1930-1940 sekä 1972-1977, jolloin julkaisu lakkasi ilmestymästä.
- 3) Teollisuus. Ilmestyi vuosina 1978, 1979, 1980.
- 4) Teollisuusviikko. Ilmestyi 1981 ja 1982.

1) Tässä on oletuksena, että arvot ja asenteet, joita artikkeleista ilmenee heijastavat yritysten laajempia näkemyksiä niihin kohdistettujen toimien tai niiltä odotettujen toimien oikeutuksesta, sekä toisaalta niiden tavoitteita ja odotuksia. Eräs kanava yritysyhteisön näkemysten välittymiselle on lehdistö. Julkaisemalla artikkeleita se saattaa pyrkiä muuttamaan arvoja ja tämän lisäksi se myös haluaa ylläpitää näitä.

Tutkimuksen perustana oleva selektiviinen näyte valittiin siten, että tutkielman tekijä luki jokaisen julkaisun kaikki artikkelit lävitse. Tämän jälkeen hän otti mukaan kaikki ne artikkelit:

- 1) joissa mainittiin termi "yrityksen yhteiskunnallinen vastuu" eksplisiittisesti
- 2) jotka sisälsivät edellä olevissa luvuissa esiteltyihin ideaalityypisiin ideologioihin suorasti tai epäsuorastikin viittaavia yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitteen piiriin kuuluvia arvoja, mielipiteitä ja asenteita.

Korostettakoon vielä tässä yhteydessä, että tutkimuksen päätavoitteena on tutkia ja eritellä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitettä ja sen eri ideologioita. Tämän vuoksi tutkittavat artikkelit valittiin juuri niiden sisältämien yrityksen yhteiskunnalliseen vastuuseen viittaavien lausumien vuoksi. Työnantajalehdet, jotka ilmestyivät kyseisinä ajanjaksoina sisälsivät luonnollisestikin paljon aineistoa, jota olisi voinut ottaa mukaan mikäli olisi tutkittu painotetusti yritystoiminnan ideologioita ja niiden muuttumista. Kuitenkin katsoin parhaaksi rajata näytteen koskevaksi vain yrityksen yhteiskunnallista vastuuta ettei aineisto olisi paisunut liikaa. Kyseisessä tutkimusasetelmassa yritystoiminnan ideologioiden analysointi tässä tapauksessa täydentää yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitettä ja ideologioiden analysointia.

Tutkittavat ajanjaksot valittiin "melko lailla sormituntumalla". Kuitenkin tutkimusaineistolle haluttiin asettaa tiettyjä kriteereitä. Oli tärkeätä, että tutkittavat ajanjaksot erottuivat toisistaan yhteiskunnallisilta ja taloudellisilta oloiltaan. Kuitenkaan ko. ero ei saanut olla liian suuri. Mielenkiinto kohdistui tällöin nykyaikaan ja sotia edeltäneeseen aikaan, jolloin Suomen teollistuminen oli jo alkanut. Vuosina 1930-1940 lama vallitsi Suomessa, mutta ko. ajanjakso sisälsi myös voimakkaan nousukauden, jonka sitten sota katkaisi. Tällöin luotiin vankka pohja sille kehitykselle, joka on johtanut nykyiseen taloudelliseen asemaamme.

Toinen valittu ajanjakso, vuodet 1972-1982, tuli valituksi sillä perusteella, että tältä ajalta saamme läheisen kuvan aivan

viimeaikaisesta yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologioiden sisällöstä. Myös tämä aika sisälsi voimakkaan nousukauden sekä myös laman ja työttömyyden vuosia. Tämä ajanjakso edelleen sisältää monia erilaisia ja uusia yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ulottuvuuksia, mm. saastekysymys ja kuluttajansuoja tulivat esille voimakkaasti juuri tällä vuosikymmenellä. Lisäksi 1970-luvulla aktualisoituivat yritysdemokratia-asiat.

7.2. Tutkimuksen näkökulma

Tutkimuksen aineisto on kerätty historiallisista lähteistä. Aineistonahan ovat työnantajajulkaisut vuosilta 1930-1940 sekä 1972-1982. Tällöin historiallinen, diakroninen, tarkastelu on välttämätön mikäli haluamme lähestyä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologian sisältöjen muutoksia vertaamalla ajanjaksoja keskenään. Erilaiset haastattelu- tai kyselytutkimukset eivät tähän sovellu, sillä näissä aikaulottuvuuden huomiointi tapahtuu synkronisesti. Niiden avulla voidaan saada vain silmänräpäyksenomainen kuva tutkittavasta ilmiöstä hetkellä t_1 eli ajan ollessa vakioitu. Toinen seikka johon kannattaa kiinnittää tässä yhteydessä huomiota on väite, jonka mukaan yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsite olisi pelkkä anakronismi, tämän mukaan esim. 1930-luvulla Suomessa koko em. käsitettä ei edes olisi tunnettu yritysten piirissä. On tietenkin totta, että historiallinen todellisuus on ainutkertainen ja että 1930-luku ja 1970-luku ovat keskenään täysin erilaisia.¹⁾ Kuitenkin julkaisujen lausumista on mahdollista konstruoida kuva siitä millaisena yhteiskunnallisen vastuun käsite miellettiin 1930-luvulla yritys yhteisön piirissä. Tästä voi vakuuttua, jos tutustuu tuon ajan julkaisuihin. Näistä käy ilmi myös se, että 1930-luvulla julkaistut artikkelit sisältävät yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitteen implisiittisemmin verrattuna 1970-luvun julkaisuihin. Tänä myöhempänä ajanjaksona teksteissä ilmenee melko usein eksplisiittisessä muodossa käsite "yrityksen yhteiskunnallinen vastuu".

1) 1970-luvulla käsite "yrityksen yhteiskunnallinen vastuu" oli jo vakiintunut yritys elämän kieleen.

Vaikka tutkimuksen aineisto onkin kerätty historiallisista lähteistä, poikkeaa valittu tarkastelukulma historiallisesta tutkimustavasta siten, että käytetyssä lähestymistavassa ei tutkittavia ilmiöitä kytkeä kovinkaan kiinteästi ajanjaksojen poliittiseen tai taloushistoriaan. Tarkoituksena on sen sijaan tarkastella tutkittavia ilmiöitä tietyn taloustieteellisen viitekehyksen lävitse. Tutkimustavan valitua voidaan perustella sillä, että tutkielman kontribuutio tai ambitio ei suuntaudu historiatieteelliseen suuntaan, vaan tässä tutkimuksessa halutaan lähestyä todellisuutta tietyn liiketaloustieteellisen paradigman kautta - elikä sen yrityksen yhteiskunnallisen vastuun debatin kautta, jota on käyty USA:ssa ja Euroopassa 1900-luvulla.

7.3. Tutkimusmetodi

Kuten jo edellä esitetystä on voitu havaita, tutkimuksen menetelmänä tai metodina on sisällön analyysi. Se voidaan jakaa ns. kovia tilastollisia menetelmiä käyttäväksi suuntaukseksi ja toisaalta taas pehmeäksi suuntaukseksi, joka painottaa tekstitulkinntaa. Tässä tutkimuksessa on valittu jälkimmäistä vaihtoehtoa lähempänä oleva tutkimusmenetelmä. Valittu menetelmä on siis jossain em. kahden ääripään välillä. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että aineisto on jaettu tiettyihin mitattaviin luokitusyksiköihin joita voidaan prosenttilukujen ja yksinkertaisten tilastollisten tunnuslukujen, tiettyjen luokkien puitteissa vertailla ja arvioida. Korostettakoon tässä yhteydessä kuitenkin, että pääpainotus on tekstitulkinntassa, jota käyttäen tekstin tulkitsija pyrkii saamaan tekstistä ns. hermeneuttisen tulkinnan.¹⁾

7.3.1. Sisällönanalyysi

Tutkimusmenetelmää ei tässä yhteydessä ryhdytä mitenkään laajasti esittelemään (tästä menetelmästä on tarjolla runsaasti erilaisia

1) Kts. esim. Arbnor & Bjerke ss. 124-168.

menetelmällisiä oppaita)¹⁾, vaan tyydytään siihen mikä on tarpeen vain ko. tutkimuksen ymmärtämisen kannalta. Tutkimuksen menetelmänä käytetään siis "pehmeäköä" sisällönanalyysitekniikkaa. Tämä määrittellään tässä yhteydessä joukoksi menettelytapoja, joiden avulla dokumenttien sisällöstä tehdään tieteellisiä pelisääntöjä noudattaen havaintoja ja kerätään tietoja. Edelleen tämä tutkimus kuuluu kategoriaan "dokumenttien eksplisiittisille tiedoille rakentuvat tutkimukset". Tähän ryhmään lukeutuvat ne tutkimukset, joissa dokumentteihin sisältyvien suorien tietojen avulla pyritään luokittelemaan, kuvailemaan tai selittämään muita, sinänsä dokumenttien ulkopuolelle sijoittuvia ilmiöitä. Näin työnantajalehtien artikkeleita luokittelemalla ja niiden sisältöä tulkitsemalla pyritään pääsemään käsiksi yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologioiden sisältöön ja niiden muutokseen.

Käytännössä tutkimuksen empiirisen lähdeaineiston sisällönanalyysi toteutetaan siten, että lähemmän tarkastelun kohteeksi valitut artikkelit jaetaan lausumiin,²⁾ jotka luokitetaan eri pääluokkiin eli teemojen sisään. Tällaisia pääluokkia ovat edellä muodostetut teemat kts. s. 58. Lausumat siis sijoitetaan näihin teemoihin niiden sisältämän sanoman perusteella eikä sen mielipiteen tai asenteen mukaan jonka lausuma sisältää. Analysoitava aineisto on periaatteessa monitulkintainen sekä määrällisesti melko vähälukuinen (analysoitavia lausumia yhteensä on 171). Aineiston laajuus ei näin muodostu esteeksi aineiston "syväanalyysille". Yleensä tietokoneen avulla luokitettavat aineistot ovat laajempia eli sisältävät huomattavasti enemmän luokitusyksiköitä (joka on yleensä sana) verrattuna tähän tutkimukseen. Kolmas mahdollisuus olisi ollut valita luokitusyksiköksi artikkeli. Kuitenkin suoritettun alustavan luokituksen perusteella tulin siihen

1) Esim. Pietilä, Pool, Borg, Jyrkilä, Hajba.

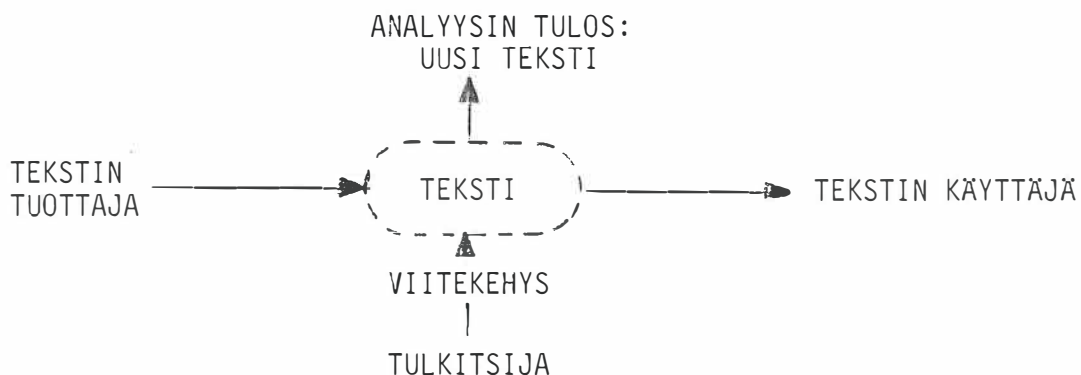
2) Lausuma määritellään tässä lauseeksi tai virkkeeksi, joka sisältää yhden yrityksen yhteiskunnallista vastuuta käsittävän sanoman. Lausumien suhteellinen pienilukuisuus mahdollistaa pehmeän sisällönanalyysin tyypin käyttämisen (lausumia on yhteensä 171). Tämä määrä on hallittavissa kerrallaan, mikä taas ei onnistu ns. kovassa faktorianalyysiä käyttävässä sisällönanalyysin tyypissä (jossa luokiteltavien yksiköiden määrä saattaa nousta nopa useisiin tuhansiin). Painotus on siis tulkinnan puolella.

tulokseen, että tämä ei ole hyvä ratkaisu. Luokitus osoitti, että artikkeli saattoi sisältää useita eri teemoihin kuuluvia viittaavia asenteita, arvoja tai mielipiteitä. Luokitettaessa kokonainen artikkeli tiettyyn teemaan kuuluvaksi kävi ilmi, että relevanttia informaatiota olisi joutunut pois luokituksen piiristä tai informaatiota olisi tullut luokitetuksi väärään teemaan.

7.3.2. Tekstianalyysi

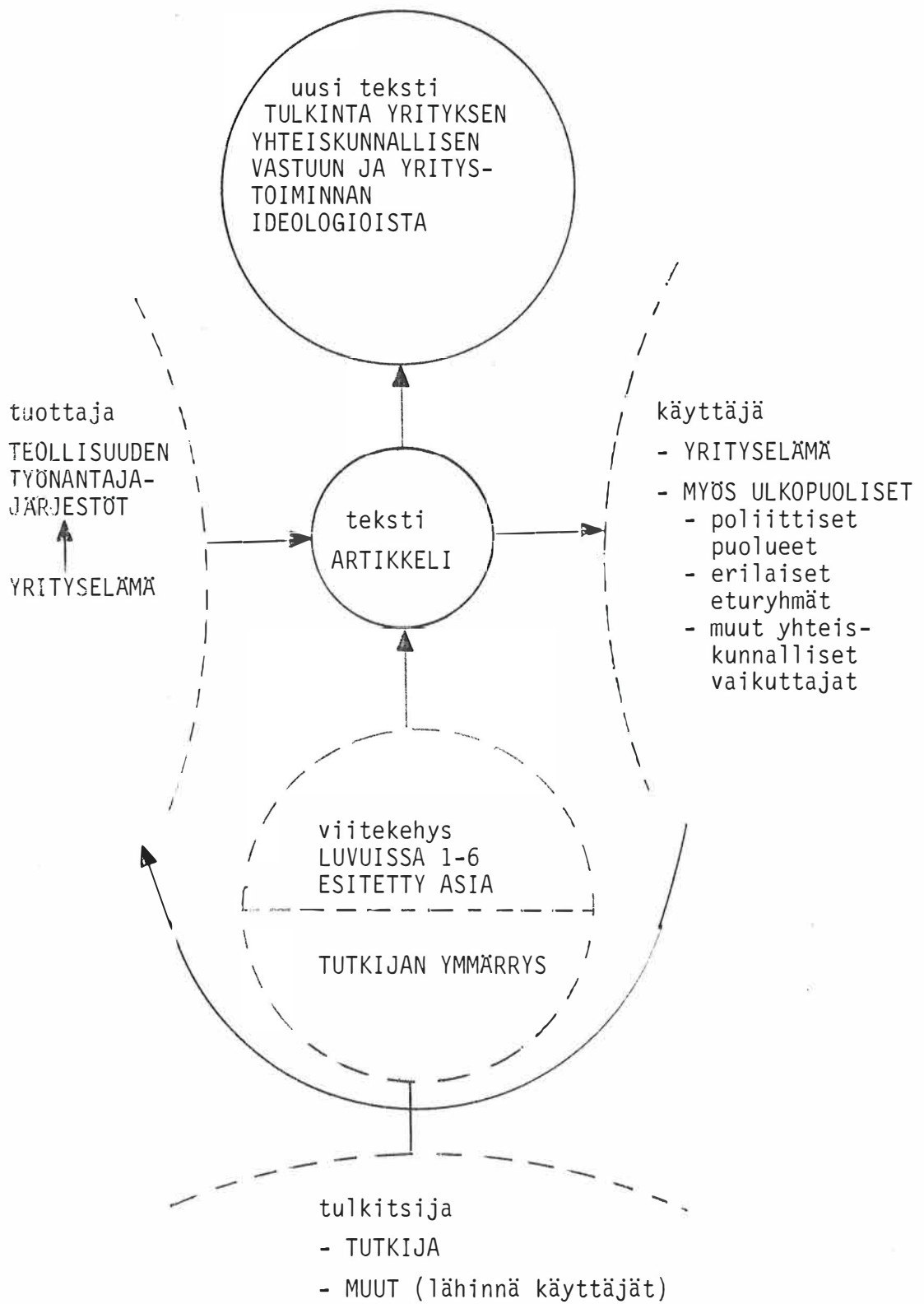
Edellä todettiin, että lähdeaineiston tulkinnassa on kyse hermeneutisesta tulkinnasta. Tämä tarkoittaa sitä, että ko. tutkimuksen tarkoituksena ei ole mekaanisesti luokitella artikkeleiden sisältämiä lausunia eri luokkiin niiden sisältämien sanallisten muotojen perusteella. Tarkoitus on sen sijaan ymmärtää mitä kukin lausuma tarkoittaa siinä yhteydessä missä se on esitetty. Tämän kaltaiseen tehtävään ei tietokoneella ainakaan vielä pystytä, vaan tutkimusaineisto on käytävä läpi lausuma lausumalta pohtien samalla kunkin lausuman merkitystä sen omassa kontekstissa. Sanan merkityksen voi päätellä vain siitä kontekstista missä se esiintyy. Tämän päättelyn suorittajaksi kelpaa vain tietyn ymmärryksen omaava ihminen.

Tekstin tulkinnassa on kyse tulkinnasta joka tapahtuu pitkälti tekstiin perehtyneen tutkijan ammattitaidon ja tuntemuksen nojalla. Tekstianalyysi on kommunikaatiotutkimusta, jossa tulkitsija analysoi tekstin tuottajan vastaanottajalle tarkoittamaa tekstiä tietyn viitekehyksen avulla (tässä tapauksessa eksplisiittinen viitekehys on esitetty aiemmissä luvuissa). Seuraava kuvio havainnollistaa tekstin tulkinnan tilannetta ja siihen liittyviä osapuolia:

Kuvio 6. Tekstitulkinnan tekijät

Kuvio 7. Tutkimuksen tulkintaprosessi

Tekstianalyysin ongelmana on monikerroksisuus. Teksteissä voidaan erottaa monia eri merkityskerrostumia. Samaten tekstit saavat ehkä hyvinkin erilaisia tulkintoja aina tulkitsijasta riippuen. Tämä aiheuttaa ongelmia tieteellisen ongelmanratkaisun ja -raportoinnin kannalta, sillä tieteelliselle tutkimukselle ja sen tuloksille voidaan asettaa ainakin jossain määrin vaatimus tulkintojen samuudesta. Tutkimusaineisto on voitava asettaa esille ja siitä ja sen tulkinnoista on voitava käydä keskustelua. Tässä tutkimuksessa valittu metodinen ratkaisu (luokitteleva sisällönanalyysi ja tulkitseva tekstianalyysi yhdistettynä) yrittää poistaa liiallista monitulkintaisuutta. Raportissa esitetään liitteenä tutkimusaineistona käytetyt lausumat sekä niiden luokittelu eri teemoihin. Näiden perusteella tiedeyhteisö voi kontrolloida luokittelun validiteettia ja reliabiliteettia.

Yleisluonteisesti voi todeta, että työnantajalehdissä ilmestyneet artikkelit sisälsivät monitulkintaisia lausumia. Voidaan jopa väittää, että jokainen artikkelista tulkitseva voi nähdä niissä painotuksia, jotka eroavat muiden tulkitsijoiden painotuksista. Näin ollen tässä tapauksessa tutkijan ymmärrys tuottaa tulkintoja, jotka eivät ehkä täysin vastaa muiden artikkeleihin tutustuneiden tulkintaa. Edellisellä sivulla oliutta kuviota mukailten voi todeta, että myös tämän tutkimuksen tulos on uusi teksti, joka jättää tilaa eri tulkinnoille. Tämä tulkinta on kuvailevaa ja tästä kuvauksesta välittyy miten tutkija yhteiskunnallisen käsitteen perehtyneenä ymmärtää yritysyhteisön ymmärtäneen yrityksen yhteiskunnallisen vastuun.

Tutkimuksen kuvaustavaksi on valittu tietyn edustavan lausumajoukon syväanalyysi. Tämä joukko sisältää mielenkiintoisimmat yrityksen yhteiskunnallista vastuuta käsittelevät lausumat. Nämä valaisevat työnantajalehdissä ilmenneitä käsityksiä edustavasti.

7.4. Katsaus suomalaiseen yhteiskuntaan ja talouteen ennen toista maailmansotaa¹⁾

Vallitseva talousoppi Suomessa 1850-luvulta lähtien aina 1900-luvun alkuun oli liberalistinen ajatussuunta. Liberalismin aatteelliset peruspilarit talouselämän alueella olivat kolme vapautta, ammattiharjoittamisen, sopimuksenteon ja omistamisen vapaus. Liberalismin tunnussana oli vapaa kilpailu. Valtiovallan ei tullut rajoittaa yksityisen kansalaisen vapautta, sillä kun yksityinen ihminen sai toimia vapaasti koko valtakunta vaurastui. Suomeen liberalistinen ajatussuunta tuli melko myöhään verrattuna muuhun Eurooppaan ja vuonna 1879 se saavutti huippunsa. Tällöin säädettiin lait elinkeinovapaudesta ja muuttovapaudesta, mutta samalla näkyi jo uuden suunnan alku. Elinkeinovapautta koskevaan lakiin sisältyi nimittäin määräys siitä, että alaikäisillä ei saanut teettää yhtä pitkää työpäivää kuin aikuisilla. Kymmenen vuotta myöhemmin säädettiin ensimmäinen työsuoje-lulaki. Yhteiskunta oli saapunut tilanteeseen, jossa vapaata taloudellista kilpailua oli alettava säännöstelemään.

Uusi sosiaaliliberalistinen ajattelusuunta pyrki ehkäisemään liberalismin synnyttämiä sosiaalisia lähtökohtia rajoittamalla traditionaalista liberalistien ajamaa vapautta tai korjaamalla syntyneet epäkohdat sosiaalipoliittisin keinoin. Työnantajat olivat yleensä lähempänä liberalismia, joka edelleen vaati mahdollisimman suurta vapautta yrittäjille toimia. Työntekijät puolestaan järjestäytyivät sosiaaliseksi puolueeksi. Lainsäätäjä taas joutui käytännössä omaksumaan välittävän sosiaalireformatorisen kannan ja näin muodostui se sosiaalipoliittinen työläinsäädäntö, joka sittemmin jatkuvasti laajeni.

1920-luvulle tultaessa olivat valtion sääntelymahdollisuudet lisääntyneet huomattavasti verrattuna 1800-luvun loppuun. 1920-luvulla olivat voimassa työaikalaki, ammattien tarkastuslaki, vuokrasuhteiden pakkojääditys. Lisäksi koko sosiaalilainsäädäntö uudistettiin olennaisilta osiltaan 1920-luvun aikana. Nämä sosiaalipolitiikan

1) Lähde: Ahvenainen et al.: Suomen taloushistoria osa II, ss. 173-329.

aiheuttamat taloudelliset velvoitteet kohdistuivat pääasiassa kuntiin ja työnantajiin. 1925 annettiin työtapaturmavakuutuslaki, joka sääti vakuutusvelvollisuuden alaisiksi miltei kaikki toisen palveluksessa olevat ruumiillisentyön tekijät. 1930 annettiin työturvallisuuslaki, joka laajensi työsuojelua miltei kaikille ammattialoille. Harkinnan kohteena oli tällä vuosikymmenellä myös työttömyysvakuutus ja yleinen vanhuuseläke, mutta näitä ei kuitenkaan toteutettu.

1930 lama levisi Eurooppaan, missä se aiheutti markkinoiden supistumista, työttömyyttä ja vararikkoja. Suhdanteet taittuivat myös Suomessa, mutta taittumisen aiheuttivat kuitenkin suurilta osin maan talouden sisäiset tekijät. Vaikeimmat pulavuodet olivat Suomessa 1930 ja 1931. Niiden jälkeen tuotanto kääntyi nousuun. Vuosina 1933-1937 vallitsi jo korkeasuhdanne, mutta vuonna 1938 kasvuvauhti hidastui ja siitä jouduttiin seuraavaan sotaan. Suomen Pankin asema korostui 1930-luvulla. Huolehtimalla valuutan luotettavuudesta ja estämällä inflaatiota Suomen Pankki katsoi olevansa parhaiten hyödyksi koko kansantaloudelle.

1900 perustettiin ensimmäinen valtakunnallinen työnantajaliitto ja 1907 aloitti toimintansa Suomen Yleinen Työnantajaliitto eli myöhempi Suomen Työnantajain Keskusliitto. Työväen ammattiyhdistystoiminnan keskusjärjestöksi perustettiin 1907 Suomen Ammattijärjestö eli SAJ. Työnantajilla ja työntekijöillä oli täten jo ennen ensimmäistä maailmansotaa omat valtakunnalliset keskusjärjestönsä, mutta niiden välille ei vielä saatu luoduksi säännöllistä keskustelua enempää kuin muutakaan yhteydenpitoa. Kumpikin osapuoli pyrki ajamaan etujaan muilla tavoin. Vasta vuonna 1940 tunnustivat osapuolet toisensa tasa-vertaisiksi neuvottelukumppaneiksi.

7.5. Yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat vuosina 1930-1940: Artikkelien sisällönanalyysi teemoittain

7.5.1. Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet

Talouden ja yhteiskunnan toimintaperiaatteiden toimivuudessa nähdään tärkeänä vapaa kilpailu talouselämässä sekä vapaa markkinavoimien toiminta. Sen sijaan mitään välttämätöntä ja tarpeellista ei nähdä siinä, että valtio ohjailisi tai pyrkisi sääntelemään yritysten toimintaa.

Vapaan yritteliäisyyden ja kilpailun merkityksestä toteaa Teollisuuslehti 1/33 seuraavasti:

"Tänä aikana on kaikkien yritysten vaikea saada menekkiä tuotteilleen, mutta tämä ei riipu millään tavalla keksijöistä vaan siitä, että taloudellisen yhteistyön asemasta vallitsee kaikkien sota kaikkia vastaan. Mitä vallitsevaan taloudelliseen anarkiaan tulee, niin se ei riipu vapaasta yritteliäisyydestä ja kilpailusta, sillä jo eri tahoilla tapahtunut sekaantuminen talouselämän kulkuun on sekoittanut nämä kaksi tekijää."

... sekä teoll.lehti 4/31.. "Mutta itse pääoman luomista ja muodostumisista ei kansanvaltainen valtio voi johtaa samanlaisella menestyksellä kuin yksityiset yrittäjät voivat sen tehdä."

7.5.2. Yritysten toiminta

Yrittäjyyden merkitystä korostetaan kategoriassa "vapaan yrittäjyyden puolustus", joka viittaa traditionaaliseen yritysideoologiaan. Voitonpyynti, yritteliäisyys, aloitteet korostuvat. Samoin kuin yrittäjän taloudellinen aloite... yksityinen yrittäjyys ja työ jne...

Usein edellämainitut asiat kytkeytyvät muihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja oikeuksiin kuten omistus- tai työhönotto-oikeuteen. Yleensä tämä tapahtuu siten, että yksityinen yritteliäisyys asetetaan

yhteiskunnallisen tasapainotilan säilymisen ehdoksi. Esim. teoll. lehti 12/34 toteaa:

Teoll.lehti 12/34 Väestökysymys ja syntyväisyysprobleemi.

"Kysymyksen ydinkohtana on silloin, miten me voimme edistyä sellaiselle tasolle, joka tekee mahdolliseksi taloudellisesti valmistaa oleellisesti paremmat olot niille lapsille, jotka tulevaisuudessa synnytetään ja kasvatetaan. Sellainen edistyminen vaatii ehdottomasti progressiivista pääomanmuodostusta, joka tapahtuu samassa suhteessa kuin edistyminen itse. Mutta ainoastaan yksityinen yritteliäisyys ja työ yhtyneenä yksityiseen säästäväisyyteen voi muodostaa pääomaa. Ei voida luottaa siihen, että nämä syvimmässä merkityksessä yhteiskuntaa rakentavat voimat vaikuttavat tehokkaasti, jollei yksityiselle omistusoikeudelle ja perintöoikeudelle turvata riittävää varmuutta. Jos revitään rikki koko se oikeusjärjestys, jonka aikana hyvinvointimme on saavuttanut nykyisen tasonsa, täytyy myöskin ottaa lukuun, että koko kansantaloudellinen voima ja kantokyky samalla murtuu."

Eräs tärkeimpiä teemoja, jotka yritysideoologia sisältää on yritysten suhtautuminen työntekijöihin eli ns. työväenhuoltokysymys.

Teollisuuslehti 4/32

"Työväen huoltokysymys on viimeisen vuosikymmenen aikana muodostunut varsin tärkeäksi meidänkin maamme suurteollisuustoiminnassa. Niinpä eräät teollisuuslaitoksemme ovat alkaneet kiinnittää siihen siinä määrin huomiota, että on perustettu erityinen huoltotarkastajan toimi, jonka tehtäviin kuuluu pääasiallisesti työväenhuolto. Huolto-toiminta on käsittänyt sairashoidon, lastenhuollon, kerhotoiminnan, ammattikoulutusta sekä valistustoimintaa."

Teoll.lehti 6/32 Kymiyhtiön sivistyksellinen ja yhteiskunnallinen toiminta

"Henkisen kulttuurin alalta on mainittava ensinnäkin kouluopetuksen järjestäminen. Kymin ja Kuusankosken tehtaiden perustamisaikaan ei paikkakunnalla ollut vielä olemassa kansakouluja, puhumattakaan muista oppikouluista. Kymi-yhtiön johdon toimesta ruvettiin kuitenkin jo 1870-luvulla järjestämään paikkakuntalaisten lapsille jonkinlaista

kouluopetusta, jota hoitivat yhtiön ja lasten vanhempien yhteisesti palkkaamat opettajat. Pian tämän jälkeen yhtiö perusti ensimmäisen kansakoulun."

Teoll.lehti 1/32 Huoltotoiminnan järjestely ja toimintamuodot
Enso-Gutzeit Osakeyhtiössä

"Ryhdyttäessä nyt käsittelemään tarkistus- ja huoltotoimistolle kuuluvia eri huoltotoiminnan lajeja, täytyy ottaa huomioon, että sen ohjelman mukaan, mikä huoltotoimistolle on tässä suhteessa valmistettu, ei toiminta käsitä yksistään varsinaista työväestön huolto- ja suojelutoimintaa vaan koko yhtiön sisäisen sosiaalisen toiminnan kaikessa laajuudessaan. Niinpä toimintaan kuuluu vakuutusasiat, koulutus ja valistustoiminta, työväestön terveydellisiä oloja käsittelevät asiat, sosiaalinen lainsäädäntö jne... .. Huoltotoimiston tehtäviin kuuluu myöskin yhtiön ja työväestön asunto-olojen kehittäminen ja hoito. Asuntopolitiikassa on yhtiö ryhtynyt järjestämään työväestölle tilaisuuden päästä omakotitalon omistajiksi."

Toinen tärkeä korostus tämän kategorian piirissä on yritysten kanta, jonka mukaan ne omaehtoisesti pystyvät järjestämään samat työsuhde-, työllistämis-, yms. asiat, joita valtio heitä lain voimalla vaatii toteuttamaan:

Teoll.lehti 17/30

"Oikeamielinen asiantarkastaja voi helposti todeta sen, että meidän teollisuuslaitoksemme ovat kaikkea tunnustusta ansaitsevalla tavalla kukin paikkakunnallaan yrittäneet järjestää toimeentulomahdollisuuksia omissa töissään vikaantuneille ja ettei sota-invaliideilta ole myöskään kielletty töitä. Mutta ei ole järkevää pakottaa teollisuuttamme lain voimalla tähän järjestelyyn."

Kuitenkin todetaan, että jos yritysten kannattavuus uhkaa alentua valtion liiallisten verotoimenpiteiden takia on työväenhuoltopolitiikka se sektori, jolta ensimmäiseksi vähennetään resursseja:

Teoll.lehti 7/33 · " Mutta edellytyksenä on tuotannon tyydyttävä kannattavuus. Jos tämä verotuksen ansiosta käy heikoksi supistetaan

luonnollisesti ensimmäiseksi sellaisia menoja, jotka eivät ole suorastaan välttämättömiä. Siis: mitä suuremmat verot, sitä vähemmän liikenee tuotannolta varoja työväen asunto-olojen, ammattikasvatuksen, sivistyslaitoksen yms. kustannuksiin, jotka ovat periaatteessa vapaaehtoisia."

Yritysjohdon vastuuta koko yhteiskunnalle korostaa kategoria

"Yritysjohdo ja johtajisto". Tämä kuuluu MYTI:n¹⁾ piiriin.

Se sisältää ajatuksen, jonka mukaan yritysjohdo korostaa vastuutaan koko yhteiskunnalle eikä vain tietyille sidosryhmälle, esim. omistajille. Yleensä vastuu käsitetään taloudellisen toiminnan mahdollisimman tehokkaaksi toteuttamiseksi. Tutkituissa artikkeleissa tämä ajatus ilmeni sellaisissa lausumissa jotka korostivat yrittäjätyyppien merkitystä ja vastuuta taloudenpidosta, esim. Teoll.lehti 20/30:

"Sellaisten yrittäjätyyppien harteilla lepää suunnaton kansantaloudellinen vastuu. Jos he lyhytnäköisellä toiminnallaan ja itsekkyydellä johtavat yrityksiään, niin että näitä häikäilemättömästi rikastutetaan, vahingoittavat he samalla myös yleisetuja että myöskin omia yrityksiään, koska kaikki taloudellisen toiminnan haarat ovat toisistaan riippuvaisia kuten ruumiin jäsenet. Yrittäjän monipuoliseen ja vastuunalaiseen toimintaan nykyaikaisissa teollisuusvaltioissa sekaantuu valtio monilla aloilla suorasti ja epäsuorasti."

Yhteiskunnan palvelemisen ideaa kuvastaa seuraava sitaatti

Teoll.lehdestä 2/37:

"Yhteiskunnan palvelemisen aate sisältää paljon enemmän kuin koneellisen varustautumisen suunnitelman. Yrityksen johdon ja työnjohdon täytyy kyetä paljon enempäänkin kuin vain käsittelemään työmiehiä, sillä palveleminen sisältää ennen kaikkea sen että korkealaatuista työtä on suoritettava alhaisin kustannuksin hyvin palkatun työvoiman avulla. ... Yritys, joka yrittää ansaita niin paljon kuin vain on mahdollista, ei pääse pitkälle, ja samoin käy jokaiselle joka vain etsii palkkaa, mutta ei välitä työstä."

Edellisistä sitaateista käy ilmi, että yrityksen eräänä yhteiskunnan alasysteeminä ei tule maksimoida voittoa tai varallisuuttaan, jos

1) MYTI = moderni yritystoiminnan ideologia.

se haluaa säilyttää toimintaedellytyksensä pidemmän päälle. Lisäksi on oleellista riippuvuuden korostaminen. Yritys nähdään osana yhteiskuntaa, ja tämä osa on riippuvuussuhteessa kokonaisuuteensa.

Kategoria "yrityksen valistunut itsekkyyks" kuuluu moderniin ideologiaan. Se sisältää ajatuksen, jonka mukaan yrityksen kannattaa toimia valistuneen itsekkäästi. Tämän motiivin mukainen toiminta hyödyttää sekä yritystä että yhteiskuntaa.

Teoll.lehti 1/33. Vuoden 1933 tehtävät ja probleemit.

Kymi Oy:n toimitusjohtaja Einar Ahlman:

"Työnantajina täytyy yrittäjien, myöskin täällä kotimaassa, minun mielestäni ottaa huomioon työttömyys ja oman etunsa vuoksi teettää hyödyllisiä rakennus- ja muita töitä, kernaasti metsänparannustöitä, jotka muuten odottavat meitä tulevaisuudessa. Työt voidaan nyt teettää suhteellisen halvalla. Sitä paitsi keventää yrittäjä niiden avulla valtion ja kuntien taakkaa, joka sen pahempi lopulta rasittaa heitä itseään. Silä myöskin valtion lainat täytyy maksaa, uudet niin kuin vanhatkin, ja pitemmän päälle ei ole mahdollista, että yksityiset eri leireissä elävät valtion avustuksilla."

7.5.3. Valtion tehtävät yleisellä tasolla

Tämä teema käsittää asenteita valtion tehtäviin yleisellä tasolla yhteiskunnassa. Useista lausumista välittyvä näkemys, jonka mukaan vapaa kilpailu ja yrittäjäyys ei suinkaan ole syytä "taloudelliseen anarkiaan", vaan tämän aiheuttaa valtio jatkuvalla asioihin sekaantumisellaan. Talouden tila pysyisi vakaana, jos valtio rajoittaisi tehtävänsä mahdollisimman vähin, esim. oikeuslaitoksen ylläpitoon.

Teoll.lehti 2/30 "Jos yrittäjälle sanellaan palkkoja ja työaikoja, jotka eivät ole sopusoinnussa elinkeinoelämän todellisen tilan kanssa, vähentää se yrittäjän työvoimaa. Siitä johtuvat epäkohdat tulevat lopuksi yhteiskunnalle, sillä hinnankorotukset ja työttömyys ovat sen seurauksena."

... Mitä vallitsevaan taloudelliseen anarkiaan tulee... se johtuu pikemminkin juuri näistä sekaantumistoimenpiteistä, valtion alituisesta puuttumisesta asioihin...

Valtiovallan ja julkisen ohjauksen rajoitettua tehtäväkenttää vaatii seuraava lausuma: (1/32)

"... Jos valtiovalta rajoittaisi tehtävänsä siihen, mikä sille oikeastaan kuuluu erittäinkin köyhässä maassa, eli siis pääasiassa sellaisen oikeusjärjestyksen ylläpitoon, jonka suojassa yksityinen kansalainen voi vapaasti olla ja toimia, luonnollisesti edellytettynä että se tapahtuu rehellisesti ja loukkaamatta toisten samankaltaisten oikeutta ... niin pitäisi siitä olla seurauksena, että valtiovallan auktoriteetti palautuu ennalleen."

Marxismin vaaroista varoittaa Teoll.lehti 19/30:

"Työttömyysvakuutus heikentää elinkeinoelämän mahdollisuuksia järjestää kunnollisia työmahdollisuuksia kansalle... sen jälkeen odottaa vain marxismin kaipaama katastrofi...

Tässä teemassa painottui edelleen kategoria "Negatiivinen asenne sosiaalipoliittisiin uudistuksiin". Näin voidaan luonnehtia toista pääasiakokonaisuutta, joka ilmentää osaltaan negatiivista asennetta valtion toimenpiteitä kohtaan yhteiskuntatasolla.

Artikkeleista voidaan löytää tähän asennoitumiseen monia syitä:

- "Sosiaalipoliittiset toimenpiteet saattavat lamaannuttaa työntekijöiden työnhalua... ja näin..." (2/30)
- "Pakollinen työttömyysvakuutus johtaa työttömyyden lisääntymiseen sillä se aiheuttaa liian raskaan taakan kannettavaksi valtiontaloudelle, yksityisille ja teollisuudelle." (2/31)
- "Pakollisen sairausvakuutuksen käyttöönotto tulisi aiheuttamaan kaikenlaista siveellistä rähmettymistä ja teeskentelyä sekä sairauden kaikenlaista pitkittymistä." (Teoll.lehti 8/30)
- "Yleensä työttömyysvakuutuksen tarkoituksena on poistaa työttömyyden yksilölle tuottamat seuraukset ja tähän onkin hyvin huomionarvoinen seikka. Mutta vakuutusmuotoa on tässä sovellettu alalle, johon se ei sovi... kasvavat vakuutusmaksut, jotka heikentävät

yrityksiä pitää laittaa tuotantokustannusten tiliin, minkä johdosta niiden kilpailukyky alenee..." (Teoll.lehti 5/31)

- "Hallituksen taholta on viime aikoina julkisesti lausuttu, että sosiaalivakuutuksemme laajentamiskysymystä olisi vietävä eteenpäin... Työnantajien taholla kuitenkin katsottiin että sairausvakuutus, vaikka työnantajien maksamia maksuja täten rajoitettaisiinkin, muodostuisi liian rasittavaksi yrittäjille... eräissä maissa... oli vakuutus aiheuttanut kaikenlaista moraalista turmelusta, teeskenneltyä sairautta ja niin edespäin."

Lausumista välittyy käsitys, että sosiaalipoliittiset toimet (työttömyysvakuutus, sairausvakuutus), jotka ainakin osittain tulisivat työnantajien kustannettaviksi aiheuttaisivat negatiivisia seuraamuksia koko kansakunnan tasolla (lama, vararikot) sekä myös yksilötasolla (moraalinen turmellus).

7.5.4. Käsitys valtion tehtävistä talouden piirissä

Tässä teemassa tulivat kirjatuiksi kategoriat "Lama", "Fiskaalinen vastuu" sekä "Verotaakka". Näistä etenkin viimeksimainittu painottui (4 lausumaa). Myös kirjattiin lausumat luokkiin "Liiallinen budjetin kasvattaminen" sekä "Keynesiläisen talouspolitiikan epäileminen".

Teoll.lehti 4/31 näkee laman syyksi valtion sääntelytoimenpiteet: "Ja mikäli valtio itse toteuttaa säännöstelyjä... niin pula ei ratkea, vaan päinvastoin suurenee."

Fiskaalisen vastuun puutetta korostaa Teoll.lehti 8/30:

"Viimevuosina tehtyjen lukuisten sosiaalipoliittisten aloitteiden joukossa on epäilemättä sairausvakuutuslaki saanut osakseen suurinta mielenkiintoa... Lakiehdotusta laadittaessa ei kuitenkaan oltu kiinnitetty asianmukaista huomiota maan rahataloudelliseen kannattavuuteen."

Verotaakka nähdään uhkaksi yrityksille ja kansantaloudelle:

"Tärkein ehto yksityisen yritteliäisyyden kukoistukselle ja menestykselle on luonnollisesti että elinkeinoelämässä on mitä suurin työvapaus, eivätkä sitä häiritse korkeat verot eivätkä muut määräykset, jotka vaikeuttavat kehitystä ja heikentävät kilpailuvoimaa."
(19/30)

"Ala jolla korkean verotuksen vaikutukset tuntuvat erinomaisen herkästi on ns. työväenhuoltopolitiikka." (7/33)

"... Taloudellinen kehitys ei voi enää kestää sellaista uudistamisvauhtia, jonka hedelmät ilmenevät keskeytymättömässä budjetin kasvussa ja sellaisen laajuuden saavuttaneessa verorasituksessa kuin olemme saaneet kokea." (12/30)

7.5.5. Järjestäytynyt työvoima ja ammattiliitot

Kuten jo teoreettisessa osassa kyseistä tutkimusta määriteltiin, näkee traditionaalinen yritystoiminnan ideologia järjestäytyneen työvoiman ja ammattiyhdistysliikkeen jo periaatteellisena vaarana vapaalle yritteliäisyydelle, että myöskin kansantaloudelle. Tämä ilmenee myös seuraavista sitaateista:

"Missä sosialistisen työväenliikkeen demagogia on vaientanut elinkeinoelämän puolustajat... on työttömyyden kurjuus käynyt entistä pahemmaksi." (5/31)

"Työttömyysvakuutus... mutta toisaalta se antaa sosialistiselle työväenliikkeelle mahdollisuuden kasvaa itse yrityksiä voimakkaammaksi kun näiden antamaan palkkaan ei sillä hetkellä tyydytä, vaan sen sijaan yhteiskunnan säästövoimia käytetään hyväksi." (19/30)

7.5.6. Sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvot

Tässä teemassa tulee edelleen esille traditionaaliselle ideologialle tyypillinen arvopainotus (kts. s. 60). "Työetiikka" on esillä keskeisesti, samaten säästäväisyyttä korostetaan sekä vastuuntunnetta omasta itsestä. Tämä ilmentää "jokainen on oman onnensa seppä" ajattelutapaa, joka liittyy traditionaaliseen ideologiaan.

"Sosiaalipoliittiset toimenpiteet saattavat lamaannuttaa työntekijöiden työnhalua... ja edelleen näin vahingoittaa korkeampia eettisiä arvoja, nimittäin vastuuntunnetta omasta itsestä." (2/30)

"Mutta ainoastaan yksityinen yritteliäisyys ja työ yhtyneenä yksityiseen säästäväisyyteen voi muodostaa pääomaa."

"Jokainen henkilö joka ei tunne itseään sairaaksi, haluaa tehdä työtä ja elättää itsensä... ellei hänelle tätä työtä anneta on menettely hänen mielestään epäoikeudenmukainen... Tämä kysymys koskee koko yhteiskuntaa." (7/36)

"Työ ja yksistään työ antaa tarvikkeita ja tämä on se mitä kukin ihminen syvimmin tuntee. Useimmat tietävät ja käsittävät, että mitään ei voi saada ilmaiseksi. Sillä tavalla miten suoritamme osaksemme tulleen työn siten palvelemme maailmaa." (2/37)

7.5.7. Moraalisia periaatteita painottava yritystoiminnan ideologia

Moralistisia periaatteita painottava yritystoiminnan ideologia sekä moralistisia periaatteita painottava yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia menevät suurelta osin päällekkäin. Tämän vuoksi on MOYTI¹⁾ ja MYYV:n²⁾ ideologioita tarpeetonta erottaa toisistaan tässä yhteydessä. Lisäksi koska 1930-luvulta kerätystä aineistosta löytyi vain kaksi lausumaa, jotka viittaavat ko. ideologian mukaiseen toimintaan, ei liene tarpeen eritellä niitä toisistaan eikä myöskään hajoittaa niitä eri teemoihin, vaan ne voidaan esittää kokonaisuudessaan tämän otsikon alla.

Ensimmäinen lausuma, joka voidaan tulkita ilmaukseksi moraalisen vastuun ottamisesta tai vaatimisesta käsittelee työmahdollisuuksien tarjoamista työtä haluaville:

"... Ellei hänelle (työtä haluavalle) tätä työtä anneta, on menettely hänen mielestään epäoikeudenmukainen... Tämä kysymys koskee koko yhteiskuntaa... Vielä haluaisin mainita yhden seikan, jolle kylmässä liikelaskennassa ei löydy sijaa: moraalinen velvollisuus koko

1) Moraalinen yritystoiminnan ideologia.

2) Moraalisia periaatteita painottava yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia.

yhteiskuntaa ja ennen kaikkea työntekijää kohtaan. Käsitykseni mukaan ovat teollisuuden harjoittajat yleensä tietoisia tästä vastuusta eivätkä halua siitä vetäytyä..." (7/36)

Myös toinen sitaatti korostaa työnantajien moraalista velvollisuutta järjestää työtä:

"Näiden työkykynsä osittain menettäneiden ja osittain säilyttäneiden sotainvalidien kohtaloa voivat maamme teollisuustyönantajat omalta kohdaltaan lieventää ottamalla ja sijoittamalla heitä ennakkoluulottomasti töihin... mikäli ei ole ilman muuta selvää mihin työhön invalidi soveltuu on tarpeen järjestää kokeilua ja koulutusta... Kysymys on tärkeistä sosiaalisista ja yksiköllisistä arvoista joita ei ole vara menettää."

Yhteenveto: Yritystoiminnan ideologiat 1930-1940

Eri teemaryhmissä kaksi painotetuinta teemaa olivat
"Valtion tehtävät yleisellä tasolla" (20)¹⁾, 38,5 %²⁾
"Yritysten toiminta" (13), 25 %

Teemassa "Valtion tehtävät yleisellä tasolla" painottui traditionaalinen yritystoiminnan ideologia, jossa kaksi edustetuinta kategoriaa olivat:

- Negatiivinen asenne valtion määäämiä ja vaatimia sosiaali- poliittisia toimia kohtaan (10), 19,2 %
- Negatiivinen asenne valtion kontrolliin ja säätelyyn (7), 13,5 %

Tiivistelmä teeman sisällöstä: Valtio on syypää lamaan jatkuvalla sekaantumisellaan yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin asioihin. Valtion olisi rajoitettava tehtävänsä mahdollisimman vähiin.

Sosiaalipoliittiset toimet aiheuttavat mm:

"työnhakijoiden työnhulun lamaantumista"

"siveellistä rähmettymistä ja teeskentelyä"

"yritysten kilpailukyvyen alenemista"

"ne rasittavat yrittäjiä ja aiheuttavat moraalista turmellusta"

Teemassa "Yritysten toiminta" painottui traditionaalinen yritys- toiminnan ideologia. Tässä teemassa kaksi edustetuinta kategoriaa olivat:

"Työnantaja vastuun paternalistiset muodot" (7), 13,5 %

"Vapaan yrittäjyyden puolustus" (3), 5,8 %

Modernia ideologiaa edustivat:

"Yritysjohto ja johtajisto" (2), 3,9 %

"Yritysten valistunut itsekkyyys" (1), 1,9 %

Tiivistelmä teeman sisällöstä: Voitonpyynti, yritteliäisyys, aloitteet korostuvat. Nämä nähdään kytkeytyneenä muihin

1) Sulussa oleva luku ilmoittaa lausumien määrän.

2) Prosenttiluku kertoo lausumien prosenttisen osuuden lausumien kokonaismäärästä (119).

yhteiskunnallisiin oikeuksiin, kuten työhönotto- tai omistus-oikeuteen. Yksityinen yritteliäisyys nähdään yhteiskunnallisen tasapainotilan säilymisen ehtona.

Työväen huoltokysymys on keskeisesti esillä.

Tässä ilmenee kanta, jonka mukaan yritykset omaehtoisesti pystyvät järjestämään työsuhte-, työllistämisen- ja työväen sosiaaliset asiat eikä valtion heitä tarvitse velvoittaa tähän lain voimalla. Kuitenkin kannattavuuden uhatessa heikentyä esim. valtion liiallisten verotoirenpiteiden vuoksi on työväenhuoltopolitiikka se alue, jolta ensimmäiseksi vähennetään resursseja.

Yritysjohdo ja johtajisto -kategoria korostaa yritysjohdon ja yrittäjien vastuuta koko yhteiskunnalle eikä vain yhdelle sidosryhmälle, kuten esim. omistajille. Yritysten valistunut itsekkyyden painottaa yritysten ja yhteiskunnan edun yhtenevyyttä. Yrityksen etu voidaan toteuttaa yhteiskunnan edun kautta.

Teemassa "Valtion tehtävät talouden piirissä" painottui kategoria: "Liiallinen verotus" (4), 7,7 %

Tiivistelmä teeman sisällöstä: Valtion toteuttama liiallinen verotus nähdään vaaraksi yritysten menestymiselle sekä myös koko kansantaloudelle. Lisäksi:

"Taloudellinen kehitys ei kestä budjettien paisutusta"

"Taloudellisena politiikkana työttömyysvakuutus on täysin epäonnistunut"

"Valtion säännöstelyjen seurauksena on lama"

Teemassa "Sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvot" painottui kategoria:

"Työetiikka" (4), 7,7 %

Tiivistelmä teeman sisällöstä: Useissa lausumissa työn tekeminen ja sen arvosteleminen on keskeisesti esillä. Tähän liittyen korostetaan säästäväisyyttä sekä vastuuntunnetta omasta itsestä.

Teemassa "Suhtautuminen järjestäytyneeseen työväkeen ja ammattiliittoihin" painottui ammattiliittojen ja työväen järjestäytymisen vastustaminen. Nämä koettiin uhkaksi yhteiskunnan ja kansantalouden hyvinvoinnille. (2), 3,9 %

Teemassa "Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet" painotui usko markkinavoimien toimintaan ja vapaaseen yrittäjyyteen. "Usko markkinavoimien toimivuuteen" (2), 3,9 %

Tiivistelmä teeman sisällöstä: Talouden ja yhteiskunnan toimintaperiaatteiden toimivuudessa nähdään tärkeänä vapaa kilpailu. Sen sijaan mitään välttämätöntä tai tarpeellista ei nähdä siinä ajatuksessa, että valtio ohjailisi yritysten toimintaa.

Moraalisia periaatteita painottavaa yritysideologiaa edustavia lausumia havaittiin kaksi (2) kappaletta eli 3,9 % lausumien kokonaismäärästä. Näissä kummassakin painotettiin työnantajien moraalista velvollisuutta järjestää työtä työttömille.

Seuraavassa taulukossa on esitetty lausumien määrän jakautuminen eri ideologioihin:

	f	f%
Traditionaalinen yritystoiminnan ideologia	46	88,5
Moderni yritystoiminnan ideologia	4	7,7
Moraalisia periaatteita painottava yritystoiminnan ideologia	2	3,9
Yhteensä	52	100

Taulukko 3. Lausumien määrä eri teemaryhmissä ja kategorioissa: numeerinen tarkastelu; 1930-1940

	f	f%	f Σ	f% Σ
Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia				
- usko markkinavoimiin	2	3.9		
moderni yritystoiminnan ideologia	ei lausumia			
Yritysten toiminta				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia			10	19.2
- vapaan yritteliäisyyden puolustus	3	5.8		
- työnantajavastuu	7	13.5		
moderni yritystoiminnan ideologia			3	5.8
- yritysjohto ja johtajisto	2	3.9		
- yritysten valistunut itsekkyyks	1	1.9		
Valtion tehtävät yleisellä tasolla				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia			19	36.5
- negatiivinen asenne valtion kontrolliin ja säätelyyn	7	13.5		
- valtion rajoitetut tehtävät	1	1.9		
- negatiivinen asenne valtion määräämiä ja vaatimia sosiaalipoliittisia toimia kohtaan	10	19.2		
- kommunismi, marxismi, sosialismi	1	1.9		
moderni yritystoiminnan ideologia			1	1.9
- yritysten ja valtion yhteistyö	1	1.9		

	f	f%	f Σ	f% Σ
Valtion tehtävät talouden piirissä				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia			8	15.4
- lama	1	1.9		
- fiskaalisen vastuun puute	1	1.9		
- verotaakka	4	7.7		
- keynesiläisen talouspolitiikan epäileminen	1	1.9		
- budjettien liiallinen paisutus	1	1.9		
moderni yritystoiminnan ideologia	ei lausumia			
Järjestäytynyt työvoima ja ammattiliitot				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia			2	3.9
- työväen järjestäytymisen vastustus	1	1.9		
- ammattiyhdistysliike on vaara vapaalle yrittäjyydelle	1	1.9		
moderni yritystoiminnan ideologia	ei lausumia			
Sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvot				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia			5	9.6
- työetiikka	4	7.7		
- säästäväisyys	1	1.9		
moderni yritystoiminnan ideologia	ei lausumia			
Moraalisia periaatteita painottava yritystoiminnan ideologia	2	3.9	2	3.9
	52	100		

7.6. Työnantajalehtien välittämä kuva yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta 1930-luvulla

Kuten jo aikaisemminkin olen todennut, ovat yhteiskunnallisen vastuun käsite ja sen ideologia enemmänkin implisiittisesti kuin eksplisiittisesti esillä tutkitussa aineistossa. Tähän on tietenkin useita syitä, joista eräs tärkeimpiä varmaankin on se, että yrityksen yhteiskunnallinen vastuun käsite kielellisenä terminä ei ollut vakiintunut käyttöön vielä 1930-luvulla. Tämän vuoksi onkin "tulkinnan" kautta pyrittävä löytämään tiettyä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitystä edustavat ainekset. Tämä tapahtuu siis edellä esitetyissä luvuissa muodostetun viitekehyksen avulla. Tässä kappaleessa tyydyn kuitenkin vielä pohtimaan niitä piirteitä ja keskeisiä periaatteita, joita lausumista voidaan havaita koskien yrityksen yhteiskunnallista vastuuta. Tässä siis ei vielä esitetä syntetisoivia johtopäätöksiä. Tämä tapahtuu vasta tutkimuksen lopussa, jolloin on jo tutkittu ja esitetty myös 1970-luvun lausumien analyysi.

Yhteenvedonomaaisesti ja pääasiallisen tutkimustuloksen lyhyesti todeten voi todeta, että työnantajalehtien välittämä kuva ja käsitys yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta on pitkälti traditionaalisen yritysideologian kaltainen. Yrityksen tehtävät nähdään markkinasopimusmallin mukaisina sekä niiden toiminnot synteettisen määrittelyn mukaisina. Artikkeleista välittyy näkemys, jonka mukaan vain kannattavasti toimiva ja voittoa tavoitteleva yritys voi kantaa taloudellisen vastuunsa yhteiskunnassa. Huomattavaa on, että "teoreettista käsitettä": Maksimoida voittoa ei tällöin käytetä, vaan puhutaan voiton tavoittelusta, kannattavuudesta jne. Yhteiskunnallinen vastuu siis käsitetään taloudellisen vastuun täyttämiseksi.

Huomionarvoinen seikka on edelleen, että yhteiskunnallisen vastuun aloja ei eksplisiittisesti erotella toisistaan. Ainoastaan työnantajavastuu voidaan erotella omaksi alueekseen.

Valittujen artikkeleiden lausumista voidaan havaita, että yritys-elämä käsittää työnantajavastuunsa paitsi pelkästään palkanmaksamisena ja työsopimukseen perustuvana vastuuna myös sellaisille

alueille ulottuvana, jota nykyään voidaan pitää talouselämän ulkopuolelle kuuluvana. Tätä kutsutaan patriarkaaliseksi malliksi. Työntantajavastuu käsitettiin 1930-luvulla työväenhuoltovastuun erilliseksi osa-alueeksi. 1930-luvulla sosiaalipolitiikka oli kehittymättömpää ja sellaiset sosiaaliset tehtävät, jotka nyt ovat yhteiskunnan toimesta järjestettyjä, olivat tuolloin yritysten vapaaehtoisen toiminnan varassa. Yritys saattoi järjestää koko työväelleen asunnot, terveydenhuollon ja koulutuksen jne. Laki ei yrityksistä tällaiseen toimintaan velvoittanut, vaan yritykset jo pelkästään omien intressiensäkin vuoksi ottivat tällaista sosiaalista vastuuta. Tällöin suhde työntekijöihin ja yrityksen toimintaympäristöön oli dominoiva ja patriarkaalinen. Yritys auttoi työntekijöitä esim. järjestämällä heille sosiaaliturvan, mutta samalla vaati lojaalisuutta yritystä kohtaan.¹⁾

Edelliseen liittyvä korostus, joka artikkeleista ilmenee on yritysten omaehtoisen toiminnan korostaminen kun on kyse sosiaalisten asioiden hoitamisesta. Yritykset korostavat, että ne haluavat ja pystyvät hoitamaan omilla resursseillaan työväen sosiaaliset asiat ilman valtion pakotusta. Lakiteitse määrätty sosiaalisten asioiden järjestäminen katsottiin kaikkien osapuolten kannalta huonoksi ratkaisuksi.

Toinen tärkeä asiakokonaisuus on yrityselämän käyttämä argumentointi kun on kyse yritysten toiminnan legitimaatiosta. Tämä tarkoittaa sitä tapaa, jolla yrityselämä pyrkii oikeuttamaan toimintansa periaatteet muun yhteiskunnan silmissä. 1930-luvulta olevissa artikkeleissa tämä tapahtuu perustelemalla kannattavan yrityksen hyödyllisyys muulle yhteiskunnalle.

Lausumista välittyä edelleen näkemys, jonka mukaan yksityinen yritys on toimivan talouden perusedellytys. Se huolehtii perustehtävänsä täyttämisestä eli tavaroiden ja palvelusten tuottamisesta. Tämä on samalla sen taloudellinen ja yhteiskunnallinen päävastuu. Kun

1) Kts. myös Koistinen, P.: Modernisation of production and the change of function in labor force and social policy. (1985) s. 5.

yrittäjä tavoittelee voittoa ja sille luodaan tähän myös edellytykset on se täyttänyt yhteiskunnallisen vastuunsa.

Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on muodostaa pääomaa, toimia yrittäjästä ja harrastaa voitonpyyntiä. Lausumissa todettiin:

Yrityksen tehtävänä on:

..."luoda taloudellista pääomaa"

..."tuotannontekijäin hyväksikäyttöä" tai

..."progressiivinen pääoman muodostus tekee mahdolliseksi valmistaa taloudellisesti paremmat olot..."

Ehkä hieman yllättävänä poikkeuksena voidaan pitää yritysjohtajan laajennettua vastuualuetta korostavia lausumia. Näissä korostettiin vastuuta koko yhteiskunnalle eikä vain yhdelle tietylle sidosryhmälle. Yleensä vastuu käsitettiin artikkeleissa yrityksen taloudellisen funktion toteuttamiseksi. Lausumista käy ilmi, että yrityksen eräänä yhteiskunnan osana ei tule pyrkiä voittoon yhteiskunnan edun kustannuksella mikäli se haluaa säilyttää toimintaedellytyksensä pidemmän päälle. Näissä lausumissa yritys nähdään osana yhteiskuntaa, joka on riippuvainen tästä yhteiskuntakokonaisuudesta.

Lisättäköön vielä, että moraalista vastuuta korostavat lausumat tulivat esille työnantajavastuun yhteydessä. Kummatkin lausumat korostivat työnantajien moraalista velvollisuutta järjestää työtä "sitä haluaville...", "sekä myös vikaantuneille (sotainvalideille)".

7.7. Yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat vuosina 1972-1982: Artikkelien analyysi teemoittain

- Ekskursio suomalaiseen yhteiskuntaan ja talouteen 1972-1982¹⁾

1970-luvulla tultaessa suomalainen yhteiskunta oli oleellisesti erilainen kuin 1930-luvulla. Suomi oli tällä aikavälillä kokenut kaksi sotaa sekä murroksen maatalousyhteiskunnasta pitkälle teollistuneeksi valtioksi. Myös yritysten ja yhteiskunnan välisissä suhteissa oli tapahtunut muutoksia, teollisuuden toimialat olivat lisääntyneet määrällisesti ja monipuolistuneet. Yritysten lukumäärä oli kasvanut samoin kuin yritysten kokokin. Maatalous oli luovuttanut työvoimaa teollisuudelle ja kaupalle, jotka nyt tuottivat suurimman osan kansantuotteesta. Myös työväen ja työnantajien suhteet olivat muuttuneet, 1970-luvulla alkoi ns. tulopolitiikan kausi. Tälle oli ominaista kokonaisratkaisut, joilla pyrittiin turvaamaan reaaliensioiden suotuisa kokonaiskehitys. Näihin liittyivät ns. sosiaalipaketit, lisäksi toteutettiin mm. määräykset vähimmäispalkkajärjestelyistä. Suhdanneverolaki, työeläkkeiden perustaminen, yritysdemokratialainsäädäntö, työsuojelulaki kehitettiin.

Myös 1970-luvulle oli tyypillistä (kuten myös 1930-luvullakin) että tällöin vallitsivat jyrkät suhdannevaihtelut. Vuoden 1971 taloudellista taantumaa seurasi vuosina 1972-74 voimakas inflaatio sävyttämät nousukausi. Jo vuonna 1975 oltiin kuitenkin öljyn hinnan rajujen korotusten vuoksi syvimmässä ja vaikeinmassa lamakaudessa sitten toisen maailmansodan. Tästä öljykriisin laukaisemasta paikallaan polkevan taloudellisen kasvun kaudesta selvittiin vasta 1979. Devalvaatio ja suhdanteiden paraneminen johtivat 1970-luvun alussa hyvään työllisyyskauteen ja paikoittain ja aloittain esiintyi jopa työvoimapulaa. Kuitenkin vuodesta 1975 alkoi työttömyys rajusti kasvaa ja nousu tammikuussa 1979 200 000 työttömään eli 8.5 %:iin. 1980-luvun alussa määrä vakiintui 140 000 ja 170 000 välille.

1) Lähde: Ahvenainen et al.: Suomen taloushistoria osa II.

Myös tuottavuuden kasvu oli tyypillistä 1970-luvulle, teollisuuden kasvu perustuikin enemmän tuottavuuden kuin työllisyyden kasvuun. Näinhän oli ollut myös jo 1930-luvulla, mutta tuottavuuden kasvun merkitys tuotannon kasvattamisessa oli toisen maailmansodan jälkeen vielä korostuneempaa kuin maailmansotien välisenä aikana. Voimistunut kansainvälinen kilpailu lienee ollut tärkein syy tuottavuuden kasvuun. Sen taustalla olivat tuotannon pääomavalttaistuminen ja koneistuminen, tiedon tason nousu ja teollisuuden rakennemuutokset.¹⁾ Toinen tärkeä rakennemuutos oli kaikkein pienempien teollisten käsityön toimipaikkojen osuuden määrän väheneminen. Yritysmuotona osakeyhtiö oli vallitseva Suomen teollisuudessa koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan. Myös valtion yhtiöillä oli tärkeä asema Suomen teollisuudessa, näiden määrää lisättiin koko toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.

Suomen kuten muidenkin teollistuneiden maiden talouksille oli tyypillistä julkisen vallan, ts. valtion ja sosiaaliturvarahastojen sekä kuntien, että kuntainliittojen nousu keskeiseksi osaksi koko kansantaloutta. Kehityssuunta on johtanut siihen, että julkisella vallalla on muitakin tehtäviä kuin vastata sen piiriin syystä tai toisesta kuuluvasta tuotannosta. Julkinen talous toimii mm. pääomamarkkinoilla sekä talouselämän toimintojen säätelijänä ja säännöstellijänä.

Myös yritysten ja yhteiskunnan suhteet olivat muuttuneet huomattavasti jos verrataan 1970-lukua esim. 1930-lukuun. Yrityksen ja yhteiskunnan suhteet olivat pääasiallisesti muuttuneet siihen suuntaan, että yritysten oli ollut pakko huomioida yhä enenevässä määrin myös yhteiskunnan virallisten ja epävirallisten painotusryhmien vaateita. 1970-luvulle tultaessa olivat ympäristön saastumisongelmat kehittyneet siihen pisteeseen, että yritysten ja etenkin puunjalostus-

1) Toisen maailmansodan jälkeinen elinkeinorakenteen muutos on ollut epäilemättä rajuin muutos Suomen yhteiskunnan historiassa. Samalla se oli nopeimpia koko Euroopassa. Kun vielä 1940 alkutuotanto työllisti 64 % väestöstä, v. 1975 tämä osuus oli enää 14 %. Vastaava kehitys oli vaatinut kaksinkertaisen ajan Ruotsissa. Hyvällä syyllä voi sanoa, että Suomi oli maatalousmaa sodan päättyessä. 1970-luvun lopulla voidaan puhua jälkiteollisesta ja kaupungistuneesta yhteiskunnasta jossa suurin osa työvoimaa toimi palvelualoilla.

teollisuuden oli otettava vakavasti saastumisongelma. Näitä ympäristöhaittoja on pyritty rajoittamaan pääasiassa erilaisilla laeilla, joista keskeisimpiä ovat:¹⁾

- Vesilaki ja asetus
 - Asetus vesien suojelua koskevista ennakkotoimenpiteistä
 - Laki ja asetus merien pilaantumisen ehkäisemisestä
 - Jätehuoltolaki ja asetus
 - Ilmansuojelulaki
- jne.

Toisaalta myös yleinen mielipide ja erilaiset toimintaryhmät pyrkivät saamaan vaateitaan lävitse myös muuten kuin lakiteitse.

Myös kuluttajansuoja sekä yritysdemokratia olivat keskeisiä "yhteiskunnallisen osallistumisen" muotoja, joihin yritysten oli sopeuduttava. Toisaalta yhteiskunnallinen kehitys sekä ns. modernisaatio oli johtanut siihen, että yritys joka kenties oli aiemmillä vuosikymmenillä ollut esim. tietyn paikkakunnan pääasiallinen työllistäjä ja huolehtinut muistakin toiminnoista kuten työläisten asunnoista ja koulutuksesta jne., oli tilanteessa, jossa se joutui irtisanomaan työntekijöitä sekä siirtämään yhteiskunnallisia toimintojaan hyvinvointivaltion kontollee; oli siirrytty paternalismista modernismiin. Tällöin heräsi usein kysymys mikä on yrityksen sosiaalinen vastuu työntekijöitään ja ympäristöön kohtaan.

1) Routamo, E.: Vastuu teollisuuden ympäristövaikutuksista.
TKL-Palvelu, s. 10.

7.7.1. Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet

Tässä teemassa painottui kaksi kategoriaa:

"Usko markkinavoimiin", joka ilmentää traditionaalista ideologiaa (7 lausumaa) sekä taloutta ja yhteiskuntaa sosiaalisena systeeminä korostava "Sosiaalisen järjestelmän näkökulma" - modernia yritystoiminnan ideologiaa ilmentävä kategoria (8 lausumaa).

Kategoriassa "Usko markkinavoimiin" tuli esille voimakas voiton tavoittelun ja sen hyväksyttävyyden korostus. Yrityselämä kokee, että voitto on liian negatiivisen arvovarauksen omaava käsite...

esim. Teollisuuslehti 2/74 "...paljon parjattu voitto on tehdyn suorituksen laadun valvontavälineenä ja uuden pääoman oleellisena varmistajana täysin oikeutettu."

Lisäksi korostettiin voittojen yhteiskunnallista merkitystä:

Työnantaja 4/72 "...Ellei voittojen anneta vaikuttaa ja niitä hyväksytä jää sitäpaitsi voittojen yhteiskunnallinen tarkoitus saavuttamatta. Eräs tärkeimmistä on se, että ne suuntivat kehitystä parhaaseen mahdolliseen resurssien käyttöön. ... Voitto tuottava yritys on varma työllistäjä ja palkanmaksaja... yritysten tulisi toimia kannattavasti ilman julkisen vallan jatkuvaa tukea. Tuki on paikallaan vain tietyissä vaiheissa, kuten esimerkiksi yritystä perustettaessa" (Työnantaja 22/79). Myös Teollisuusviikko 11/82, "...Teollisuus ei Suomessa halua kainalosauvoja", painottaa teollisuuden toivetta tulla toimeen omillaan.

Motiivina tulee esille oman intressin keskeisyyttä painottava sävy:

Teollisuus 11/79 "...Taloudelliseen toimintaan kuuluu osallistuvien kesken etuilu. Ei kukaan eikä mikään ole koskaan esittänyt, että tuotantoon pitäisi yrittäjänä ottaa osaa hyväntekeväisyydestä.

Ponnistelusta pitää vaatia korvaus."

Lopuksi voi todeta, että kategoria "Usko markkinavoimiin" tulee esille melko samalla tavalla kuin aiemmin esitetty Suttonin ja Schaeferin määrittely. Voittoa korostetaan taloutta ohjaavana elementinä, joka allokoii resursseja parhaalla mahdollisella tavalla; "...voitto on markkinatalouden suunnitteluvirasto".

Kategoriaan "Sosiaalisen järjestelmän näkökulma" luokiteltiin lausumat, jotka korostavat yrityksen ja yhteiskunnan vuorovaikutuksellista luonnetta. Lausumista käy ilmi, että yritykset ja teollisuus kokevat olevansa osa ympäröivää yhteiskuntaa..." Esim. Teollisuusviikko 3/82 toteaa: "Koska teollisuus on osa yhteiskuntaa, ei se myöskään saa eikä voi irrottautua yhteiskunnallisesta osallistumisesta... tulevaisuuden ongelmana on miten teollisuus pystyy riittävästi kasvattamaan vaurautta, jotta yhteiskunnan hyvinvoinnin kehittäminen voitaisiin toteuttaa... tällöin tulisi kehittää entistä kiinnostuneemmin teollisuuden kasvun peruspilareita: kansainvälistä kilpailukykyä ja toiminnan kannattavuutta." Työnantaja 22/77: "...Yksittäinen liikelaitos ei ole saareke..." Lisäksi tulee esille yhteistyöntarve: Työnantaja 15/76 "Tämä (yhteistyön) tarve on yhtä ilmeinen niin valtion kuin kuntienkin sekä elinkeinoelämänkin välillä, joka työskentelee niiden alueella."

Keinoksi, jolla teollisuus voi hoitaa oman osansa, se kokee kannattavan toiminnan mahdollisuuden välttämättömyyden: "Kannattavan toiminnan ylläpito on ensisijaista vastuun kantamista. Tehtaanportille ei voida vetää rajaa ja sanoa, että tässä loppuu tehdas ja tässä alkaa yhteiskunta. Yrityksen ja yhteiskunnan välinen työnjako ei ole nykyään yksiselitteinen." (Teoll.viikko 6/81)

Teollisuuslehti 12/75 "Viimeaikaista yhteiskunta- ja elinkeinopoliittista keskustelua seurattaessa tulee väistämättömästi mieleen, että yritykset kokevat ympäröivän yhteiskunnan vain toimintaansa häiritsevänä, ikuista riesaa aiheuttavana väliintulijana... on kuitenkin kiistatonta, että sovittamattomassa ristiriitatilanteessa yritykset joutuisivat auttamatta häviölle mikäli ongelmia aletaan ratkoa jatkuvan väittelyn avulla... Yritysjohtajien tulisi irrottautua yksisilmäisestä tarkastelutavasta ja katsella yhteiskuntaa ja elinkeinoelämän vaikutusta mahdollisimman avarasti ja ennakkoluulottomasti."

Lopuksi voi vetää huomiota yhteen ja todeta, että tietynlainen systeeminäkökulma tulee esille työnantajalehtien artikkelien lausumista. Eksplisiittisesti tämä ei kuitenkaan tule ilmi, esim. tiettyjä systeemikäsitteitä ei käytetä. Kuitenkin lausumista käy ilmi yhteiskunnan kokonaisyhteisyyden korostus, joka voidaan tulkita omalta osaltaan yritysten omassa intressissä olevaksi ja yritysten oman edun kanssa yhteneväksi tilaksi. Toisaalta on huomattava, että tiettyjä konfliktitilanteita ei käsitellä lausumissa ollenkaan. Tällöin ei voida näiden lausumien perusteella sanoa, mikä kanta lehdistä ilmenisi, jos konfliktit yritysten ja yhteiskunnan välillä todettaisiin mahdollisiksi tai joskus jopa väistämättömiksi.

Toiseksi on vielä maininnan arvoista, että seuraaviin hypoteettisesti asetettuihin kategorioihin ei tullut lausumia. Näitä olivat:

- "Monopoliin pelko ja vastustus" sekä
- "Valtion rooli talouden johtajana" (jossa olisi toivottu valtion aktiivisempaa roolia systeemijohtajana) puuttuivat kokonaan artikkeleista.

7.7.2. Yritysten toiminta

Tässä teemassa tulevat esille seuraavat kategoriat:

- Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on ensisijassa kannattavan toiminnan ylläpito, 4 lausumaa
 - Yrityksen tulee täyttää vain lain sille asettamat sosiaaliset velvoitteet, 1 lausuma
 - Vapaan yrittäjyyden puolustaminen, 3 lausumaa
- Nämä kaikki on katsottu ilmentävän traditionaalista yritysideoologiaa.
- Muutos yhteiskunnassa, 3 lausumaa
 - Yrityksen johtajisto "luottomiehenä", 1 lausuma
 - Työnantajavastuu, 10 lausumaa
 - Ympäristövastuuasiat, 8 lausumaa
 - Kuluttajansuoja-asiat, 4 lausumaa

Nämä ilmentävät moderneja käsityksiä yrityksen ideologiasta.

Tähän ideologiaan kuuluvat vielä seuraavat kategoriat, jotka käsittelevät eksplisiittisesti yrityksen yhteiskunnallista vastuuta.

Nämä käsitellään tarkemmin otsikon "Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun" alla:

- a) Yritys ottaa vapaaehtoisesti jonkin tyyppistä vastuuta
- b) Yrityksen päämäärä on pyrkiä mahdollisimman suureen pitkän tähtäyksen voittoon, mutta myös muita tavoitteita tunnustetaan.

Kategoria "Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on kannattavan toiminnan ylläpitoa" tuo esiin ensimmäistä kertaa nyt analysoinnin kohteena olevissa artikkeleissa eksplisiittisesti käsitteen "yrityksen yhteiskunnallinen vastuu". Tämä kategoria on luokiteltu ja katsottu kuuluvan traditionaaliseen ideologiaan, koska pelkkä kannattavaan toimintaan pyrkiminen ei vielä edusta, kuten aiemmin määriteltiin, laajempaa käsitystä sosiaalisesta vastuusta: Teoll.lehti 10/77: "Yritysten vastuu? Yhdyn siihen käsitykseen, että yritysten tulee kantaa vastuu työllisyystilanteesta samoin kuin koko taloudellisesta tilanteesta. Silti yritysten ensisijaisena velvollisuutena on turvata ja ylläpitää toimintansa jatkuvuus. Yrityksen vastuu edellyttää jatkuvuuden turvaamista. Jos työsuhdeturvalla tarkoitetaan sitä, että jäädytetään väkeä yrityksiin, otetaan suuria riskejä, tätä en hyväksy. Se ei ole yhteiskunnallisestikaan perusteltua."

Samaa suppeampaa käsitystä yhteiskunnallisesta vastuusta edustaa kategoria "Yrityksen tulee täyttää vain lain sille asettamat velvoitteet". Tässä kannassa on ideana legalistisen tulkinnan mukainen käsitys yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta, joka siis korostaa että yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on pelkästään lain kautta tulevien velvollisuuksien hoitamista:

Työnantaja 23/80 "Kunta ei ole yritystoiminnan rahallinen tukija tai takauksien myöntäjä, vaan yritystoiminnan yleisten edellytysten luoja... Peruslähtökohtana on se, että yrityksiä ei rasiteta yhteiskunnan velvollisuuksiin kuuluvilla tehtävillä. Yrityksille tulisi suoda mahdollisuudet satsata panoksensa tuotantoon."

Myös "Vapaan yrittäjyyden puolustus" on 1970-luvullakin vielä edustettuna: Teoll.lehti 3/72: "... paljon sellaista mikä oli aikaisemmin virallisten elinten määräysimplussien varassa on jo siirtynyt yritysten tehokkaaseen ja joustavaan hoitoon. Vapaan yrittäjyyden

joustavuus mahdollistaa että homo economicus muuttuu vähitellen homo humanukseksi". Teoll.viikko 3/81: "Teollisuuden järjestöt korostavat yrittämiseen liittyvää vapautta myös ympäristönsuojelussa."

Oman mielenkiintoisen osaryhmänsä muodostavat juuri 1970-luvulla aktualisoituneet yrityksen ja sen ympäristön suhdetta käsittelevät aiheet. Näitä ovat ympäristövastuu sekä kuluttajansuoja-asiat. Myös työnantajavastuu on keskeisesti esillä. Nämä kaikki edustavat modernia yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiaa.

Työnantajavastuun alue on monimuotoistunut huomattavasti sitten 1930-luvun. Teksteistä voi päätellä, että sen ala on tullut moniulotteiseksi. Se on muuttunut paternalistisesta muodostaan pitkälti useisiin eri muotoihin, joita voivat olla esim. työsuhdepoliittinen, työpaikkapoliittinen, työntekijäin suojelu ja työvoimapoliittinen vastuu. Myötävaikuttaminen ja yritysdemokratia ovat tulleet keskusteluun pysyvästi mukaan. Työnantaja 11/72 "Vuorineuvos Hästö totesi, että meidän tapamme täällä Suomessa johtaa yritystä ei enää muutaman vuoden kuluessa ole oikea... Sellaiset käsitteet kuin myötävaikuttaminen ja yritysdemokratia ovat meille outoja, mutta vaikka kokeilutoiminta onkin näillä alueilla lakannut olemme vielä kaukana Ruotsin kokemuksista ja saavutuksista."

Toinen mielenkiintoinen näkökanta on yrityksen toiminnan jatkuvuuden ja työllistämisen välinen suhde. Useista lausumista ilmenee että voitto, kannattavan toiminnan ylläpitäminen, jatkuvuuden turvaaminen nähdään yritystoiminnan ensisijaisena tavoitteena. Työllisyyden hoito käsitetään tämän ensisijaisen tavoitteen toteuttamisen seuraukseksi: kannattava toiminta on työllisyyden hoitamisen välttämätön ehto:

TA 4/73 Työllisyysvastuut, pääkirjoitus.

"Jos yritysten työllistämismahdollisuudet heikkenevät tulisi tulkita tämän kehityksen syitä ja kysyä, onko valtiovalta turvannut yritystoiminnan ja työllisyyden edellytykset niin kuin pitäisi. Eivät työnantajat kiistä omaa vastuutaan työllisyydestä. Mutta heidän ensisijaisena velvollisuutenaan on kantaa huolta yritysten toiminnan

jatkuvuudesta ja yritysten jatkuvasta kehittämisestä. Elleivät ne näin tee, heidän yritystoimintansa lakkaa ja tulee työttömiä."

TA 4/73 Aarne Saharinen: Sopimusratkaisuilla on myös työllisyysvaikutus.

"Yritysten velvollisuudeksi on katsottava ensisijaisesti huolehtiminen toimintansa jatkuvuudesta ja jatkuvasta kehittämisestä, jotta ne voivat ylläpitää työllisyyttä ja turvata työntekijöidensä toimeentulon ja sen kasvun... Kuitenkin ne puitteet, joissa yritykset joutuvat toimintaansa kehittämään määräytyvät yritysten ulkopuolelta. Mikäli nämä kehitysedellytykset puuttuvat, ei vastuuta voida laskea yrityksille."

Seuraava lausuma kuvaa työnantajavastuun paternalistista versiota, joka esiintyi voimakkaasti 1930-luvulla. Nyt 1970-luvulla on otettu työsuhteasunnot kilpailukeinoksi:

TL /76 Aarno Palm, Kemi Oy: Pohjoisessa asunto on myös kilpailukeino.

"Niin kauan kuin yhteiskunta ei pysty takaamaan pysyviä ja viihtyisiä asuntoja paikkakunnalle muuttavalle työvoimalle, teollisuuden on pakko osallistua asuntojen tuottamiseen. Joka kolmas Kemi Oy:n työntekijöistä asuu tällä hetkellä joko työsuhteasunnossa tai asunnossa jonka hankkimista yhtiö on tukenut muulla tavoin... Johtaja Palm toteaa, että asunnoista on tullut kilpailukeino yrityksille vähitellen sillä jos yrittäjä yhtäkkiä vetäytyisi toiminnasta syrjään, se ei saisi työvoimaa. Asunto on etenkin paluumuuttajille tärkeä tekijä."

7.7.3. Valtion tehtävät yleisellä tasolla

Tässä teemassa tulevat esille seuraavat kategoriat:

Traditionaalinen yritysideologia:

- Negatiivinen asenne valtion valvontaan ja sääntelyyn, 16 lausumaa
- Kommunismin, sosialismin ja marxismin vastus, 1 lausuma
- Negatiivinen asenne sosiaalipoliittisiin uudistuksiin tai toimiin, yhteensä 6 lausumaa

Moderni yritysideologia:

- Valtion rooli talouden ja sosiaalipolitiikan johtajana hyväksytään, 4 lausumaa
- Yritysten ja valtion yhteistyön korostaminen, 7 lausumaa

Kategoria "Negatiivinen asenne valtion harjoittamaan valvontaan ja sääntelyyn" oli voimakkaasti esillä, 16 lausumaa.

Tässä kategoriassa tuli esille voimakkaasti työsuhdeturvaa käsittelevä asiakokonaisuus. Valtaosassa tämän teeman lausumia tuli esille negatiivinen asenne lainsäädäntötietä tapahtuvaa työsuhdeturvaa kohtaan. Yrityselämän mielestä työllisyyttä ei tule hoitaa pakottamalla yrityksiä työllistämään, vaan työllisyyden ylläpitäminen tapahtuu järkevän talouspolitiikan ja kannattavan toiminnan avulla. Esim.:

Työnantaja 8/78 "Työnantajain taholta on korostettu, että toimet jotka johtavat yleiseen työllisyyden paranemiseen auttavat tehokkaimmin myös työttömiä nuoria. Työllistämistoimikunnan mietinnössä on esitetty mm. että tilanne paranisi, jos yritykset velvoitettaisiin pitämään yllä nuorille työpaikkoja. Myös työajan lyhentämisessä on nähty käyttökelpoinen ratkaisu. Molemmat ovat epärealistisia ajatuksia. Uusien työpaikkojen luominen ja syntyminen edellyttää että tuotteet käyvät kaupaksi. Siksi kustannustason pitää olla riittävän alhainen. Ei mikään yritys voi työllistää ajanmittaan henkilöstöään ilman riittävää tulorahoitusta, ei siitäkään huolimatta, että se olisi siihen velvoitettu."

Valtion harjoittama valvonta ja sääntely nähdään myös vahingolliseksi työllisyyden hoidolle: "Talouspolitiikassa tulisi tinkiä hieman varojen käytön ja tulojen jakaantumisen ohjailusta ja antaa voittojen täysitehoisesti vaikuttaa elinkeinoelämän rahoituksen helpottamiseksi. Tätä kautta myös työllisyys kohentuisi." (Työnantaja 4/72)

"Valtion puuttuminen talouselämään on jäykistänyt toiminnan, yritysten omarahoitus on supistunut, investoinnit ovat hidastuneet, työttömyys on kasvanut ja rakennustoiminta on lamaantunut."

(Teollisuus 5/72)

"Jos nykyään yrityksiltä viedään valta huolehtia työpaikkojensa kannattavuudesta, ne pakotetaan konkurssiin ja päädytään siten sosiaalisen hyödyn täydelliseen menettämiseen, jota yhteiskunta on yrityksistä saanut." (Teollisuus 7-8/78)

"...Ei yritys voi jakaa henkilöstölleen sellaista suojaa mitä sillä itselläkään ei ole. Laaja työsuhdeturva on mahdollinen vain oloissa, joissa konkurssit ovat kiellettyjä tai joissa veronmaksajille ja valtiolle säilytetään maksettavaksi lasku tuotantotoiminnasta. Vain kannattava yritystoiminta kykenee turvaamaan työpaikat. Tämä näkökohta lienee saanut uusia puoltajia eri omistuspohjalla toimivien yritysten viimeaikaisten vaikeuksien tultua julki." (Teollisuusviikko 33/81)

Toinen edelliseen liittyvä aspekti on, että yritykset kokevat vaaralliseksi omalta kannaltaan tukeutua liikaa yhteiskunnan apuun: Teollisuuslehti 10/77 "Tarjoamalla eri muotoista tukea ja yhteiskunnan apua saadaan yritykset aluksi löyhempään, mutta jatkossa varmasti kiristyvään liekanaruun, jossa julkisen talouden avustuksen vastapainona nähdään ja edellytetään yhteiskunnan asettamien kehitystavoitteiden tai rakennemuutosten hyväksymistä ja toteuttamista... samaan tahtiin paisuu teollisuuden ohjaamiseen tarkoitettu hallinto eri ministeriöissä..."

Byrokratisoitumistendenssi on myös esillä oleva huolenaihe. Työnantaja 4/72 "Valtion puuttuminen talouselämään on jäykistänyt toiminnan, yritysten omarahoitus on supistunut, investoinnit ovat hidastuneet, työttömyys on kasvanut."

Teollisuus 6/78 "Toisaalta voi olla vaikea arvioida toimiiko yritys kuluttajapolitiikan painostuksen vuoksi vai onko käytös vain osa yrityksen markkinointipolitiikkaa. Ratkaiseva merkitys on kuitenkin viranomaiskoneiston syntymisellä. Jos sen toiminta muodostuu laajaksi ja aiheuttaa kustannuksia, saattaa sen toiminta hidastaa tiedonkulkua valitustapauksista valmistajalle."

Ympäristökysymykset tulivat ajankohtaisiksi 1970-luvulla. Voimakas teollistuminen oli johtanut tilanteeseen, jossa luontoa uhkasi yhä voimakkaampi saastuminen. Tämä heijastui myös yritysten menettelytapoihin että myös keskusteluun, jota käytiin yritysten ja yhteiskunnan välillä. Tutkituissa teksteissä tämä kehitys ilmeni ympäristökysymyksiä käsitelleiden lausumien määrän lisääntymisenä verrattuna 1930-lukuun.

Ympäristökysymyksissä ilmenee painotus omaehtoisen ympäristönsuojelutyön suuntaan. Teollisuus katsoo, että se omaehtoisesti pystyy hoitamaan suojelutoimet ilman valtion lainsäädäntötoimenpiteitä. Teoll.viikko 3/81 "Selvitykset osoittavat, että ilmansuojelutoimenpiteet ja taso teollisuudessa on melko hyvällä tasolla. Ehdotus ilmansuojelulaiksi mahdollistaisi suojelun pääasiassa omaehtoisesti. Laista riippumatta tulisi kiinnittää huomiota häiriöpäästöjen minimointiin ja suojelutoimista tiedottamiseen... Omaehtoisuus on myös omiaan lyömään pohjan pois ympäristönsuojelutoimilijoiden väitteiltä, että suojelussa ei voida edistyä ilman lupajärjestelmää ja byrokratiaa."

Esille tulee myöskin kanta, jonka mukaan teollisuuden ja yhteiskunnan edut ovat pitkälti yhteisiä ympäristönsuojelussa ... sekä, että yritysten kannattava toiminta on ympäristönsuojelutoimien välttämätön edellytys...

Teoll.lehti 9/77 "Tosiasia kuitenkin on, että varsinkin pitkällä aikavälillä myös yrityksen etu vaatii, että sen valmistama tuote on ja valmistusmenetelmä on ympäristöystävällinen... "

"...Kannattavan ja kilpailukykyisen tuotannon ylläpitäminen on metsäteollisuuden ja ympäristönsuojelutoimenpiteiden toteutumisen edellytys... Vastuu tunnustetaan..." Teoll.viikko 29/81

Myös kuluttajainsuojelu tuli ajankohtaiseksi keskustelun aiheeksi 1970-luvulla. Lausumista käy selville, että yritykset myöntävät kuluttajainsuojelun olevan tänä päivänä vallitseva tosiasia. Lisäksi korostetaan yritysten olevan sopeutujan roolissa sekä painotetaan vapaaehtoisuuden tietä tai omaehtoisin toimin hoidettavaa

kuluttajansuojelua ilman valtion puuttumista asiaan, esim. lainsäädäntöteitse: Teollisuus 3/78 "Kuluttajansuoja on Suomessa ollut lainsäädännöllisesti tähän asti hyvin puutteellinen ja vanhentuneiden lakien varassa... Yritykset ovat oma-aloitteisesti usein huolehtineet siitä, että asiakkaat ovat tulleet kohdelluiksi parhaalla mahdollisella tavalla."

"...elinkeinoelämän asema kuluttajapolitiikkaan nähden on ollut sopeutujan osa." Teollisuus 6/78

"...Arvioitaessa tähänastista kuluttajapolitiikkaa on useimmissa maissa kritisoitu ennen muuta byrokratian kasvua ja kustannuksia. ...Vapaaehtoisuuden tietä saattaisi kuitenkin olla tuloksia saavutettavissa." Teollisuus 7/80

Yhteenvedonomaaisesti voi todeta, että teemassa "Yritysten toiminta" ilmeni uusia yhteiskunnallisen vastuun muotoja ja ulottuvuuksia, joita ei 1930-luvulla vielä ilmentynyt. Tällaisia olivat monimuotoisemmaksi muotounut käsitys työnantajavastuusta, kuluttajansuoja-asiat sekä ympäristönsuojelukysymykset. Sen sijaan sellaisia lausumia ei ilmennyt, joissa olisi esiintynyt markkinoiden ja kilpailuvoimien arvostelua ja niiden toiminnan tehon epäilyjä. Ei myöskään ollut mainintoja muutospaineista talouden piirissä.

Traditionaalisen ideologian mukaista taloudellisen vapauden ja oikeuksien puolustamista ei myöskään esiintynyt eikä kapitalismin "ylylistämistä".

Kategoria "Kommunismin, sosialismin ja marxismin vastustaminen" tuli esille yhden kerran: Teoll.lehti 2/74 "...Yrittäjyys, yrittäjät ja yksityisomaisuus ovat pahasta ei ainoastaan anarkistiselle ja marxilaiselle korkeakoulueliitille, vaan myös useille muille kylläisen vatsan vasemmistoryhmille..."

Kategoria "Negatiivinen asenne sosiaalipoliittisiin toimiin ja uudistuksiin" esiintyi kuudessa lausumassa. Tässä asiakokonaisuudessa tuli esille kaksi omaa teemaansa. Ensimmäinen näistä korosti

sosiaalipalvelujen kalleutta koko kansantaloudelle sekä myös yrityksille: Teoll.lehti 1/73 "Valtiovalta ja kunnat käyttävät entistä enemmän varoja sellaisiin yksityistaloudelliselta näkökulmalta joskus yllättävän kaukaisilta näyttäviin asioihin kuin ympäristönsuojeluun, koulutukseen ja yleiseen terveydenhuoltoon. Myös yrityksiltä vaaditaan näissä asioissa kustannustasoa varsin nopeasti lisääviä kustannuksia."

Työnantaja 16/80 Sosiaalimenot.

"Kun nykyisestäkin sosiaaliturvan rahoituksesta selviytyminen on epävarmaa, on päättäjien nyt tunnettava vastuunsa ja pyrittävä hillitsemään epärealistisia uudistushankkeita... Työnantajien maksuosiuden kohtuuton kasvattaminen vaarantaa kilpailukyvyn ja työllisyyden."

Teollisuus 2/74 "Yhtä enemmän joutuvat teollisuusyritykset sijoittamaan sosiaalisiin kohteisiin. Samalla niitä kohtaan singotaan syyttöksiä epädemokraattisuudesta ja epäsosiaalisuudesta... korostettu marina: liian vähäinen lastentarhojen ja lastenkotien määrä."

Toinen tähän liittyvä seikka on sosiaalipalvelujen demoralisoiva luonne:

Työnantaja 24/76 "Niin hyvä asia kuin sosiaaliturvamme onkin myös siinä on kielteistä koko yhteiskunnan kannalta. Sairasvakuutuksien, työeläkkeiden ja työttömyyskorvausten ym. huonoista ja demoralisoivista puolista ei meillä käydä julkista keskustelua lainkaan..."

Työnantaja 13/80 "Synnytysloman pidentäminen johtaisi siihen, että työntekijä myös vieraantuisi nopeasti työelämästä. Kun otetaan tuotantorakenteen nopea kehitys huomioon saatettaisiin monasti olla tilanteessa, jossa esim. työntekijän koulutukselle ei enää uusissa olosuhteissa olisi käyttöä."

Modernia yritystoiminnan ideologiaa edustavat kategoriat: "Valtion rooli talouden ja sosiaalipolitiikan johtajana hyväksytään" 4 lausumaa sekä "Yritysten ja valtion yhteistyön korostaminen" 7 lausumaa. Kuten em. termeistä saattaa jo päätelläkin, korostaa tämä yhteiskunnan ja yritysten systeemi-riippuvuutta nimenomaan siitä näkökulmasta, että yritykset hyväksyvät valtion systeemijohtajuuden.

Kategoria "Valtion rooli talouden ja yhteiskuntapolitiikan johtajana hyväksytään": Mielenkiintoinen asiaryhmä tässä kategoriassa on ilmansuojelu. Tähän kuuluvat kaksi lausumaa korostavat kumpikin valtion panosta toimivan ilmansuojeluhallinnon kehittämiseksi.

Teollisuus 8/78 "Teollisuuden kannalta ilmansuojelussa tulisi päästä selkeään hallintojärjestelmään, jonka ei tulisi kuitenkaan rajoittaa mahdollista myöhempää siirtymistä koko ympäristönsuojelun kattavaan kokonaishallintoon."

Teollisuusviikko 34/79 "Ilmansuojelulaissa on Relanderin mukaan täysin toissijaista kysymys lupa- tai ilmoitusmenettelystä. Hallituksen esityksen mukainen laki antaa julkiselle vallalle täysin riittävät välineet ilmansuojelun ohjaamiseen, myös pakkokeinojen käyttö on mahdollista."

Kategoria "Yritysten ja valtion yhteistyön korostaminen" tuo esille idean, jonka mukaan yritysten ja valtion yhteistyö on kummankin edun mukaista ja täten toivottavaa. Artikkelien lausumissa tulivat esille sanat "yhteistyö", "sopeutuminen", "yhteistoiminnan kehittäminen", "kansantalouden hyväksi toimiminen" jne.

Työnantaja 15/76 "Yrityksen yhteiskuntasuhteiden kehittäminen oli keskeisenä aiheena Turussa pidetyssä Teollisuuden aluepäivien alustuksessa. Yhteiskunnan ja elinkeinoelämän kiinteämpi yhteistyö on tullut käytännössä yhä välttämättömämmäksi, totesi vuorineuvos Teppo Korte."

TA 12/77 "Yritykset toivovat yhteistyötä. On kuitenkin huomattava, että nykypäivänä ei voi eikä ole syytäkään puhua yrittäjä- ja teollisuusmaailmasta yhdiskunnan erillisenä osana."

Teollisuus 9/79 "Yrittäjien arvostusta on lisättävä. On luotava tyydyttävä tasapaino yrittäjien ja yhteiskunnan tavoitteenasettelujen välille. Oli sitten kysymys työoloista, ympäristöstä, työntekijöiden osallistumisjärjestelmistä... on pyrittävä asenteiden tarkistamiseen ja yhteistyöhön. Käsitykset yrityksen asemasta,

tehtävistä ja velvollisuuksista eivät saa yhteiskunnan eri lohkoilla olla liian eriytyneitä."

Yhteenvedo: Teema "Valtion tehtävät yleisellä tasolla" sisälsi pelkistetysti kaksi ryhmää asenteita:

- 1) asenteita, jotka toivoivat valtion mahdollisimman vähäistä puuttumista yritysten toiminnan säätelyyn sekä vastustivat sosiaalipoliittisia uudistuksia
- 2) asenteita, jotka korostivat yhteistyötä ja sen merkitystä valtion ja yritysten välillä

Lausumat keskittyivät ensimmäisessä tapauksessa lakiteitse säädetyn laajan työsuhdeturvan vastustamiseen. Tätä yrityselämä perusteli sillä, että vain kannattavat yritykset pystyvät luomaan uusia työpaikkoja ja siksi valtion tulisi pyrkiä luomaan hyvät toimintaedellytykset yrityksille. Yritysten kannattavuuden nähtiin olevan uhattuna, jos yritykset pakotetaan työllistämään. Valtion tarjoamat tukijärjestelmät koettiin vahingollisiksi niihin potentiaalisesti sisältyvän riippuvuussuhteen vuoksi. Lisäksi valtion hallinnon ja määräysten lisääntyminen koettiin byrokratiaa luovaksi, joka puolestaan voi vaikeuttaa tiedonkulkua.

Lisäksi erilaiset yritysten ja kansantalouden kuluja lisäävät sosiaaliset uudistukset nähtiin vahingollisiksi. Niillä koettiin olevan myös demoralisoiva luonne.

Myös valtion ja yritysten yhteistyötä korostavia lausumia esiintyi, joskin vähäisemmässä määrin. Tässä ryhmässä korostui ilmansuojelumääräysten laatimisen tärkeys, jossa valtio olisi päähahmottelijan roolissa. Lisäksi korostettiin yleensä yhteistyötä valtion ja yritysten välillä.

7.7.4. Valtion tehtävät talouden piirissä

Tämän teeman ajateltiin hypoteettisesti sisältävän asiaryhmiä, jotka käsittelevät valtion harjoittamaa talouspolitiikkaa ja sen eri välineitä, mm. lamaa ja sen syntyä, verotusta ja budjettipolitiikkaa, valtionvelkaa, valtionroolia talouden ohjaajana, palkka- ja hintasäännöstelyä. Teksteistä kävi ilmi, että keskeisimmät ryhmät olivat verotukseen liittyviä ja valtion roolia talouden ohjaajana korostavia kategorioita.

- Verotaakkaa valittavat asenteet, jotka oli esitetty epätasaisella tavalla ilman spesifiointiä, 1 lausuma.
- Veroja käsittelevät asenteet, jotka oli ilmaistu eksaktimmin kuin edellä, 4 lausumaa.
- Valtion roolin korostaminen talouden johtajana, 3 lausumaa.

"Verotaakka" kategorian käsitettä ilmentävän traditonaalista yritystoiminnan ideologiaa. Tässä verotuksen vastustaminen ei tapahdu sofistikoitulla tavalla vaan se tapahtuu enemmänkin "hyökkäävässä" muodossa. Tällainen on Teollisuuslehdessä 7/74 esiintyvä lausuma: "Vain harvat yrittävät selittää kansankielellä miten yritysten räsistusten lisääminen saattaa olla nimenomaan kaikkein heikoimmilla vahingollista kuin konsanaan yksityisiin kohdistuva välitön verotus. Kohtuuton verotushan yrityksiin kohdistuen joko nostaa tavaroiden hintoja tai vähentää työtilaisuuksia."

Kategoria "Verotukseen liittyvien periaatteiden arvostelu" sisältää siis myös kritiikkiä, mutta nyt se tapahtuu spesifioitumassa muodossa: Teollisuus 1/73 "Verojen kasvun ja palkankorotusten aikaisempaa suurempi riippuvuus toisistaan sekä yritysten kustannustason nousu myös niiltä vaadittavien uusien tehtävien vuoksi johtavat kannattavuuden huononemiseen ja sijoitustoiminnan vähenemiseen. Johdonmukaisena seurauksena on työllisyyden heikkeneminen."

Kategoria "Valtion roolin hyväksyminen talouden johtajana" kuvaa yritys-elämän hyväksyvää asennetta valtion systeemi-johtajuutta kohtaan talouden sektorilla. Näin tämä ilmentää modernia yritysideoologiaa.

Lausumista välittyy näkemys, jonka mukaan talouspoliittisilla ratkaisuilla on keskeinen merkitys "taloudelliselle elpymiselle" tai "työllisyyden ylläpitämiselle".

Työnantaja 2/76 "Nyt ei ole kyse yritysten kasvavamisesta vaan säilymisestä. Taitavalla talouspolitiikalla, jonka tietenkin tulee perustua nykytilanteen terävään analyysiin, voidaan vielä paljon pelastaa. Yksinkertaisesti sanoen politiikassa tulisi keskittyä nykyisen työllisyyden ylläpitämiseen."

Työnantaja 13/78 "Hallituksen viime elvytysohjelmassa annettiin ymmärtää, että vastuu taloudellisesta elpymisestä siirtyy nyt teollisuuden kannettavaksi... on unohdettu että täyttääkseen tehtävänsä yrityksen on sallittava tuottaa voittoa. Sillä rahoitetaan investoinnit, jotka ovat elintärkeitä uusien työtilaisuuksien syntymiselle. ... Yritykset odottavat sellaisia talouspoliittisia ratkaisuja, joiden tuloksena työnteko ja yrittäminen koetaan kannattavaksi ja yleisesti hyväksytyksi."

Yhteenveto. Teemassa "Valtion tehtävät talouden piirissä" tuli esille kaksi hallitsevaa asiakokonaisuutta:

- verotuksen arvostelu sekä
- valtion roolin korostaminen talouspolitiikan johtajana.

Verotuksen arvostelussa painopiste oli verotuksen kohtuuttomuuden arvostelemisessa. Yrityselämä koki, että kohtuuton verotus johtaa kannattavuuden huononemiseen ja tätä kautta myös työllisyyden heikkenemiseen. Valtion roolia korostettiin tehokkaan talouspolitiikan johtajana. Yrityselämän mielestä juuri sellaiset ratkaisut olivat tehokasta talouspolitiikkaa, jotka varmistavat yritysten säilymisen kannattavan toiminnan kautta. Näin ylläpidetään myös työllisyyttä.

Sen sijaan ei esiintynyt sellaisia lausumia, jotka olisivat

- esittäneet epäilyjä "keynesiläisen talouspolitiikan perusteita kohtaan"
- vastustaneet harjoitettua rahapolitiikkaa
- eksplisiittisesti olisivat hyväksyneet hinta- tai palkkasäännöstelyn
- syyttäneet valtiota liiallisesta velkaantumisesta tai lamaa suosivista toimenpiteistä

7.7.5. Käsitys ammattiliitoista ja järjestäytyneestä työväestä

Valitussa näytteessä ei ollut eksplisiittisesti näitä instituutioita käsitteleviä lausumia. Näytteen perusteella ei siis voi tehdä johtopäätöksiä siitä pitääkö yritys-elämä ammattiliittoja sosiaalista vastuuta omaamattomina insituutioina vai ei.

7.7.6. Käsitys sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvoista

Tässä teemassa tuli esille traditionaalista yritysideoologiaa edustava kategoria "työetiikka", 4 lausumaa sekä modernia yritysideoologiaa edustavat

- tehokkuus, 4 lausumaa
- julkinen tilivelvollisuus (public accountability), 13 lausumaa.

Kategoria "Työetiikka" sisältää lausumat, jotka korostavat työn merkitystä yhteiskuntaelämässä ja taloudessa. Se saa lähtökohtansa weberiläisestä protestanttisen etiikan ideaalityypistä. Tätä ilmentäviä lausumia havaittiin neljä kappaletta, esim.:

Työnantaja 24/76 "Yritäpä puhua työn teon tehostamisesta, taloudellisten lakien ja kaikissa yhteiskunnissa vallitsevien tosiasioiden huomioonottamisesta tai vaikkapa hintojen kohottamisen aikaansaamasta epävarmuudesta."

Teollisuus 7-8/78 "...kaikkinaisen teollisuuden ensisijainen yhteiskunnallinen velvollisuus on toimia siten, että yhteiskunnan taloudellinen potentiaali säilyy ja vahvistuu. Sikäli kuin edelleen katsotaan Vanhan Testamentin hengessä, että jokaisen on, ei ainoastaan syötävä, vaan myös hankittava leipänsä hiessä niin sen järjestämiseen mahdollisuuksia vielä tässä maassa on..."

Teollisuusviikko 31/81 "Kiviniemi totesi kaavailtujen työsuhdeturvahankkeiden vievän pohjan työmoraalilta ja parantavan yksinomaan jo työllistetyin työvoiman etuja."

Kategoria "yritysten julkinen tilivelvollisuus" käsittää paaasiassa eksplisiittisesti yrityksen yhteiskunnallista vastuuta käsitteleviä lausumia (joita siis oli 13 kappaletta). Tämän kategorian sijoittaminen ko. teemaan perustuu siihen ajatukseen, jonka mukaan sosiaalinen vastuu on ainakin osittain aina myös käsitettävissä tietynlaisiksi arvoilmaukseksi. Kuitenkin johdonmukaisuuden vuoksi esitetään tätä käsittelevät lausumat omassa kappaleessaan.

Kategoria "Tehokkuus" luokiteltiin kuuluvaksi moderniin yritysideoologiaan sillä perusteella, että tätä ideologiaa eivät kiinnosta perimmäiset normatiiviset arvokysymykset vaan tavoite-keinorationaalisuus on ohjaava periaate. Tavoite-keinorationaalisuuden eräs toteutettava arvo on tehokkuus.

Yritysjohdon tehokkaan toiminnan välttämättömyyttä korostaa Teollisuuslehti 9/72 "Tällöin on yritysjohdon saatava työskennellä tehokkaan ja laajenevan tuotannon hyväksi. Rajoitusten ja kehikkojen on oltava sellaisia, että ne sopeutuvat yritysjohdon näkemukseen tehokkuudesta."

Työnantaja 4/73 "Yritysdemokratiasta. Olettamus, että esim. yrityksen tehokkuutta voitaisiin hidastaa demokratian kustannuksella, ei voi olla oikea, riippumatta täysin siitä, omistaako valtio yksityinen, osuuskunta tai joku muu yrityksen."

Teollisuus 10/80 "Tehokas ja vakaa talous on parempaa työllisyyden hoitoa kuin työvoimahallinnon byrokratian lisääminen, keinotekoiset tukiaiset sekä työttömyyskorvausten maksaminen henkilöille, jotka eivät edes ole työmarkkinoiden käytettävissä."

Yhteenveto: Teemassa "Sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvot" painottuivat työetiikka, tehokkuus ja tilivelvollisuus suurelle yleisölle. Työetiikka nähdään positiivisena asiana, jonka merkitystä ei ole tarpeeksi julkisuudessa painotettu. Tehokas tuotanto ja yritysjohdon tehokkuus nähdään tärkeänä toteutettavana arvona. Julkinen tilivelvollisuus painottui merkittävästi.

7.7.7. Moraalisia periaatteita panottava yritystoiminnan ideologia

Tämä ideologia ei tullut painottuneesti esille, ainoastaan yksi lausuma voitiin luokitella tämän ideologian piiriin kuuluvaksi. Tämä lausuma korostaa yritysten tuottaneen ja pyrkineen pitämään pyörät pyörimässä jopa kannattamattomasti. Tämän seurauksena työllisyysluvut ovat pysyneet suhteellisen hyvinä.

Työnantaja 30/76 "Pitkään vallinneen laskukauden aikana ovat yritykset pyrkineet pitämään pyörät pyörimässä. Tuotteita on tehty varastoon ja töitä on järjestetty työntekijöille liiketaloudellisesti katsoen kannattamattomasti. Työllisyysluvut ovat yritysten ponnistelujen ansiosta pysyneet suhteellisen hyvinä, vaikka talouden edellytykset eivät tähän tosiasiasa olisi antaneetkaan aihetta."

Tästä lausumasta voidaan tulkita sanoma, jonka mukaan yritykset ovat pyrkineet järjestämään työtilaisuuksia, jopa oman kannattavuutensa kustannuksella. Kuten edellä on määritelty voidaan tämän kaltainen toiminta määrittää moraalisesti vastuulliseksi. Yritysten oma etu on uhrattu yleisen edun (työllisyyden ylläpito) vuoksi.

7.8. Yhteenveto

Eri teemaryhmissä kaksi painotetuinta teemaa olivat:

"Yritysten toiminta" (40)¹⁾, 33,6 %²⁾ sekä

"Valtion tehtävät yleisellä tasolla" (34), 28,6 %

Teemassa "Yritysten toiminta" painottui selvästi moderni yritys-toiminnan ideologia (MSYTI), jossa kaksi edustetuinta kategoriaa olivat:

- "Työnantajavastuu" (10), 8,4 %
- "Ympäristövastuu" (8), 6,7 %

Teemassa "Valtion tehtävät yleisellä tasolla" painottui traditionaalinen yritystoiminnan ideologia (TRYTI) (23), 19,3 %.

Tässä tulivat esiin kaikkein selvimmin:

- Negatiivinen asenne valtion valvontaan ja sääntelyyn (16), 13,5 %
- Negatiivinen asenne yhteiskuntapoliittisiin uudistuksiin tai toimiin, jotka on määrätty valtion taholta lailla (6), 5 %

Modernin ideologian piirissä (11), 9,2 % painottui:

- "Yritysten ja valtion yhteistyön korostaminen" (7), 5,9 %
- "Valtion rooli talouden ja yhteiskuntapolitiikan johtajana hyväksytään" (4), 3,4 %

Kolmanneksi esille tulevin teema oli "Käsitys sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvoista" (21), 17,6 %. Tässä oli painoitus selvästi modernin ideologian puolella:

- "Julkinen tilivelvollisuus" (13), 11 %, joka toi esiin eksplisiittisiä näkemyksiä yritysten yhteiskunnallisesta vastuusta oli kokonaisuutta ajatellen erittäin merkittävä kategoria
- "Tehokkuus" (4), 3,4 %

Traditionaalisen ideologian kohdalla painottui

"Työetiikka" (4), 3,4 %

1) Suluisissa oleva luku ilmoittaa lausumien määrän.

2) Prosenttiluku kertoo lausumien määrän prosenteissa lausumien kokonaismäärästä (119).

Neljänneksi edustetuin teemaryhmä oli "Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet" (15), 12,6 %. Modernin ja traditionaalisen ideologian edustus oli melkein samaa luokkaa:

TRYTI: - "Usko markkinavoimiin" (7), 5,9 %

MYTI: - "Sosiaalisen järjestelmän näkökulma" (8), 6,7 %

Viidenneksi edustetuin oli "Valtion tehtävät talouden piirissä", jossa modernia ideologiaa edustavat:

- "Verotuksen arvostelu spesifisti" (4), 3,4 %

- "Valtion roolin korostaminen talouden johtajana" (3), 2,5 %
olivat keskeisimpiä.

Traditionaalista yritystoiminnan ideologiaa edusti:

- "Verotuksen arvostelu ei-spezifisti" (1), 0,8 %

Teemaan "Käsitys ammattiliitoista ja järjestäytyneestä työväestä" ei tullut lausumia.

Moraalinen yritystoiminnan ideologia tuli heikosti edustetuksi, vain yksi lausuma voitiin katsoa kuuluvat tämän ideologian piiriin (1), 0,8 %.

Seuraavassa taulukossa on esitetty lausumien määrän jakautuma eri yritystoiminnan ideologioihin.

	f	f%
Traditionaalinen yritystoiminnan ideologia	44	37
Moderni yritystoiminnan ideologia	74	62,2
Moraalisia periaatteita painottava yritystoiminnan ideologia	1	0,8
	<hr/>	<hr/>
	119	100

Taulukko 4. Lausumien jakaantuminen eri ideologioihin

Seuraavilla sivuilla on esitetty lausumien määrä eri teemaryhmissä ja kategorioissa.

Taulukko 5 . Lausumien määrät eri teemoissa ja kategorioissa 1972 - 1982

	f	f %	f % Σ
Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet			
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia		7	5.9
- usko markkinavoimiin	7	5.9	
moderni yritystoiminnan ideologia		8	6.7
- sosiaalisen järjestelmän näkökulma	8	6.7	
Yritysten toiminta			
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia		9	7.6
- yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on ensisijassa kannattavan toiminnan ylläpitoa	4	3.4	
- yrityksen tulee täyttää vain lain sille asettamat sosiaaliset velvollisuudet	1	0.8	
- vapaan yrittäjyyden puolustaminen	3	2.5	
- työnantajan vastuu	1	0.8	
moderni yritystoiminnan ideologia		31	26.1
- muutos yhteiskunnassa	3		
- yrityksen johtajisto "luottomiehenä"	1	0.8	
- työnantajavastuu	10	8.4	
ympäristövastuu	8	6.7	
- kuluttajansuoja-asiat	4	3.4	
- yritys ottaa jonkintyyppistä vastuuta	2	1.7	
- yrityksen päämäärä on pyrkiä pitkän tähtäyksen voittoon, mutta myös muita tavoitteita tunnustetaan	3	2.5	

	f	f%	fΣ	f%Σ
Valtion tehtävät yleisellä tasolla				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia			23	19.3
- negatiivinen asenne valtion valvontaan ja säätelyyn	16	13.5		
- kommunismin, sosialismin ja marxismin vastustaminen	1	0.8		
- negatiivinen asenne sosiaalipoliittisiin uudistuksiin tai toimiin, jotka on määrätty tot. lain avulla	6	5.0		
moderni yritystoiminnan ideologia			11	9.2
- valtion rooli talouden ja sosiaalipolitiikan johtajana hyväksytään	4	3.4		
- yritysten ja valtion yhteistyön korostaminen	7	5.9		
Valtion tehtävät talouden piirissä				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia			1	0.8
- verotaakka	1	0.8		
moderni yritystoiminnan ideologia			7	5.9
- verotukseen liittyvien periaatteiden arvostelu	4	3.4		
- valtion roolin korostaminen talouden johtajana	3	2.5		
Käsitys ammattiliitoista ja järjestäytyneestä työstä				
ei lausumia				

	f	f%	fΣ	f%Σ
Käsitys sosiaalisen ja talouselämän arvoista				
traditionaalinen yritystoiminnan ideologia			4	3.4
- työetiikka	4	3.4		
moderni yritystoiminnan ideologia			17	14.3
- tehokkuus	4	3.4		
- julkinen tilivelvollisuus	13	11.0		
 Moraalisia periaatteita painottava yritys- toiminnan ideologia	1	0.8		0.8
	119	100		

7.9. Työnantajalehtien välittämä kuva yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta 1972-1982

7.9.1. Eksplisiittisesti yhteiskunnallista vastuuta käsittelevät lausumat

Eräs keskeisimpiä seikkoja mikä kävi selväksi tarkasteltaessa työnantajalehtien välittämää kuvaa yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta oli havainto, että tänä aikana termi 'yrityksen yhteiskunnallinen vastuu' tuli eksplisiittisesti mukaan yhteiskunnallista ja taloudellista todellisuutta koskevaan keskusteluun. Suuressa osassa lausumia mainitaan tämä termi suoraan; puhutaan 'yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta, yhteiskunnallisista velvollisuuksista', kysytään "mikä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun tulee olla nykyisessä taloudellisessa tilanteessa" jne.

Tätä keskustelua introdusoi hyvin edellä esitetty kategoria 'Yritysten tilivelvollisuus suurelle yleisölle (l. yhteiskunnalle)'.

Lausumista tulee esille, että ajatus yhteiskunnallisesta vastuusta on iskostunut yrityselämän käsitteistöön. Yrityselämä tajuaa, aivan oikein, että yhteiskunnallinen vastuu on jotain muuta kuin pelkkä kannattavan toiminnan käynnissäpitäminen. Lausumista käy ilmi, että yhteiskunnallinen vastuu edellyttää satsaamista tuottamattomiin investointeihin, yhteiskuntapoliittisten näkökulmien huomioonottamista jopa erilaisten yhteiskunnallisten tavoitteiden mukaanottamista yritysten toimintaohjelmiin.

Lausumista voidaan löytää useita esimerkkejä, jotka havainnollistavat em. ajatuskulkua:

Teollisuuslehti 9/72. "Uudet mielipiteet vaativat uusia reformeja. Ehdotetaan uudistuksia, jotka eivät käy valtion kassan päälle, jotka muut esim. yritykset maksavat. On todennäköistä, että vaatimukset yritysten sosiaalisesta vastuusta terävöityvät...

Teollisuuslehti 12/72 "Nykyaikainen teollinen yhteiskunta vaikuttaa teollisuuden johtohenkilöiden päätöksentekoon. Mutta vastaavasti yhä enemmän vaikuttavat teollisuuden ja koko talouselämän päätökset

yhteiskunnan arvoihin. Yritysmaailman johtomiehelle tämä kaikki merkitsee, että on ajateltava sosiaalista vastuuta enemmän sisäisenä kuin ulkoisena kysymyksenä. On terävöitettävä kykyä asettaa yhteiskunnallisia tavoitteita."

Teollisuuslehti 16/74: Votjakki: Kenen joukossa seisot teollisuus.
"Yhdysvalloissa talouselämää puhdistaa tällä hetkellä herätysliike, jota kutsutaan yritysten yhteiskunnalliseksi vastuuksi. Uusien opien mukaan yritysten on tunnettava vastuunsa paljon laajempina kokonaisuutena kuin mihin on aikaisemmin totuttu... Uuden opin tavoitteet ovat kaikki hyväksyttäviä ja päämääriksi kelpaavia yhtä hyvin meillä kuin muuallakin. ... Ilmeistä on, että suurin osa yritysjohtoa kokee nämä vaatimukset toimirtaansa rajoittaviksi, kiusallisiksi ongelmiksi, joista pitäisi selvittää mahdollisimman vaivattomasti - tietenkin periaatteessa ne hyväksyen. Vain aktiivimmin osallistumalla yhteiskunnan kehittämiseen... voidaan olettaa yrityselämän asiantuntemuksen tulevan esille poliittisessa debatissa... Kehityksen nopeudesta riippuen aikaisemmin tai myöhemmin yritysjohtajat hakeutuvat Suomesakin jälleen mukaan aktiiviseen yhteiskuntapolitiikkaan, vuosisadan vaihteen historian todistaessa, että uutta maailmassamme on vain se minkä ihmiset itse uskovat uudeksi."

TL 8/76 "Sääntelysystemiä tullaan terävöittämään uusilla laeilla ja voimassaolevien lakien kovemalla tulkinnalla... Ei kuitenkaan ole kysymys ainoastaan laeista ja niiden sovellutuksesta ja tulkinnasta. On myös joukko moraalisia vaatimuksia, jotka esitetään teollisia yrityksiä vastaan. Niiden pohjalta esiin tuotu yleisen mielipiteen tulkinta vaikuttaa puolestaan lainsäädäntöön ja olemassa olevien säännösten tulkintaan. Näistä paineista koostuvaa yleisvaatimusta kutsutaan tavallisesti yritysten yhteiskunnalliseksi vastuuksi. Tätä vastuuta tullaan korostamaan jatkuvasti tulevana vuosikymmenenä... Valtiovallan kaksoisrooli: myötävastuisena osapuolena yrityksissä sekä lakia säätävänä ja valvovana korkeampana oikeusasteena ilmenee vaara, että yritysjohto joutuu esittämään kaksoisroolia. Tämä voi johtaa korporativismiin..."

Edellisiin kannanottoihin liittyvä varaus usein on, että yritykset kokevat hyvien toimintaedellytysten olevan välttämättömiä yhteiskunnallisista velvollisuuksista selviämiseksi.

Työnantaja 22/77 "...Voitto ei silti ole ainoa tavoite, huolta on pidettävä työllisyydestä, maksutaseesta ja ympäristöstä. Teollisuus on tajunnut yhteiskunnallisen roolinsa ja toiminut liiankin pitkälle vastoin liiketaloudellisia laskelmia. Viimeiseen saakka on vältetty mm. lomautuksia. Teollisuus selviää yhteiskunnallisista velvoitteistaan mikäli se saa siihen mahdollisuudet. En pyydä julkista tukea, mutta tuloja on oltava niin paljon, että velvoitteista selvitään, tuotantopääoma säilyy ja tuotantoa voidaan kehittää."

Teollisuusviikko 6/81 "...Yrityksen tärkein vastuu on tietysti kannattavan toiminnan käynnissäpitäminen. Mutta lainsäädäntö, sopimukset ja yleinen mielipidekin asettavat yrityksille velvoitteita, jotka edellyttävät varojen käyttämistä ns. tuottamattomiin investointeihin. Silti rajanveto yrityksen ja yhteiskunnan välillä on mahdottomuus, yrityshän on yhteiskunnan osa."

Toisaalta vaikka yritysten osallistumisesta yhteiskunnallisiin asioihin korostetaan ei lausumista ilmene mitään konkreettisia toimia, joilla yritykset olisivat pyrkineet osallistumaan eri "sosiaalisen vastuun muotojen" kehittämiseen. Toteamukset liikkuvat melko abstraktilla tasolla.

Teemassa 'Yritysten toiminta' mainittiin alustavasti kategoriat, joita luvattiin tarkastella myöhemmin lähemmin. Nämä oli nimetty seuraavasti:

"Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on ensisijassa kannattavan toiminnan ylläpitoa"

"Yrityksen tulee täyttää vain lain sille asettamat velvoitteet"

Nämä luokitettiin traditionaalisen ideologian piiriin, jolloin perusteena oli, että niissä korostuu selvästi juuri kannattavaa toimintaa painottava rooli eikä niissä toisaalta ole mitään mainintaa ns. laajemmasta vastuukäsityksestä. Tätä ajatusta kuvaavat hyvin seuraavat lausumat.

Teoll. 7-8/79 "Teollisuuden yhteiskunnallinen rooli - ...niin mikä sitten tulisi olemaan tämän toimintamuodon rooli? Sellaiseksi jää toimiminen ehkä primäärisempänä niistä tekijöistä, jotka luovat yhteiskunnalle sen varallisuuden. ...liikeyrityksen suhteesta yhteiskuntaan on annettu moniakin selityksiä. Minua on erityisesti miellyttänyt se jonka löysin eräästä meikäläisittäin nuorempaan yritysjohtajapolveen kuuluvan Asko Tarkan kirjoituksesta: "Liikeyrityksen tarkoitus ja myös sen ensimmäinen yhteiskunnallinen velvollisuus on harjoittaa kannattavaa liiketoimintaa yhteiskunnan antaman kehikon puitteissa. ...Tämä ainakin implisiittisesti sisältää sen totuuden, että yhteiskunnan taloudellista perustaa voivat luoda vain sellaiset yritykset jotka omilla ehdoillaan ilman subventiota, ovat kannattavia."

Teoll.viikko 18/82 "Yritysjohdolta vaaditaan lisääntyvästi myös ns. yhteiskunnallista vastuuta. Tälle annetaan monia ja usein hatarasti perusteltuja sääntöjä. Uskallan olla sitä mieltä, että yhteiskunnallinen vastuu on ihan kylliksi täytetty, jos yritysjohto nyt ja tulevaisuudessa ylittää kannattavaan tuotantoon. Kyllä tästä sitten aikanaan seuraa sovitulla jakojärjestelmällä kaikenlaista hyvää: perusturvallisuutta, työllisyyttä, elämänlaatua jne. Itse asiassa mitä enemmän yhteiskunnallista hyvää havitellaan sitä visummin pitää yritysjohton varjella omistusoikeuksiaan voidakseen lisätä tuotavuutta ja sitä laajemmin myös kansalaisten tulisi omaksua ajatus-tapa, että yritys on ensisijaisesti kannattavuuteen pyrkivä tuotantoyksikkö eikä mikään sieluvammaisuutta aiheuttavia utopioita tavoitteleva ihmisyhteisö."

Edelleen kategoriat:

- "Yritys ottaa vapaaehtoisesti jonkintyyppistä vastuuta."

Tämä korostaa omaehtoisuuden merkitystä vastuun ottamisessa.

Teoll.viikko 25/82 "Teollisuuden ja valtionvallan työnjako selkeämmäksi. Teollisuuden mahdollisuudet toimia yhteiskunnallisen roolinsa mukaisesti riippuvat monelta osin valtion sille tarjoamista edellytyksistä ja asettamista vaatimuksista. Valtiovalta on useimmiten pyrkinyt vaikuttamaan teollisuuden toimintaan

lainsäädännöllä. Sen vastapainoksi olisi harkittava yritysten omaehtoisuuteen perustuvia toimintalinjoja."

...sekä...

- "Yrityksen päämäärä on pyrkiä pitkän tähtäyksen voittoon, mutta myös muita tavoitteita tunnustetaan", joka tuo esille voiton tavoittelun yrityksen muiden tavoitteiden rinnalla.

Työnantaja 22/77 "...Voitto ei silti ole ainoa tavoite, huolta on pidettävä maksutaseesta, työllisyydestä ja ympäristöstä."

Yhteenvedo: Merkille pantavaa on, että 1970-luvulle tultaessa debatti yhteiskunnallisesta vastuusta on lyönyt läpi itsensä suomalaisessa työnantajajalehdissä. Yrityselämä tiedostaa että "sosiaalinen vastuu" on tullut jäädäkseen. Samalla ymmärretään, että yhteiskunnallinen vastuu pitää sisällään muutakin kuin vain taloudellisen vastuun. Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu edellyttää osallistumista yhteiskunnan asioihin laajemmalti kuin vain kannattavan toiminnan ylläpitämisen kautta. Lausumista välittyy näkemys, että yritysten on osallistuttava enemmän tai vähemmän aktiivisesti, esim. "ottamalla tavoiteohjelmistoonsa yhteiskunnallisia tavoitteita" tai "satsaamalla jopa tuottamattomiin investointeihin", jos näillä on merkitystä yrityksen lähiympäristölle tai jopa laajemmallekin osalle yhteiskuntaa. Yleensä asetetaan kuitenkin varaus, että tämänkaltaisen osallistuminen voi onnistua vain jos yrityksille taataan mahdollisuus kannattavaan toimintaan.

Lausumista löytyy edelleen toinen ryhmä kannanottoja (joskin lukumäärältään pienempi), jotka eksplisiittisesti suhtautuvat negatiivisesti "sosiaaliseen vastuuteen", vaikka lausumista käykin ilmi, että painetta tällaiseen vastuun suuntaan on olemassa. Näissä lausumissa painotetaan, että kannattavasti toimimalla yritykset täyttävät vastuunsa yhteiskuntaa kohtaan, muuta tämän yli menevää vastuuta ei tule ottaa.

On myös todettavissa, että lausumissa joissa oli mainintoja yrityksen tavoitteista tai yritysten roolista korostettiin yritysten

omaehtoisia toimia yhteiskunnallisten velvoitteiden täyttämässä. Lausumissa ei ollut mainintoja "voiton maksimoinnista tai maksimaalisesta voiton tavoittelusta" tms. Sen sijaan todettiin usein, että voiton tavoittelu on hyvin tärkeätä kannattavuuden tai toiminnan jatkuvuuden turvaamiselle. Yritysten monitavoitteisuudesta kertoo lausuma, jonka mukaan yrityksen on voiton tavoittelun ohella pidettävä huolta myös maksutaseesta, ympäristöstä ja työllisyydestä. Toisaalta lausumista ei käynyt ilmi mitään konkreettisia laajemman yhteiskunnallisen vastuun toimenpiteitä, joihin yritykset olisivat valmiit. Lausumista välittyi abstraktilla tasolla oleva positiivinen asenne laajemman sosiaalisen vastuun hyväksymisen suuntaan.

7.9.2. Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun muut alueet - lausumiin implisiittisesti sisältyvät asenteet ja mielipiteet

Työnantajavastuu on perinteisesti ollut eräs keskeisimpiä yhteiskunnallisen vastuun aloja.¹⁾ 1970-luvulla työnantajavastuuseen liittyvää keskustelua hallitsi pitkälti työsuhdeturvaa koskeva keskustelu. Yrityselämä katsoi, että sen ensisijainen vastuu yhteiskunnallisesti on kannattavasta toiminnasta huolehtiminen. Edelleen se katsoi, että tämä saattaa vaarantua, jos yrityksille määrätään lakiteitse velvollisuus työllistää työnhakijoita. Sen sijaan korostettiin yritysten omaehtoisia toimia työllistämisessä. Tämän tehtävän suorittamisessa katsottiin valtiolla olevan keskeisen aseman. Valtio voi edesauttaa tehokasta työllistämistä luomalla yrityksille mahdollisimman hyvät toimintaedellytykset. Valtion puuttuminen lakiteitse työllistämiseen, esim. pakollinen työsuhdeturva tai työllistämispakko on omiaan yrityselämän mielestä huonontamaan työllisyystilannetta. Lisäksi yrityselämä katsoo, että sillä on perinteinen oikeus valita omat työntekijänsä.

Työnantajavastuun voidaan katsoa muuttuneen modernin yritysideologian suuntaan siinä mielessä, että työnantajavastuun alue on monimuotoistunut vuosikymmenien kuluessa ja verrattuna etenkin 1930-lukuun. Aikaisemmin kuvatussa ns. paternalistisesta työnantajavastuusta ei näy lausumissa monia mainintoja. Ainoastaan yksi lausuma

1) Tätä voidaan nimittää myös "yrityksen yhteiskunnallisen vastuun sisäiseksi vastuun alueeksi", sillä työntekijät lasketaan yrityksen sisäiseksi sidosryhmäksi.

käsitteli tapausta, joka on tulkittavissa tämänkaltaisen vastuun piiriin. Tämä käsitteli työsuhdeasuntoja, jotka nähtiin tarpeelliseksi kilpailukeinoiksi työntekijöiden hankkimiseksi ja pitämiseksi yrityksen palveluksessa.

Ei myöskään näy merkkejä siitä, että yritykset olisivat pyrkineet tai olleet halukkaita työllistämään kannattavan toiminnan kustannuksella. Ainoastaan yhdessä lausumassa oli maininta, että "pyörät on yritetty pitää pyörimässä ja töitä on yritetty järjestää, vaikka tämä onkin käytännöllisesti katsoen ollut liiketaloudellisesti kannattamatonta" (tämä luokiteltiin moraalisen yritysideologian piiriin). Yrityselämä ei katso, että sen velvollisuus olisi "hinnasta mistä hyvänsä työllistää", vaan yritykset voivat hoitaa työllistämisvelvoitteensa vain turvaamalla ensin oman etunsa. Vasta tämän jälkeen kannattavasti toimiva yritys voi täyttää yhteiskunnallisen velvoitteensa eli työllistää ja uusintaa pääomaa sekä tuottaa hyödykkeitä.

Merkillepantavaa on lisäksi, että yritystoimintojen ja käytäntöjen legitimaatio tapahtuu perustelemalla kannattavan toiminnan välttämättömyys yritysten toiminnan jatkuvuudella ja täten työllisyyden säilymiselle tai uusien työpaikkojen syntymiselle; vain kannattavat yritykset voivat turvata työllisyyden. Lausumista ei voida havaita voimakkaaseen "voittoetiikkaan", monetarismiin tai markkinapohjaiseen ajatteluun perustuvaa yritystoiminnan legitimaatiota työllisyysvastuun ollessa kyseessä. Lausumista välittyy implisiittisesti yhteiskunnan ja yritysten välistä riippuvuussuhdetta kuvaavia asenteita.

Edellisestä voitaisiin päätellä, että yrityselämä on sisäistänyt ajatuksen yrityksestä yhteiskunnan osana. Vaikeampi seikka on kuitenkin päätellä miten suhde: osa/kokonaisuus on käsitetty yrityselämän piirissä, elikä miten yrityselämä suhtautuu jos osan (yritys) ja kokonaisuuden (yhteiskunta) intressit ovat konfliktissa keskenään. Kannattavuuden, tuottavuuden, toiminnan kehittämisen ja jatkuvuuden tavoitteet ovat lausumissa korostetusti esillä. Sen sijaan ei lausumissa käsitellä em. tavoitteiden asemaa silloin kun nämä tavoitteet olisivat ristiriidassa joidenkin yhteiskuntapoliittisten

tavoitteiden kanssa, esim. yhteiskunnan työllistämistavoitteet vs. yritysten rationalisointitarve.

Lausumissa ei myöskään käsitellä em. tavoitteiden suhdetta joihinkin universaaleihin eettisiin tai oikeudellisiin periaatteisiin, ei puhuta esim. suhteesta oikeus työhön vs. tuottava toiminta tai voitontavoittelu vs. ihmisoikeudet. Lausumista voidaan havaita että tehokkuus ja utilitaariset arvot, tuottavuus, voitto ja kannattavuus ovat aivan keskeisesti esillä.

Ympäristövastuun tai ympäristönsuojelun on myös yleisesti katsottu kuuluvan yrityksen yhteiskunnallisen vastuun piiriin.¹⁾ Jos oletetaan, että yritystoiminta on alkanut tiedostaa riippuvuutensa ympäristöstä on odotettavissa myös, että erilaiset ympäristöteemat tulevat lausumista esille. Näin on todella tapahtunutkin. 1930-luvulla ei tätä teema-aluetta esiintynyt ollenkaan, sen sijaan 1972-1982 tämä tuli esille keskeisesti, noin 7 % lausumista käsittelee tätä asiakokonaisuutta.

Ympäristövastuuta käsittelevissä lausumissa on havaittavissa selvästi moderni yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologia. Yritysten ei enää odoteta täyttävän vastuuta yhteiskuntaa kohtaan vain keskittymällä hyödykkeiden tuottamiseen, vaan siltä halutaan kontribuutiota myös "elämän laatua" kohottavissa toimissa, kuten esim. ilman-suojelussa. Tämän myös teollisuus myöntää. Kaikissa ympäristövastuu-teeman lausumissa korostetaan periaatteellista myöntävyyttä ja ympäristönsuojelun tarpeellisuutta. "Vastuu tunnustetaan, metsäteollisuus on vesistöjemme suurin kuormittaja", toteaa metsäteollisuus.

Kuitenkin myös tähän tehdään varaus, jonka mukaan kannattava toiminta asettaa rajat myös ympäristönsuojelutoimille. Teollisuus, joka toimii kannattamattomasti ei pysty huolehtimaan ympäristövastuustaan.

1) Kyseessä on nyt "ulkoinen yhteiskunnallisen vastuun alue", sillä yrityksen ympäristö sisältää monia yritykselle ulkoisia sidosryhmiä.

Edelleen korostettiin yritysten omaehtoisia toimia ympäristönsuojelussa. Tähän on kuitenkin tehtävä se varaus, että lausumissa todettiin ilmoitusmenettelyn riittävän ja vastustettiin voimakkaampaa kontrollimuotoa, eli lupamenettelyä.

Kuluttajavastuu tai kuluttajansuoja (consumertopics) esiintyy tavallisesti alan kansainvälisessä kirjallisuudessa kun on kyse teemasta "Social Responsibility of the Firm". Myös tämän tutkimuksen tutkimusaineistossa tulee kuluttajavastuu esille 3.5 %:ssa lausumia.

Merkittävin havainto mikä kuluttajavastuuta koskevista lausumista voidaan tehdä on yritysten omaehtoisten kuluttajansuoja-asioiden korostus. Yrityselämä myöntää kuluttaja-asioiden ja kuluttajapolitiikan tärkeyden. Kuitenkin se korostaa "vapaaehtoisuuden ja yritysten omien toimien merkitystä", ilman valtion taholta tulevaa lainsäädännöllistä pakotusta.

Yhteenvedo: Tässä alaluvussa on käsitelty yrityksen keskeisiä yhteiskunnallisia vastuunalueita. Työnantajavastuuta, ympäristönsuojeluvastuuta sekä kuluttajavastuuta. Työnantajavastuun alue on monimuotoistunut vuosikymmenien myötä paternalistisesta vastuunmuodosta, josta on edetty monimuotoiseen työsuhde-, työpaikka-, ja työmarkkinapoliittiseen vastuunkenttään. 1970-luvulla yritykset vastustivat laajaa työsuhdeturvaa sillä perusteella, että se ei vähentäisi työttömyyttä, vaan päinvastoin lisääisi sitä. Tämän sijasta korostettiin yritysten omaehtoisia toimia työllistämässä. Lisäksi laaja lainsäädäntöteitse määrätty työsuhdeturva loukkaisi yritysten perinteistä oikeutta valita työntekijänsä. Yritysten toimintaperiaatteiden legitimitaatio perustui yritysten tehtävään yhteiskunnan varallisuuden synnyttäjänä ja tämän kautta työllisyyden ylläpitäjänä (tämä siis koskien työllistyysvastuuta). Lisäksi painotettiin, että vain kannattava yritys voi täyttää työllistämismvastuunsa.

Ympäristöteemat löivät läpi itsensä 1970-luvulla. Yrityselämä tunnusti vastuunsa ympäristönsuojelussa ja suhtautui periaatteessa myönteisesti jopa valtion kontrollissa tapahtuvaan suojelutyöhön. Kuitenkin omaehtoinen ympäristönsuojelu oli keskeisesti esillä.

Samalla korostettiin kannattavan toiminnan välttämättömyyttä myös suojelutoimien onnistumiselle.

Kuluttaja-asiat tulivat myös esille. Niihin suhtauduttiin myönteisesti ja omaehtoisuutta painottaen. Toisaalta on kuitenkin huomattava, että lausumat eivät käsitelleet mitään selviä konfliktitilanteita, joissa yritysten ja yhteiskunnan etu olisi ollut konfliktissa. Lausumissa ei myöskään käsitelty teemaa itseisarvot versus hyötyarvot. Kaikki lausumat korostivat hyötyarvojen tärkeyttä.

8. TUTKIMUKSEN TULOKSET: TULKINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa on määritetty yhteiskunnallisen vastuun käsitettä sekä tutkittu ovatko yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat kokeneet muutoksia 1900-luvun Suomessa.

Tutkimustuloksen voi lyhyesti ilmaista seuraavasti:

Yritysideologia on vaihtunut traditionaalisesta, taloudellista vastuuta painottavasta ideologiasta modernimman ideologian suuntaan. Tämä tunnustaa ainakin periaatteessa laajemman yhteiskunnallisen vastuun. Samansuuntainen muutos ilmeni myös yrityksen yhteiskunnallista vastuuta eksplisiittisesti käsittelevistä lausumista.

Eräs oleellinen havainto, joka ilmenee myös tutkimusmateriaalista on yritysten ja yhteiskunnan välisen tehtäväjaon muuttuminen 1930-1982 välisenä aikana. 1930-luvun Suomessa yhteiskunnan hoitettavina olevien tehtävien ja toisaalta yritysten kontolla olleiden tehtävien välinen "rajalinja" oli ilmeisesti liikkuvampi ja epäselvempi verrattuna 1970-lukuun. 1930-luvulla yhteiskunnallisen keskustelun pinnalla oli esimerkiksi sairausvakuutuslakia koskeva teema, pitäisikö sairausvakuutus toteuttaa vai ei. Tämä on heijastunut suoraan myös työnantajalehdistössä käytyyn

keskusteluun. Toisaalta on selvää, että vielä 1930-luvulla esim. ympäristönsuojeluun liittyvät kysymykset eivät olleet aktualisoituneet yhteiskunnassa. Näin ollen näistä ei myöskään keskusteltu työnantajalehdissä.

Keskustelua yrityksen tehtävistä, niistä joita se jo hoitaa tai joita sen jollain perustella tulisi hoitaa, käydään yleensä juuri sellaisista tehtävistä, jotka ovat vielä ikään kuin "ratkaisemattomia" siinä suhteessa tulevatko ne yritysten vai yhteiskunnan hoidettaviksi. Lausumista välittyy näkemys, jonka mukaan yritys-elämä vastustaa kaikenlaista lisärasitetta, jotka tulisivat aikaisempien tehtävien tai kustannusten lisäksi yrityksille. Tämä ilmenee selvästi etenkin 1970-luvun lausumista.

8.1. Yritystoiminnan ideologiat vuosina 1930-1940 sekä 1972-1982: vertailu

Vertailun lähtökohdaksi voidaan ottaa seuraava taulukko, joka kuvaa tutkittujen lausumien määrän jakautumaa eri ideologioihin eri vuosikymmeninä:

	kausi 1		kausi 2	
	1930 - 1940		1972 - 1982	
	%		%	
Traditionaalinen yritystoiminnan ideologia	46	88,5	44	37,8
Moderni yritystoiminnan ideologia	4	7,7	74	62,2
Moraalinen yritystoiminnan ideologia	2	3,9	1	0,8
Yhteensä	52		119	

171

Taulukosta voidaan nähdä, että ennako-oletuksen mukainen hypoteesi ideologioiden valta-aseman vaihtumisesta saa vahvistusta.

1930-luvulla olivat vallalla traditionaalista yritystoiminnan ideologiaa ilmentävät asenteet ja mielipiteet. Lisäksi ero lausumien määrässä modernin ja traditionaalisen ideologian välillä on selvä. Modernia ideologiaa edusti vain 7.7 % lausumista. Moraalisia periaatteita painottavia lausumia ei ollut esillä merkittävästi, vain noin 4 %:ssa oli havaittavissa tähän viittaavia äänenpainoja.

1972-1982 välisenä aikana edustettuna oli selvästi moderni yritystoiminnan ideologia, 62.2 % tänä aikana esille tulleista lausumista edusti tätä ideologiaa. Merkille pantavaa kuitenkin on, että myös traditionaaliseen yritystoiminnan ideologiaan kuuluvia asenteita ja mielipiteitä esiintyi merkittävästi, eli noin 44 %:n verran lausumista. Tämä merkitsee, että tietyt asenteet ja arvot ovat säilyttäneet asemansa kuluneiden vuosikymmenien halki. Moraalinen ideologia ei sen sijaan ole voittanut sijaa, sen osuus on 1970-luvulla laskenut alle prosenttiin.

Teemassa "Talouden ja yhteiskunnan toiminnan periaatteet" tuli kaudella 1 esiin kategoria "usko markkinatoimintaan". Edelleen kaudella 2 se on pitänyt asemansa, sillä tätä kuvaavia lausumia tuli 1972-1982 esiin noin 6 %:n verran (30-l. n. 5 %).

Sen sijaan kaudella 2 on alkanut ilmetä enemmän systeemipainotteista ajattelua, joka korostuu kategoria "sosiaalisen järjestelmän näkökulma" painottumisena.

Teemassa "Yritysten toiminta" kaudella 1 tuli esille paternalistinen käsitys työnantajavastuusta kun taas kaudella 2 tämä oli muuttunut ja työnantajavastuussa korostui enemmän monimuotoinen vastuuverkko. "Vapaan yrittäjyyden puolustus" sen sijaan oli esillä myös kaudella 2. Kaudella 1 ei ollut esillä ympäristö-, eikä kuluttajansuoja-asioita. Mikä sen sijaan oli yhteistä kaudella 1 ja 2 oli yritysjohton vastualueiden laajan toiminta-alueen korostus. Tässä kategoriassa ilmeni myös kaudella 1 systeemiriippuvuuteen viittaavia mainintoja, puhuttiin yhteiskunnan palvelemisen ideasta jne. sekä verrattiin yhteiskuntaa organismiin.

Teemassa "Valtion tehtävät yleisellä tasolla" oli kummallekin kaudelle tyypillistä vastustaa valtion puuttumista yritysten asioihin:

- Negatiivinen asenne valtion kontrolliin ja säätelyyn tuli erittäin merkittävästi esiin samaten kuin myös kategoria: "Negatiivinen asenne valtion määräämiä ja vaatimia yhteiskuntapoliittisia toimia kohtaan". Yritykset siis vastustavat valtion määräysvallan kasvua ja sen laajenemista yritystoimintaan nähden. Sen sijaan kummallakin aikakaudella ilmeni selvä korostus omaehtoisen toiminnan tuloksellisuuteen niillä alueilla, joilla valtio pyrki säätelemään yritysten toimia. Yhteistä oli myös marxismin vastus, 1 lausuma kummallakin aikaperiodilla.

1972-1982 ilmeni hyväksyntä sen asian suhteen, että valtio hyväksyttiin periaatteessa yhteiskunnan systeemijohtajaksi sekä korostettiin valtion ja yritysten yhteistyön merkitystä.

Teemassa "Valtion tehtävät talouden piirissä" tulivat 1930-luvulla esiin kategoriat, jotka korostivat epäilyjä koko talouspolitiikan harjoittamisen perusteille. Silloin epäiltiin valtion toimien synnyttävän lamaa, syytettiin valtiota fiskaalisen vastuun puutteesta, epäiltiin budjetteja liiallisesti paisutetuiksi sekä mikä olennaista, asetettiin kyseenalaiseksi valtion verotusperiaatteet.

1972-82 oli kylläkin edelleen esillä verotuksen arvostelu, mutta nyt enemmänkin arvosteltiin tiettyjä valtion verotoimenpiteitä punniten niiden vaikutusta yritysten kannattavuuteen, toiminnan jatkuvuuteen jne. Lisäksi tällöin oli myös esillä lausumia, jotka korostivat valtion roolia talouspolitiikan yleisten puitteiden luoja. Tässä yhteydessä vaadittiin valtiolta vastuullista talouspolitiikkaa.

Teema "Käsitys ammattiliitoista ja järjestäytyneestä työväestä" erotti aikakaudet toistensa käsityksistä selvästi. Kaudella 1 oli mainintoja, joissa otettiin negatiivinen asenne

ammattiliittoihin ja työväen järjestäytymiseen. Ilmeisesti 1970-luvulle tultaessa ay-liike oli mielletty yrityselämän taholla osaksi yhteiskuntaa ja sen rooli työnantajien vastapoolina oli yleisesti hyväksytty. Oletus, joka esitettiin aiemmin, että työnantajat olisivat syyttäneet ay-liikettä sosiaalisen vastuun puutteesta ei näkynyt toteutuvan, sillä tähän teemaan liittyviä mainintoja ei esiintynyt.

Teemassa "Sosiaalisen ja taloudellisen elämän arvot" esiintyi 1930-luvulla työetiikkaa ja säästäväisyyttä korostavia lausumia. 1972-82 oli painotus muuttunut, joskin työetiikka oli säilyttänyt asemansa. Työn katsottiin edelleen olevan tärkeä arvo. Sen sijaan säästäväisyyttä ei painotettu. Kuten jo todettiin, oli arvopainotus muuttunut. 1970-luvulla oli painotus siirtynyt tehokkuuden ja julkisen tilivelvollisuuden suuntaan.

Kategoria "julkinen tilivelvollisuus" sisältää ajatuksen, jonka mukaan yrityksen tulee kantaa laajentunutta sosiaalista vastuuta. Tätä ilmaisevia eksplisiittisiä kannanottoja ei 1930-luvulla esiintynyt, sen sijaan implisiittisesti yhteiskunnallista vastuuta ilmentäviä mielipiteitä tuli esille.

8.2. Käsitys yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta 1930-1940 sekä 1972-1982: vertailu

1930-luvulla käsite "yrityksen yhteiskunnallinen vastuu" ei ollut vakiintunut yrityselämän käsitteistöön. Tämän vuoksi valituissa lausumissa ei ollut eksplisiittisiä mainintoja yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta. Näin ollen yrityksen yhteiskunnallista vastuuta ilmentävät mielipiteet, asenteet ja arvot oli "löydettävä" yhteiskunnallisia teemoja käsittelevistä artikkeleista.

1930-luvulla yhteiskunnallinen vastuu nähtiin taloudellisen vastuun täyttämisenä. Mainintoja laajemman ja systemaattisemman

yhteiskunnallisen vastuun tarpeesta ja toteuttamishalusta ei esiintynyt, myöskään ei esiintynyt mainintoja uusista yhteiskunnallisista tavoitteista. Toisaalta yhteiskunnan sosiaalipoliittinen lainsäädäntö oli tuolloin kehittymätön. Yritysten oli näin ollen, turvatakseen yhden tuotannontekijän eli työvoiman saannin, otettava hoitaakseen tiettyjä työntekijöidensä sosiaalisia tarpeita, esim. sairaudenhoidon, koulutuksen tms. Tätä voidaan kutsua nimellä työnantajavastuun paternalistinen malli.

Yritykset korostivat 1930-luvulla sosiaalisten asioiden hoidossa yritysten omaehtoisia toimia.

Lausumissa, jotka käsittelivät yritysjohdon vastuuta, korostettiin yritysjohdon laajaa vastuun aluetta eli vastuuta koko yhteiskuntaa kohtaan. Lausumissa puhuttiin mm.:

"yrittäjätyyppien koko kansantaloudellisesta vastuusta"

"yritysjohdon yhteiskunnan palvelemisen aatteesta"

Tätä voidaan pitää ennakko-olettamuksista poikkeavana tuloksena. Tällainen ennakko-olettamushan oli oletus yritysjohdon suppeasta, vain omistajia kohtaan tunnettavasta vastuusta.

Lausumat, jotka käsittelivät eksplisiittisesti yritysten tehtäviä totesivat, että:

Yrityksen "vastuu" on muodostaa pääomaa, toimia yritteliäästi ja harrastaa voitonpyyntiä,

..."luoda taloudellista pääomaa",

..."tuotannontekijäin hyväksikäyttö",

..."progressiivinen pääoman muodostus"

Lausumien perusteella voidaan tehdä johtopäätös, jonka mukaan 1930-luvulla yritystoiminnan vastuu miellettiin painotetusti yrityksen päätehtävän (varallisuuden luominen) kanssa yhteneväiseksi asiaksi.

Moraalista vastuuta korostavat lausumat (2 kpl) tulivat esille työnantajavastuun yhteydessä. Kummatkin lausumat korostivat

työnantajien moraalista velvollisuutta järjestää työtä työttömille.

Yritystoiminnan toimintaperiaatteiden ja tehtäväalueiden legitimaatio tapahtui 1930-luvulla korostamalla taloudellisen vastuun täyttämistä. Tämän tehtävän ylitse meneviä lisäfunktioita ei korostettu.

Vuosien kuluessa, 1930-luvulta 1970-luvulle, Suomi on muuttunut maatalousvaltaisesta Gemeinschaft-yhteiskunnasta pitkälle teollistuneeksi Gesellschaft-yhteiskunnaksi. Tämän ajan kuluessa on tapahtunut voimakkaita taloudellisia ja yhteiskunnallisia muutoksia. Eräs näistä on yhteiskunnan ja yritysten välillä tapahtunut tehtäväjaon muutos ja sen selkiintyminen. Suomalainen valtio on muuttunut yhä enemmän hyvinvointivaltion suuntaan, ts. se on ottanut hoitaakseen yhä enenevässä määrin erilaisia sosiaalisia tehtäviä ja velvoitteita, jotka ennen olivat yksityisen sektorin hoidettavina.

Lisäksi on ilmeistä, että monet 1930-luvulla kiistan aiheena olleet kysymykset, esim. tietyt sosiaaliturvaan liittyvät tehtävät kuten työsuoja- ja sairausvakuutuslaki, ovat tulleet kuluneiden vuosikymmenien kuluessa hyväksytyiksi myös työnantajajien piirissä. Tämän vuoksi niistä ei enää 1970-luvulla käydä keskustelua työnantajalehtien palstoilla. Myös ammattiyhdistysliike on hyväksytty erääksi legitiimiksi yhteiskunnalliseksi instituutioksi sekä työnantajien vastapooliksi työehtosopimusneuvotteluissa (näinhän ei vielä 1930-luvulla ollut).

Havaittavissa on, että tietyistä jo sovitusta asioista ei enää 1970-luvulla käydä keskustelua - ne eivät kuulu "yrityksen yhteiskunnallisen vastuun diskurssin" puitteisiin, vaan tilalle ovat nousseet muut aktuellimmat asiat. Tällaisia ovat mm. yritysdemokratia, ympäristönsuojeluasiat, kuluttajansuoja jne.

Taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta kehityksestä johtuen keskustelu yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta on eriytynyt kattamaan useita eri alueita, lisäksi keskusteluun ovat tulleet mukaan eksplisiittisesti yrityksen vastuuta käsittelevät teemat.

Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun diskurssin keskeiset aiheet liikkuvat teemassa "mitä yhteiskunnallisia tehtäviä yrityksen tulisi ottaa hoitaakseen kannattavaan toimintaan pyrkimisen lisäksi". 1970-luvulla "vain kannattavaan toimintaan pyrkimistä" korosti viisi lausumaa:

"yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on ihan kylliksi täytetty, jos yrittäjä johtaa kannattavaan tuotantoon" tai

"yrityksen ensimmäinen yhteiskunnallinen velvollisuus on harjoittaa kannattavaa toimintaa"
jne

Teema "Julkinen tilivelvollisuus" puolestaan edusti asenteita ja mielipiteitä, jotka olivat laajemman yhteiskunnallisen vastuun kannalla. Näitä oli 13 lausumaa:

"yhteiskunnallisista velvoitteista on selvittävä"

"voitto ei ole ainoa tavoite, on pidettävä huolta maksutaseesta, työllisyydestä yms."

jne.

Erityisesti 1970-luvulla näyttää olevan niin, että yritykset vastustavat sellaisia lakeja ja säännöksiä, jotka määräisivät niille erilaisia lisävelvoitteita. Sen sijaan yritys-elämä korostaa, että yritykset itse pystyvät omatoimisesti hoitamaan lain voimalla toteutettavaksi aiottu toimet. Kyse ei tällöin välttämättä ole siitä, että yritykset haluaisivat toteuttaa kapeaa vastuun mallia, vaan kyse saattaa olla siitä, että yritys-elämä kokee valtiollisuuden pitävän yrityksiä liian "vastuuttomina", jotta omaehtoiseen vastuun ottoon voitaisiin luottaa. Se onko tämä aiheellista epäilyä on taas toisen tutkimuksen asia, ilmeisesti näin kuitenkin on joskus asianlaita.

Yritysten vapaaehtoisen vastuun oton korostuksen takana saattaa myös olla ajatus, että on yritysten etujen mukaista, että niitä kontrolloidaan mahdollisimman vähän. Jokainen laki ja asetus rajoittaa yrityksen toiminnan mahdollisuuksia ja sen valintojen "kenttää" ja usein lisäksi aiheuttaa yrityksille lisäkustannuksia. Näin ollen on ilmeistä, että yritykset haluavat mahdollisimmat vähän niitä rajoittavia säädöksiä.

Yritysten toiminnan legitimaation tavan painotus on muuttunut verrattuna 1930-lukuun, jolloin legitimaatio tapahtui vetoamalla yritysten taloudellisen funktion täyttämiseen. 1970-luvun lausumista välittyy kanta, jonka mukaan yritykset tuntevat tai niiden tulee tuntea vastuuta ympäristöstään, työllisyydestä, kuluttajan suojasta jne. Tähän liitetään kuitenkin aina ehto, että nämä toimet ovat mahdollisia vain jos yrityksille taataan mahdollisuus kannattavaan toimintaan. Yritystoiminta legitimoii toimintansa periaatteet hyväksymällä tiettyjen yhteiskunnallisten velvoitteiden olemassaolon (työttömyyden vastustus, ympäristöongelmat, kuluttajaongelmat). Yritystoiminta näyttää myös hyväksyvät tiettyissä rajoissa tapahtuvan osallistumisen näiden sosiaalisten ongelmien ratkaisuun. Tähän on kuitenkin tehtävä varaus; hyväksyntä tapahtuu abstraktilla tasolla eikä konkreetteja toimenpiteitä esitetä. Tällainen laajennettua, yrityksen yhteiskunnallisille tehtäville perustuvaa legitimaatiota kuvaava lausuma on esim.: "Yrityksen on tavoiteltava voittoa tai kannattavuutta jotta se pystyisi pitämään huolta työllisyydestä tai hoitamaan ympäristönsuojelu-velvoitteensa." Tässä voittoon tai kannattavuuteen pyrkiminen nähdään keinona yrityksen yhteiskunnallisen funktion täyttämiseksi.

Yleisesti ottaen voi todeta, että moralistisa yhteiskunnallisen vastuun ideologiaa edustavia lausumia tutkimuksessa aineistossa oli esillä vähäisessä määrin. Sekä 1930-luvulla että vuosina 1972-82 yhteensä vain 3 lausumaa 171:stä edusti "moraalisia äänenpainoja".

1930-luvulla korostettiin "teollisuuden harjoittajien moraalista vastuuta yhteiskuntaa ja työntekijää kohtaan" sekä "sosiaalisten ja yksilöllisten arvojen merkitystä, jota ei ole vara menettää". Tällä haluttiin korostaa työn arvoa yksilölle sekä työnantajien moraalista velvollisuutta järjestää työmahdollisuuksia.

1970-luvulla moraaliseen ideologiaan kuuluvaksi luokiteltu lausuma sisälsi moraalisen vastuun ilmauksen edellisessä kappaleessa esitettyjä lausumia implisiittisemmin. Siinä ei tullut suoranaisesti esille arvopainotusta, esim. siinä ei puhuttu moraalista velvollisuuksista tms., vaan todetaan, että "laskukauden aikana yritykset ovat jopa kannattamattomasti pitäneet pyörät pyörimässä ja järjestäneet töitä liiketaloudellisesti katsoen kannattamattomasti". Kuitenkin myös tässä lausumassa, kuten myös 1930-luvun lausumissa, työllisyyden ylläpito nähdään ensiarvoisen tärkeänä velvollisuutena.

Jos tarkastellaan suoranaisesti arvoihin liittyviä kysymyksiä havaitaan, että työ ja työnannon arvon merkitys korostuu sekä 1930-luvulla että 1970-luvulla. Tämän lisäksi tehokkuuden merkityksen painottuminen on tyypillistä 1970-luvulle. Rahan merkitystä korostavat utilitaariset arvot ovat voimakkaasti esillä. Kannattavuutta, voittoa ja taloudellista tulosta korostetaan. Toisaalta näihin liittyviä mahdollisia arvokonflikteja ei ole esillä.

Luvussa 3.5. - vastuu ja yritys - tarjottiin eräs selitys sille millä tavalla yrityksissä toimivat, tärkeitä päätöksiä yrityksen nimissä tekevät johtajat, voivat kokea elämän eri alueilla valitsevan moraalisen koodeksin. Tällöin esitettiin, että yritys-elämä saattaa kokea elämän jakaantuneena kolmeen eri alueeseen:

- Talouden ja markkinoiden sfääriin
- Yhteiskunnalliseen ja sosiaaliseen sfääriin
- Ihmisyyden sfääriin

Edelleen esitettiin, että yritys-elämän mielestä talouden alueella koetaan johtavaksi ja parhaaksi periaatteeksi oman edun ajaminen sekä tiukan, mutta reilun pelin periaate. Yhteiskunnan tasolla ohjaavaksi periaatteeksi koettiin laki, joka oli seurausta solmistusta sopimuksesta. Ihmisyyden sfääriä luonnehti luonteeltaan kattavin ja tilanteesta riippuen muut ylittävä moraalinen. Toiminnan motiivi ja ohjaava periaate ei tällöin ole oma etu tai laki, vaan näitä korkeampi eettinen periaate.

Jos sovelletaan tätä jakoa tämän tutkimuksen tulosten strukturointiin saadaan seuraavalla sivulla oleva taulukko, joka esittää yrityksen tehtäviä (lausumista välittyvä näkemys) 1930- sekä 1970-luvuilla ristiintaulukoituna elämän eri sfäärien kanssa.

Taulukko havainnollistaa vuosien myötä muuttunutta yrityksen ja yhteiskunnan välistä suhdetta.

Talouden ja markkinoinnin sfääri siihen kuuluvine tehtävineen on erittäin merkittävästi korostunut dimensio kummallakin ajanjaksolla.

Yhteiskunnan sfääri on merkittävästi korostunut kummallakin ajanjaksolla. 1930-luvulla painotus on yhteiskunnallisen perusvallisuuden luomisessa, kun taas 1970-luvulla painotus on siirtynyt yhteiskunnallisten ongelmien osavastuun kantamisen suuntaan.

Moraalinen, ihmisyyden sfääri, on vain vähäisessä määrin esillä.

	1930 -	1972 -
	Yrityksen tehtävä ¹⁾ on:	
Talouselämän sfääri	"luoda taloudellista pääomaa"...	"kannattavan toimin- nan ylläpitoa"...
	"progressiivinen pääoman muodostus"	"harjoittaa kannatta- vaa liiketoimintaa"
	"tuotannon tekijäin hyväksikäyttö"	"tavoitella voittoa"
	Yrityksen tehtävä ²⁾ on:	
Yhteiskunnan sfääri	Yritys on osa yhteis- kuntaa. Sen tehtävä on luoda yhteiskun- nalle sen perus- varallisuus	"pitää huolta maksu- taseesta ja työllii- syydestä"
		"kantaa vastuu ympäris- tön saastumisesta"
		"kantaa osa-vastuu työllisyydestä"
	Yrityksen tehtävä ³⁾ on:	
Ihmisyyden sfääri	Antaa työtä työttö- mille (jopa kannat- tavuuden heikkenemi- sen uhalla)	Pitää "pyörät" pyöri- mässä, jotta työllii- syys kohentuisi (jopa kannattavuuden heikkenemisen uhalla)

Taulukko 6. Työnantajalehtien lausumista välittyvä näkemys yri-
tysten tehtävistä 1930-luvulla sekä 1970-luvulla

1) Erittäin merkittävästi korostunut dimensio.

2) Merkittävästi korostunut dimensio.

3) Hyvin vähäisessä määrin esille tuleva dimensio.

8.3. Loppuarviointi sekä mahdolliset jatkotutkimuksen alueet

Lopuksi on vielä oleellista luoda katsaus jatkotutkimuksen eri mahdollisuuksiin sekä tarkistaa kuinka tutkielman alussa esitetyt tavoitteet ovat toteutuneet.

Alussa määriteltiin tutkielman tavoitteet:

1. Tutkimuksen ensisijaisena tavoitteena on tutkia ja määrittää käsiteanalyysin keinoin yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsitettä sekä toisena tavoitteena:
2. Tutkia miten yritystoiminnan ja yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ideologiat ovat muuttuneet Suomessa 1930-luvulta 1970-luvulle tultaessa.

Yleisesti voi todeta, että tutkimustehtävän loppuun vieminen on ollut vaikea sekä työläs projekti. Vielä tämänkin tutkimuksen jälkeen on yhdyttävä useasti esitettyyn väitteeseen, jonka mukaan yrityksen yhteiskunnallinen vastuu on "vaikea" käsite. Se on vaikea siinä mielessä, että sitä on vaikea yksiselitteisesti määrittää ja tämän pohjalta antaa "yhtä oikeata vastuun määritelmää". Tällaisen määrittelyn sijasta tulokseksi saatiin eritteily siitä mitkä ovat vastuuta määrittelevät olennaiset komponentit. Tämän lisäksi muodostettiin yrityksen yhteiskunnallisen vastuun muodoille kolme-luokkainen luokittelu, jota voidaan soveltaa (tarkennetussa muodossa) tiettyihin metodologisesti erilaisiin yrityksen sosiaalisen vastuun tutkimuksiin.

Yritystoiminnan ideologioiden muutoksesta saatiin muodostettua kuvaus; muodostettu viitekehys toimi melko hyvin näiden ideologioiden muutosten kuvausten runkona. Toisaalta tutkimuksen pohjana ollut lausumien määrä (näyte) oli suppea. Sen perusteella lieinee vaikeata tehdä varmoja johtopäätöksiä yritystoiminnan ideologioiden muutoksesta. Sen sijaan puhuttaessa juuri yrityksen yhteiskunnallisesta vastuusta on kuvauksen validiteetti suurempi (näyte sisälsi kaikki lausumat, joissa mainittiin suoranaisesti

termi "yhteiskunnallinen vastuu", "yhteiskunnallinen velvollisuus", jne.).

Loppuarvioinnin yhteydessä lienee tarpeen ottaa esille tutkimusmateriaalin erityisluonne. Yrityksen yhteiskunnallista vastuuta ilmaisevia arvoja, asenteita ja mielipiteitä on tutkittu käyttäen lähteinä työnantajalehtiä. Nämä ovat työnantajien mielipidekanavia ja on syytä olettaa, että näissä asiat ilmaistaan työnantajien kannalta katsottuna "parhain päin". Näissä lehdissä siis painottuu ns. ideologinen aspekti siinä mielessä kuin se on määritelty "tietyn ryhmän tai joukon näkemykseksi jostain asiasta, seikasta tms..."

Yhteiskunnallisesta vastuusta välittyvä kuva on siis työnantajien näkemysten mukainen. Tutkimuksen tulos on näin ollen pitkälti kuvausta yhteiskunnallisen vastuun diskurssista, joka oli valalla 1930-luvulla sekä 1970-luvulla. Tästä diskurssista ei voida suoraan päätellä "miten yritykset ovat todellisuudessa hoitaneet yhteiskunnallisen vastuunsa", ts. millaisia yhteiskunnallisesti vastuullisia toimenpiteitä ne ovat noina ajanjaksoina toteuttaneet. Tämän seikan selvittäminen tarjoaakin erään mielenkiintoisen jatkotutkimusmahdollisuuden.

Eräs mahdollisuus tämän tyyppisen jatkotutkimuksen suorittamiseen olisi pitkittäistutkimuksen tekeminen esim. yhden tai useamman (suur)yrityksen suhteen. Tällöin tutkittaisiin miten yritys on toiminut suhteessa lähiympäristöönsä. Tämä voitaisiin suorittaa vertaamalla yrityksen toiminnan luonteen muuttumista vuosikymmenien kuluessa. Useat suomalaiset suuryritykset, mm. prosessiteollisuudessa ovat jo 1800-luvun puolella perustettuja. Tällaisilla yrityksillä on ollut yleensä myös voimakas yhteiskunnallinen vaikutus, joka on 1900-luvun kuluessa muuttanut luonnettaan. Tämän tyyppiseen yrityksen yhteiskunnallisen vastuun muutosta tutkivaan asetelmaan olisi mahdollista soveltaa tämän tutkimuksen alkuosassa muodostettua kolmiluokkaista

luokittelua. Tutkimusasetelmassa voisi käyttää lähteenä yritysjohton ja esim. paikkakuntalaisten sekä työntekijöiden haastatteluja.

Toinen jatkotutkimuksen alue on laskentatoimi ja sen merkitys yrityksen toimien legitimaatiolle. Tutkimusongelmana olisi yritysten vuosikertomusten tiedot yrityksen toimien symbolisena tai muunlaisena legitimaatioperustana. Tällöin laskentatoimen tuottaman informaation voisi määritellä erääksi kielelliseksi muodoksi. Muissa yhteiskuntatieteissä on olemassa voimakkaita tutkimuskoulukuntia, jotka painottavat kielen merkitystä yhteiskunnallisen todellisuuden luojaana. Tutkimusmetodeina voisivat olla esim.:

- tekstilingvistiset analyysimenetelmät
- uusretoriikkaan perustuvat argumentaatioanalyysit

Tiedonkeruumetodeina voisivat olla:

- yritysjohtajien haastattelut sekä yritysten toimintakertomukset sekä muu sisäinen kirjallinen materiaali

Eräs mahdollisuus on jatkaa tutkimusta samalla metodilla, ts. sisällönanalyysillä ottaen tutkimuksen lähtökohdaksi suuremman otoksen sekä käyttäen kvantifioitua sisällönanalyysitekniikkaa. Tätä voisi myös täydentää esim. yritysjohtajien haastatteluilta sekä yrityksen sisäiseen käyttöön tarkoitettujen dokumenttien sisällönanalyysillä.

Tässä vaiheessa on vielä vaikea sanoa mikä tutkimusongelma tai tutkimusstrategia olisi hedelmällisin. Lienee kuitenkin tarkoituksenmukaista valita jatkotutkimuksen aiheeksi jokin yritysten reaalista toimintaa käsittelevä ongelma. Ongelman tulisi olla myös kytkettävissä johonkin yhteiskuntatieteelliseen tutkimus-suuntaan, esim. valtatutkimukseen ja toisaalta taloustieteelliseen tutkimusperinteeseen (esim. social accounting). "Aputieteinä" voisivat olla symboliikan ja kielen tutkimus sekä retoriikka, lingvistiikka ja diskurssitutkimus.

LÄHDELUETTELO

- Aaltola, J.: Merkitys Wittgensteinin myöhäisajattelussa. Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 13/79.
- Ackerman, R. & Bauer, D.: Corporate social responsiveness. Reston. 1976.
- Ahvenainen et al.: Suomen taloushistoria osa II. Helsinki. 1982.
- Arbnor, I. & Bjerke, B.: Företagsekonomisk metodlära. Lund. 1980.
- Aristoteles: Nikomakhoksen etiikka. Suom. toim. Simo Knuutila. Juva. 1981.
- Arrow, K.: Why profit are challenged. Teoksessa Friedman, B.: New challenges to the role of profit. Toronto. 1978.
- Arrow, K.: Social Responsibility and Economic Efficiency. Public Policy. Fall. 1973.
- Bahm, A.: The foundations of business ethics. Journal of Business Ethics. N:o 2. 1983.
- Beauchamp, T. & Bowie, N.: Ethical theory and business. New Jersey. 1979.
- Beesley, M. & Evans, T.: Corporate Social Responsibility. London. 1978.
- Belkaoui, A.: Socio Economic accounting. 1984. Westport. 1984.
- Bringert, R. & Gerlach, A.: Företagsledareideologi. Lund. 1968.
- Brenner, S. & Molander, E.: Is the Ethics of Business changing. Harvard Business Review. 55. 1977.

- Borg, O.: Suomen puolueideologiat. Porvoo. 1965.
- Bowie, N.: Business Ethics. New Jersey. 1982.
- Bruan, S.: Social Economy. New York. 1977.
- Brummer, J.: In defence of social responsibility. Journal of Business Ethics. N:o 2. 1983.
- Brummer, J.: Business ethics, micro and macro. Journal of Business Ethics. N:o 2. 1985.
- Brontenfenner, V.: Some familiar antecedents of leadership and responsibility in adolescents. Teoksessa: Petrullo, L. & Bass, D.: Leadership and Interpersonal behavior. New York. 1961.
- Casey, J.: Morality and Moral Reasoning. London. 1971.
- Cavanagh, G.: American business values in transition. New Jersey. 1976.
- Committee for Economic Development: Social Responsibility of Business Corporation. New York. 1971.
- Chamberlain, N.: The Limits of Corporate Responsibility. New York. 1973.
- Chatov, R.: The role of ideology in American corporation. Teoksessa: Sethi, P. & Wotav, O.: Traditional values vs. contemporary problems. New Jersey. 1973.
- Davis, K.: Five propositions for social responsibility. Business Horizons. June. 1975.

- Davis, K.: The case for and against business assumption of social responsibilities. Teoksessa: Luthans, F. & Hodgetts, R.: Social Issues in business. New York. 1976.
- Davis, K. & Blomström, R.: Business and Society. New York. 1971.
- Deal, T. & Kennedy, A.: Corporate Cultures. Mass. 1982.
- Dilley, S.: What is social responsibility.
- Durkheim, E.: The elementary forms of religious life. Illinois. 1947.
- Eells, R.: The meaning of modern business. New York. 1976.
- Eells, R. & Walton, C.: The conceptual foundations of business. Illinois. 1961.
- Elinkeinoelämän valtuuskunnan julkaisu: Ihmiskeskeinen markkinatalous. Helsinki. 1985.
- Elkins, A.: Toward a Positive Theory of Corporate Social Involvement. Academy of Management Review. January 1977.
- Emmons, D.: Refuting the Egoist. Personalist. N:o 50. 1960.
- Ensyklopedia of Philosophy. Vol III. New York. 1977.
- Etzioni, A.: Nykyajan organisaatiot. Helsinki. 1968.
- Evans, W.: Management Ethics. Boston. 1981.
- Facione, P. et al.: Values and Society. New Jersey. 1978.
- Frankena, W.: Ethics. New Jersey. 1963.
- French, P.: Corporate social responsibility. teoksessa Beauchamp, T...

Friedman, B.: New Challenges to the role of profit. Toronto. 1978.

Friedman, M.: Capitalism and Freedom. Chicago. 1962.

Galbraith, K.: New Industrial State. London. 1967.

Gilliland, G.E.: Readings in Business Responsibility. Mass. 1969.

Goodpaster, K.: The concept of corporate social responsibility.
Journal of Business Ethics. N:o 1. 1983.

Goodpaster, K.: Business ethics, ideology and naturalistic
fallacy. Journal of Business Ethics. N:o 4. 1985.

Grove, A.: Huippusuorituksiin johtamisessa. Helsinki. 1985.

Gustaffson, C.: Management ethics and business philosophy.
FEI-Raport. N:o 69. Turku. 1981.

Hacker, E.: Have corporations a social duty. New York Times.
N:o 17. 1963.

Haire et al.: Managerial thinking. New York. 1965.

Hajba, S.: Tutkimus Erkki Partasen johtamisfilosofiasta.
TKKK:n julkaisu. Sarja A. Turku. 1985.

Heald, M.: The Social Responsibilities of Business: Company and
Community: 1900-1960. Boston. 1970.

Hegel, G.W.: Järjen ääni. Suom. painos. Helsinki. 1978.

Heilbrunner, R.: The view from top. Teoksessa: Cheit, E. (ed.):
The business establishment. New York. 1964.

Heiskanen, I.: Julkinen, kollektiivinen ja markkinaperusteinen.
Helsinki. 1977.

- Helkama, K.: The development of attribution of responsibility.
Helsinki. 1979.
- Helsingin Sanomat. 13.7.1982. Sis. "Julkilausuma Rooman klubilta".
- Holmes, R.: The Concept of Corporate social responsibility.
Teoksessa Beauchamp, T. ...
- Hospers, J.: "Baier and Medlin on Ethical Egoism". Philosophical
Studies. 12/1961.
- Jacopy, N.: Corporate power and social responsibility.
Toronto. 1977.
- Jyrkilä, F.: Sociologian tutkimusmenetelmistä. Jyväskylä. 1982.
- Kant, I.: Tapojen metafysiikan perustus. Suom. Siveysopilliset
pääteokset. Porvoo. 1928.
- Kettunen, P.: Social responsibility and justice. Jyväskylän yli-
opiston taloustieteen laitos. Working Paper.
N:o 8/81. 1981.
- Kettunen, P.: Strategies for social reporting. Jyväskylän yli-
opiston taloustieteen laitos. Working Paper.
N:o 5/80. 1980.
- Kettunen, P.: Laskentatoimen perusteista. Jyväskylän yliopiston
taloustieteen laitoksen julkaisuja. N:o 54/80. 1980.
- Kettunen, P.: Stages of Moral Responsibility of the Firm.
Scandinavian Journal of Management Studies. Vol. 1.
1984.
- Koistinen, P.: Modernisation of production and the change of
function in labor force and social policy.
Julkaisematon työpäpaperi.

- Kolasa, B.: Responsibility in business. New Jersey. 1972.
- Krohn, S.: Ihminen, luonto ja logos. Keuruu. 1982.
- Kroos, H.: Executive Opinion. New York. 1970.
- Levitt, A.: Dangers of social responsibility. Harvard Business Review. Sept.-Oct. 1958.
- LIFIM: Liikkeenjohdon eettiset ongelmat. Helsinki. 1982.
- Manne, H. & Wallich, H.: The modern corporation and social responsibility. Washington. 1972.
- Mannheim, K.: Ideology and Utopia. London. 1954.
- Manning, R.: Corporate responsibility and corporate personhood. Journal of Business Ethics. N:o 1. 1984.
- Mc Gric, M.: Democratic Capitalism: Developing a Conscience for Corporation. Journal of Business Ethics. N:o 2. 1985.
- Mc Kie, J.: Social responsibility and business predicament. Washington. 1974.
- Monssen, R.: Modern american capitalism. Boston. 1963.
- Mullen, J.: Corporate social responsibility: a critical appraisal. Teoksessa Gilliland, G.E.
- Neilimo, K.: Laskentatoimen ja yhteiskunnallisen laskentatoimen käsitteestä. Tampereen yliopisto. Taloustiede. Tampere. 1981.
- Norman, A.: The moral philosophers. Oxford. 1983.

- Normann, R.: Luova yritysjohdo. Tapiola. 1976.
- Ozar, D.: The Moral responsibility of corporations. Teoksessa:
Donaldson, T. & Wehrhane, P.: Ethical Issues in
Business. New Jersey. 1979.
- Pattan, J.: The Ethics of Business and The Business of Ethics.
Journal of Business Ethics. N:o 1. 1984.
- Pentinsaari, A.: Osakeyhtiön toimitusjohtajan liiketaloudelli-
sesta yhteiskunnallisesta ja oikeudellisesta vas-
tuusta. HKKK:n julkaisu. B-49. 1980.
- Petit, J.: The Moral Crisis in Management. New York. 1967.
- Pihlanto, P.: Roolimallin organisatoriset ja yksilötason ulottu-
vuudet. TKKK:n julkaisu. A2. 1984.
- Pietilä, V.: Sisällön erittely. Helsinki. 1976.
- Platon: Valtio. Kootut teokset osa 4. Keuruu. 1981.
- Pool, R.: Trends in content analysis. Mass. 1972.
- Preston, L. & Post, J.: Private management and public policy.
New Jersey. 1975.
- Pääkkönen, M. & Repo, H.: Yrityksen yhteiskunnallinen vastuu -
miten se ymmärretään suomalaisissa yrityksissä.
Julkaisematon pro-gradu. Jyväskylän yliopisto.
- Rawls, J.: The Theory of Justice. Oxford. 1973.
- Regis, E.: What is Ethical Egoism. Ethics N:o 1. 1980.
- Research Group of the theory of the firm. Sisäinen tiedote.
1986. Julkaisematon.

Rhenmann, E.: Menestyvä yritys ja sen ympäristö. Helsinki. 1975.

Routamo, F.: Vastuu teollisuuden ympäristövaikutuksista.
Helsinki. 1984.

Rushton, A.: Altruism and Society. Ethics. N:o 3. 1982.

Schaefer, N.: The Change in Business Ideology. Michigan. 1978.

Schreuder, H.: The social responsibility in business. Teoksessa:
Vam Dam, C. & Stallaert, L.: Trends in business
ethics. Boston. 1978.

Schwartz, H. & Davis, A.: Yrityskulttuuri ja liiketoiminta-
strategia. Yritystalous. N:o 7. 1985.

Sethi, P.: Corporate social policy in dynamic society.
Los Angeles. 1972.

Simon, H.: Administrative behavior. New York. 1965.

Skolimowski, H.: Vapaus, vastuu ja informaatioyhteiskunta.
Genesis. N:o 14. 1984.

Solomon, R. & Hanson, K.: An Introduction to Business Ethics.
New York. 1983.

Steiner, G.: Business and Society. New York. 1972.

Sutton, F. & Harris, S. & Kaysen, K.: The American Business
Creed. Mass. 1956.

Takala, T.: Values, ethical theories and three ideologies of
social responsibility of the firm. Jyväskylän yli-
opiston taloustieteen laitos. Working Paper.
N:o 59/85. 1985.

Tamminen, R.: Yrityspersonallisuudet Keski-Suomessa. Jyväskylän yliopiston taloustieteen laitos. Working Paper. N:o 12. 1981.

Velasquez, M.: Business Ethics. Indiana. 1982.

Walters, K.: Corporate Social Responsibility and Political Ideology. California Management Review. 1977.

Walton, C.: Corporate Social Responsibilities. Belmont. 1967.

Willbur, J.: The Foundations of Corporate Responsibility. Journal of Business Ethics. N:o 2. 1982.

Wilenius, R.: Tietoisuus ja yhteiskunta. Jyväskylä. 1972.

Williams, B.: The Problem of the Self. Cambridge. 1973.

Wittgenstein, L.: Filosofisia tutkimuksia. Juva. 1981.

Wright, C.H.: Varietess of Goodness. New York. 1963.

Wright, G.H.: Inhimillisestä vapaudesta. Kanava. N:o 6. 1984.

Wright, G.H.: Filosofisia tutkielmia. Juva. 1985.

Tutkimuksen empiirinen aineisto: Työnantajajulkaisut

Työnantajalehdet ovat yrittäjäjärjestöjen omia mielipidekanavia, tarkemmin sanoen ne ovat teollisuuden järjestäytyneiden yrittäjien omia julkaisuja, jotka sekä tiedottavat ja jakavat informaatiota yrittäjien välillä että antavat informaatiota yrityselämän näkökulmasta yhteisön ulkopuolisille.

Lähdeaineistona käytettyjä julkaisuja ovat:

- 1) Työnantaja. Alkoi ilmestyä v. 1968. Lähdeaineisto kattaa vuodet 1972-1982.
- 2) Teollisuuslehti. Ilmestyi mm. 1930-1940 sekä 1972-1977, jolloin julkaisu lakkasi ilmestymästä.
- 3) Teollisuus. Ilmestyi vuosina 1978, 1979, 1980.
- 4) Teollisuusviikko. Ilmestyi 1981 ja 1982.